ISSN 0130-7037

Наука і суспільство

10'91

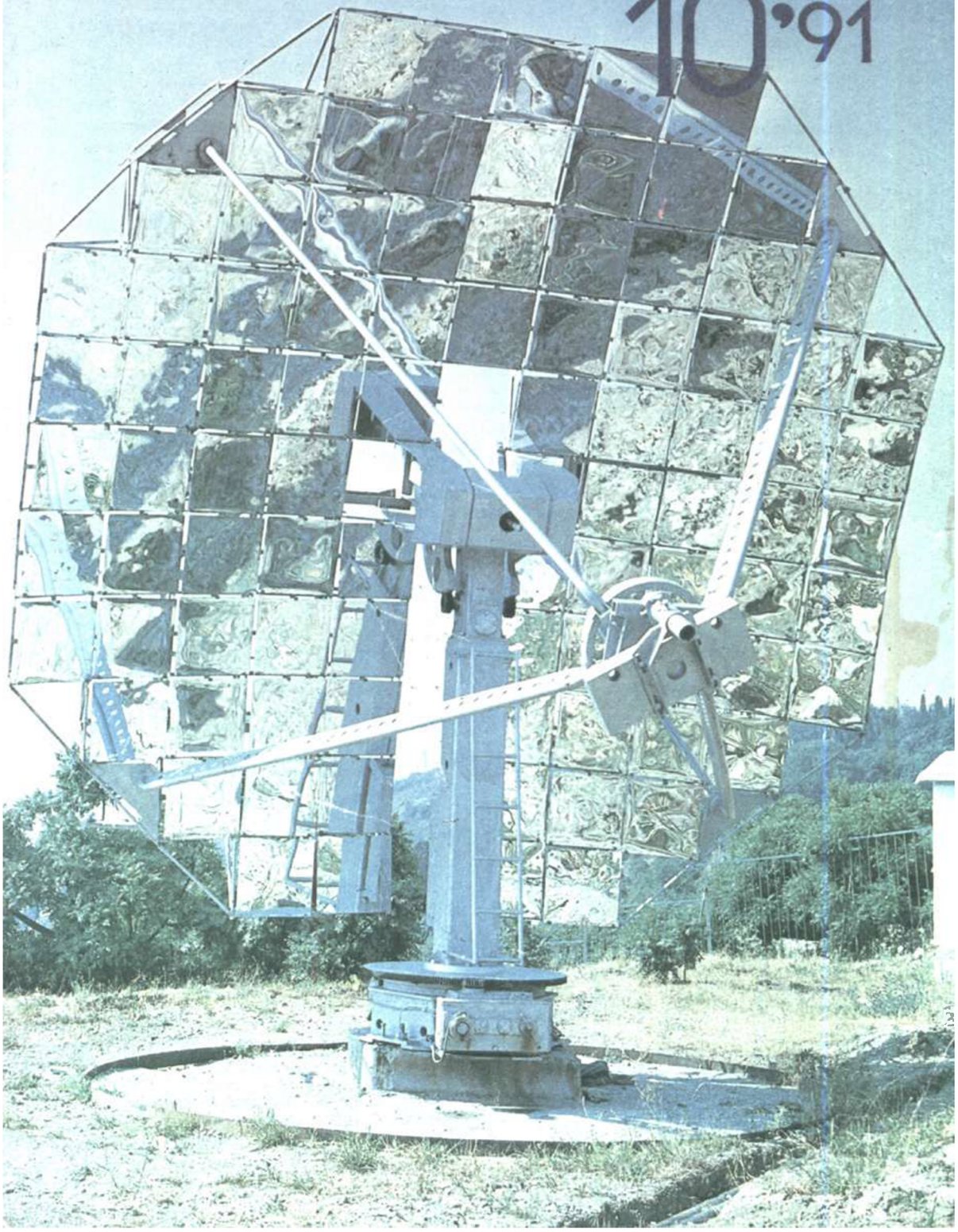

Миронівський науково-дослідний інститут селекції і насінництва пшениці пропонує

оригінальний досвід прискореного розмноження насіння та впровадження у виробництво нових сортів озимої пшениці, що значно скорочує строки сортозаміни і підвищує ефективність зернового господарства.

ТУТ МОЖНА ПРИДБАТИ

найновіші рекомендації з технології по виробництву високоякісного насіння озимої пшениці, де науково обгрунтовано екологічні принципи насінництва, його сучасна структура та основи функціонування, прискорене розмноження й упровадження нових сортів у виробництво, передова технологія виробництва сортового насіння.

У ЦИХ РЕКОМЕНДАЦІЯХ

чітко викладене все, що стосується сівозмін у насінництві: обробітку ґрунту; його удобрення; передпосівної обробки зерна; норм, строків, і способів сівби; глибини загортання насіння; інтегрованого захисту посівів від бур'янів, шкідників та хвороб; видового і сортового прополювання; збирання врожаю (визначення оптимальних строків, способів жнивування, контроль за якістю).

ЦІННІ РЕКОМЕНДАЦІЇ УЧЕНИХ

допоможуть хліборобам провести пожнивну обробку насіння, зберегти його, а також скласти оптимальну оплату за зерно сильних і цінних сортів пшениці.

МИРОНІВСЬКА ТЕХНОЛОГІЯ ВИРОБНИЦТВА НАСІННЯ ПШЕНИЦІ ПІДВИЩУЄ ВРОЖАЙ **на 3—5 цн/га, збільшує вихід кондиційного зерна, посівна якість якого має перший клас посівного стандарту, на 3 — 6 процентів.**

ЕКОНОМІЧНИЙ ЕФЕКТ ВІД ЗАСТОСУВАННЯ ЦІЄЇ ТЕХНОЛОГІЇ ВИРОЩУВАННЯ НАСІННЯ СТАНОВИТЬ 104,3 КАРБОВАНЦЯ НА ГЕКТАР!

Хочете по-науковому вести насінництво, мати стійкі прибутки і хороші господарські перспективи —

ЗВЕРТАЙТЕСЯ ЗА АДРЕСОЮ:

256816 п/в Центральне
Миронівського району
Київської області.

ТЕЛЕФОНИ:

74-4-44;
74-1-35;
220-94-02
(м. Київ).

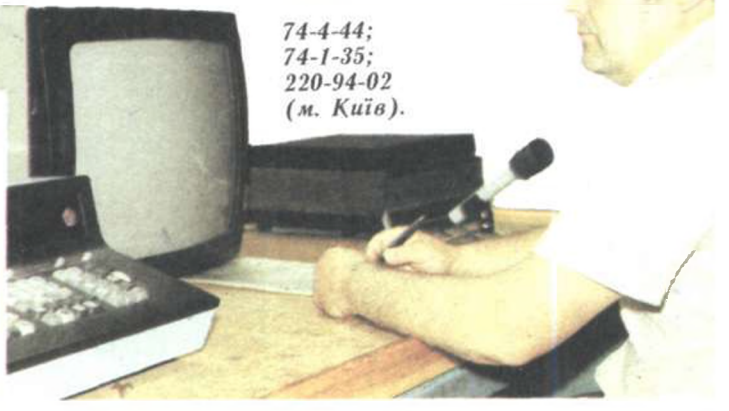

Щомісячний
науково-популярний
і літературно-художній
ілюстрований журнал

Заснований у серпні 1923 року

Засновник: правління
товариства «Знання» України

ЖОВТЕНЬ

НАУКА І СУСПІЛЬСТВО

Видавець:
видавництво «Радянська Україна»

© журнал «Наука і суспільство», 1991

У номері:

2 **Радіація: лінії захисту**
ПАПУША А. ЩО РОБИТИ? Бесіда нашого кореспондента з професором Л. П. Кіндзельським

4 **У лабораторіях учених**
САФРОНОВ В. ОДЕЖА ДЛЯ ДОБРИВ

6 ІВАНЕНКО Л. ТАКИМИ ЙОГО ЗНАЛИ НЕ ВСІ. Роздуми про трагічну долю академіка В. М. Глушкова

12 **Мозаїка планети**

14 **Ділові люди**
КУВІКА А. НЕ «БИТИ ПО ХВОСТАХ», А, ДУМАЮЧИ, ЙТИ ВПЕРЕД

18 **З історії науки і техніки**
ТАК КАТУВАЛИ ГЕНЕТИКУ. Стенографічний звіт з республіканської наради 30 серпня — 2 вересня 1948 р.

29 СОКУР А. ЯК КАЗАЛИ КОЗАКИ...

34 ГРИГОРАШ С. ПОВЕРНЕННЯ «ГУЦУЛИКА» В КАРПАТИ

36 «ГІПЕРБОЛОЇД». **156-е засідання клубу для юнацтва**

40 **Вікно у дивосвіт**

41 **Малі міста**

ЛЕПША І. ГАЛИЧ НА ДНІСТРІ

44 ГЕГЕЛЬСЬКИЙ І. ПАРК ЗІ СПІВУЧОЮ ПОЛЯНОЮ

48 **Біля домашнього вогнища**

53 СИЛЕНКО Л. МАГА ВІРА

60 КУЧЕР Р., МАКІТРА Р. ОЛОВО ЧИ СВИНЕЦЬ, ЦИНА ЧИ ОЛОВО?.. Продовження розмови про українську технічну термінологію.

62 **Народний календар**
БОРИСЕНКО В. ЛИСТОПАД

64 БІБЛІЯ. НОВИЙ ЗАВІТ. Закінчення публікації

72 **Листи і відповіді**

74 КУХАРЧУК М. «МАГІЧНЕ ДЗЕРКАЛО» НОСТРАДАМУСА

78 **Доброго вам здоров'я**

82 ШНАБЛЬ З. **Аноргазмія і кохання**

84 **«Сміхофразотрон»**

Що робити?

Невтішна статистика

Світ полярний: знаємо приклади високого благородства людей; чи не щодня чуємо про неймовірну їх жорстокість.

До відбірних зразків махрового цинізму, певно, можна було б віднести позлодійськи утаємничені вказівки верховних чинів не визнавати потерпілими від чорнобильської катастрофи сотні, тисячі конаючих хворих, які ще не так давно безуспішно намагались перейти загратований рубікон Всесоюзного наукового центру радіаційної медицини, аби там підтвердили: ти, холопе, вмираєш від радіації.

Під тиском громадськості (згадаймо голодівки протесту у тому ж таки центрі) монополію союзних відомств на правду про Чорнобиль вдалося зруйнувати. Останнім часом створено міжвідомчі регіональні ради по встановленню зв'язку захворювань, інвалідності і смертності із участю у ліквідації наслідків аварії на АЕС. Одна з таких рад ось уже протягом року діє в Києві.

Очолив раду відомий у республіці вчений, доктор медичних наук, професор, заступник директора Київського науково-дослідного інституту онкології Л. П. КІНДЗЕЛЬСЬКИЙ.

— Головне завдання ради досить повно означене у її назві,— говорить Леонід Петрович. — До її складу увійшли авторитетні вчені, медики республіки, які представляють всі основні галузі медицини, що мають відношення до подолання наслідків катастрофи.

До нас може звернутись будь-хто із ліквідаторів. Звичайно, документи, що засвідчують причетність людини до участі у ліквідації аварії, чи історія хвороби потрібні, проте, такі бюрократичні гачки, як, скажімо, направлення з району, області не можуть бути перепоною для прийому.

За час, що минув, до ради звернулося 1500 ліквідаторів. Встановлено, що понад тисячу з них захворіли (або — стан їхнього здоров'я погіршився) у зв'язку з чорнобильською радіацією.

Гортаємо з Леонідом Петровичем довідкові матеріали. Картина вимальовується невтішна: скажімо, на перших засіданнях ради розглядався один-два випадки смерті; в протоколах останніх засідань їх зафіксовано по десять, а то й більше.

Якщо історії хвороб систематизувати по назвах (це можна зробити лише умовно, бо більшість ліквідаторів мають їх по букету), то за масштабністю вони упорядкуються так: на першому місці серцево-судинні патології, друге «посядуть» захворювання шлунку, кишок, печінки, інших органів, що мають відношення до системи травлення. Третє «призове» місце, на подив фахівців, несподівано зайняв радикуліт. Несподіванка в тому, що скаржаться на нього здебільшого молоді ліквідатори, у яких медики не виявляють відкладення солей. Боляче дивитись на фотознімки молодих хлопців, ще безвусих юнаків, вчорашніх солдатів, що, як розповідає голова ради, стогнуть від болю, наче столітні дідусі перед негодою.

Четверту позицію в умовному переліку «дарів» мирного атома займають патологічні зміни щитовидної залози. Ще рік тому мова йшла в основному про так звані вузлові зміни залоз. Останнім часом з'являється рак щитовидки. Причому, що найбільше занепокоїло медиків, у дітей також.

У наступних випусках «Науки і суспільства» ми надамо слово провідним спеціалістам науково-дослідних інститутів республіки, які науково обґрунтують зв'язок росту названих хвороб з ядерною катастрофою в Чорнобилі, порадять, що треба робити для зменшення впливу радіонуклідів на наше здоров'я.

А починаємо ці бесіди розмовою з уже представленим вам Л. П. Кіндзельським, який спеціалізується на лікуванні онкологічних захворювань. У наведеній тут невтішній статистиці вони займають п'яте місце.

Історія хвороби

Л. П. КІНДЗЕЛЬСЬКИЙ: — Онкологічні захворювання після аварії на Чорнобильській АЕС мають свою, як кажуть, динаміку росту, специфічні особливості розвитку.

Якщо продовжити статистичний аналіз, але вже, так би мовити, внутрігалузевий, то побачимо, що найпоширенішими за останні п'ять років стали злоякісні пухлини лімфоїдних тканин, за ними йдуть пухлини кровотворних тканин. Далі — рак ротової порожнини, стравохода, шлунку, потім — онкологічні захворювання легень. Рідше, але зустрі-

чається, рак сечового міхура, товстої кишки. Неважко помітити: в першу чергу потерпіли органи, які, умовно кажучи, безпосередньо контактують із навколишнім середовищем (через їжу, воду, повітря).

Те, що кількість онкологічних захворювань зростає, не є прямим доказом негативного впливу на стан здоров'я людей чорнобильської катастрофи. Крива росту тягнеться вгору і на протилежному кінці планети. Головне — принципово змінився перебіг хвороб взагалі і онкологічних зокрема. Після аварії, наприклад, гострі респіраторні захворювання тривають довше, важче піддаються лікуванню, в той час, як онкологічні розвиваються буквально галопом. Трапляється, виявляємо у ліквідатора рак другого ступеня, поки проводимо підготовку, без чого не обійтись, бачимо — хвороба уже набрала ознак четвертого ступеня.

Як у всьому світі, в процесі лікування ми практикуємо так звану променеву терапію: руйнуємо пухлину радіоактивним опроміненням. Чорнобиль і в цю справу вніс свої корективи: наші хворі не витримують доз, які раніше переносились людьми нормально.

Люди, не бійтесь онкологів!

— Леоніде Петровичу, мимоволі всі ми потрапили у радіоактивну пастку. Та жити хочеться. Причому — на своїй землі. То ж саме собою напрошується питання — що робити!

— Чорнобильська біда стимулювала пошуки українських вчених. Після псевдоінтернаціональної ейфорії, яка промайнула відразу після аварії на ЧАЕС, ми швидко зрозуміли; ніхто, окрім нас самих, нас не порятує.

У нашому інституті застосовується ряд традиційних методів лікування, розробляються нові підходи. Причому, небезуспішно. Не все так безнадійно, як може здаватись.

Спочатку кілька слів про перевірені методи лікування. Як і раніше, намагаємось вилучити пухлину. або більшу її частину, якщо можна, хірургічним шляхом, щоб зменшими потребу у променевій чи хімічній терапії. Одночасно велику увагу надаємо відновленню так званого імунологічного статусу (захисту) організму. Для цього широко застосовуємо різноманітні препарати рослинного походження, біологічні (наприклад, імуностимулятори вилочкової залози), інтерферони.

Ще до аварії на Чорнобильській АЕС ми почали розробляти (так, наче знали, де впадем) новий метод терапії, який зараз інтенсивно впроваджуємо у практику. Його суть ось у чому. Клітина має кілька фаз розвитку: спочатку накопичуються енергетичні речовини, потім триває передроздільна фаза, а далі — фаза метозних поділів. З'ясувалось, що найбільш радіочутливі дві короткі — останні фази. І якщо опромінювати клітини саме на цій стадії їх розвитку, лікувальний ефект вдвічі більший, а дози опромінення потрібні вдвічі менші. Нам, скривдженим Чорнобилем, цього якраз і треба.

Нині новий метод освоєно. Застосовуючи так звані синхронізатори, одержуємо променевий терапевтичний ефект, тобто — руйнуємо ракові пухлини, використовуючи для цього вдвічі менші дози опромінення. А це — вдвічі менша шкода для суміжних, здорових тканин, вдвічі більші резерви для самовідновлення організму після опромінення.

— Як широко застосовується новий метод!

— Поки що тут набутки скромні. У класичному варіанті проявила себе система тоталітаризму в науці. Основою нового методу лікування раку є розроблена нами фолієва кислота. Новий препарат і методика були представлені союзному Фармкомітетові. Після одержання перших експериментальних результатів Комітет дав дозвіл на проведення клінічних випробувань. Вони провадились у нас, і, паралельно, у ленінградському інституті онкології. І у нас, і в Ленінграді нова методика давала прекрасні результати. Ми вже, було, навіть підготували перші 20 тисяч ампул фолієвої кислоти. Одна ампула, до речі, обходилась у 5 копійок.

Коли випробування наближались до успішного завершення, московські онкологи висунули «альтернативу» — по суті, ту ж нашу методику, але з застосуванням не фолієвої, а фолінієвої кислоти. «Попрацював» хтось впливовий, бо Фармкомітет несподівано і без пояснень просто зняв з випробування наш препарат. Незабаром для впровадження було рекомендовано «московський» варіант. Люди, мабуть, одержали свої премії. І залишили всіх медиків Союзу, а найголовніше — десятки тисяч тяжко хворих людей без надії на виживання. Бо фолінієва кислота, хоч і хороший препарат, та — імпортний. Його можна придбати лише за валюту в США чи ФРН. А що зараз у нас з цією валютою відбувається, ви знаєте.

Слава Богу (чи кому?) український уряд трохи осмілів. Нині Міністерство

охорони здоров'я УРСР вибороло право самостійно приймати рішення про проведення в клініках республіки випробувань. Зараз ми підійшли до промислового випуску фолієвої кислоти, яка нічим не поступається фолінієвій. Сировини для її виробництва на Україні багато. Одне слово, ми матимемо чим лікувати наших хворих, окрім того, продавши ліцензію, може, зможемо щось і заробити.

А поки що лікуємо людей нашим новим методом з використанням фолінієвої кислоти, яку одержуємо у вигляді гуманітарної допомоги від канадських та німецьких українських громад.

Серед інших нових методів лікування онкологічних захворювань не можна не назвати інтроваскулярну терапію. В чому вона полягає? Скажімо, пухлина виникла у якомусь секторі печінки. «Підібратись» до хворого місця можна по судині, навіть по її відгалудженню. Ми і прокладаємо у вибраній судині катетор, по якому подаємо потрібний препарат. Доза, що поступає, в цілому для організму — мізерна, а саме для тієї точки, куди вводиться,— гігантська. Все ж відносно. Тобто, цей метод відкрив можливість стопроцентного попадання ліків у потрібне місце, при цьому загальна кількість препарату менша, ефективність руйнівного впливу на пухлину — більша.

Арсенал методів упокорення раку почорнобильськи збагачується. Я не належу до безнадійних оптимістів, але реалії такі: нам є що протиставити біді, яка насувається, в крайньому разі, ми знаємо, де той щит знайти.

— Леоніде Петровичу, людина в домашніх умовах, звичайно, мало що може зробити проти такого захворювання, як рак. Та, може, ви, як фахівець все-таки могли б дати якісь корисні поради.

— Є ще одна болячка, яка заважає мені «роздавати» поради. Це — умови життя радянських людей. Що з того, коли я скажу — повноцінно харчуйтесь, ведіть здоровий спосіб життя, вживайте побільше цитрусових... Ці поради, які справді важливі, мені самому сьогодні схожі на жовтневі заклики. Не більше...

Та є дві речі, про які не сказати не можу.

По-перше (і я про це кричу з весни 1986-го) — значно дешевше переселити здорових людей із забруднених територій, ніж пізніше переселяти їх, тільки вже хворих.

По-друге. Люди, не бійтесь онкологів!

Це — окрема тема. Враховуючи обсяг журнальної публікації, скажу лише кілька слів. Так склалось, що діагноз — рак — сприймається у нас як смертний вирок. Раніше так думали навіть деякі медики. Я уже не кажу про громаду. Якщо чесно, онкологічні хворі стають непотрібними навіть деяким родичам. Бо всі на них подумки ставлять хрест. Як же це несправедливо! Ось у мене в руках документальні дані: із хворих, що лікувались протягом останніх десяти років у нашій клініці, переважна більшість живі-здорові. У 60 процентів колишніх хворих протягом десяти років не з'являлось повторних ознак захворювання. Це дуже високий показник.

Онкологічні забобони наносять величезної шкоди в першу чергу тим же хворим. Типовий випадок: приходить людина, виявляємо злоякісну пухлину другого ступеня. Дізнавшись про це, хворий зникає з поля зору. З'являється через рік. Пухлина четвертого ступеня. Час втрачено...

Де був протягом року — не питаємо. І так знаємо: у «чудотворців»...

— До речі, як ви ставитеся до так званих нетрадиційних методів лікування онкологічних хвороб, що пропонуються нині багато ким!

— В основному як до шарлатанства. Я вітаю народних цілителів, що травами допомагають людям зміцнювати свій організм взагалі. Та більшість «цілителів», особливо ті, що беруться лікувати рак, на мою думку, стурбовані іншим: як, користуючись моментом, набити кишені.

Не будемо багато говорити про таких «чудотворців» як хімік Воробйова, хімік Яворський... Я беру на себе відповідальність чітко заявити, що їхня «діяльність» — чистий аферизм.

На жаль, до когорти сумнівних цілителів потрапляють і деякі лікарі. Нині на базі НДІ гематології ідуть випробування так званого витурита — розчину сулими на вині. Страшно стає, коли подумаєш, що ця акція відбувається в медичному закладі. Кому не відомо, що сулиму давно вже категорично заборонили навіть для миття хірургічних рукавичок. Бо в ній є солі важких металів, які спричиняють жахливі наслідки. Звичайно, результат випробувань буде з негативним знаком. Проте, там — паломництво.

Бідні люди. Вони хапаються за рекламу, сподіваються на чудо. А є, на жаль, типи, що завжди готові це чудо підсунути.

Певно, комусь вигідно переключити увагу мас із порожніх прилавків аптек та злиденних покоїв наших лікарень на ефектні спектаклі у багатотисячних залах.

Ми ж будемо наполегливо працювати над початою справою, пам'ятаючи, що врятування потопаючих...

— Продовження відоме. Дякую вам, Леоніде Петровичу, за бесіду. А найбільше за конкретне діло, яке ви робите для людей.

Підготував
Андрій ПАПУША.

Одежа для добрив

Добрива — хліб землі. Без них багатого врожаю не одержиш. Незважаючи на пристрасні заклики «зелених» до, здавалось би, вселюдського розуміння екологічних проблем, економічні інтереси беруть своє: щороку в цілому на планеті в грунт вноситься близько 500 мільйонів тонн мінеральних добрив та трьох мільйонів тонн отрутохімікатів.

Занепокоїлись медики. Кулінари переконливо радять не вживати у їжу розсіл капусти, пропонують під час варіння картоплі кілька разів зливати юшку. Бо в ній — нітрати. За що не візьмись — нітрати, нітрати...

Рекомендації ці хороші, доброзичливі. Та хіба цим зарадиш лиху?

Оригінальний вихід запропонували вчені нашої республіки — спеціалісти Українського науково-дослідного інституту лісового господарства і агролісомеліорації П. Пастернак, І. Смолянинов, Ю. Малюга, В. Угаров та співробітник кафедри хімії Харківського політехнічного інституту Є. Золотарьов.

В чому ж суть пропозиції харків'ян?

Звичайна гранула аміачної селітри (а це — добриво номер один, головний винуватець нітратного забруднення сільськогосподарських продуктів) розчиняється у вологому грунті, особливо під час дощу, приблизно за одну добу. Але ж хіба дощ іде тільки тоді, коли нам хочеться? Не дощ, а злива може обрушитися на поля буквально наступного для після внесення добрив. І тоді вони, розчинені у воді, бурхливими потоками спливають у ріки та озера на біду рибі і всьому сущому. А рослини залишаються на голодній пайці.

Добре було б затримати процес розчинення гранул. Скажімо, на місяць-два. Тоді і рослини встигли б підрости, повністю використавши запас речовин, що містяться у добриві.

А що, коли зодягнути гранули у спеціальну одежу, обтягнути їх плівочкою, яка б відігравала роль напівпровідникової меморани, тобто пропускала лише певну кількість іонів селітри?

Оригінальну ідею вдалося реалізувати: розроблено технологію нанесення спеціальної захисної плівки на гранули добрив. Технологічний секрет — у рецептурі відповідного розчину. (До речі, харківські вчені вже одержали на нього авторське свідоцтво). А далі все дуже просто: велике сито з гранулами опускається у резервуар з розчином. Чим довше вони там перебувають, тим товщою плівочкою покриваються. І це також дуже важливо, бо можна розрахувати час розчинення захисної плівки залежно від особливостей росту тієї чи іншої культури. Тепер, коли «одежа» потрібної міцності утворилася, сито піднімається, розчин стікає, гранули висихають. Після цього все, як звичайно: гранули вносять у грунт, на поживу пшеницям і житам.

— Випробування добрив у захисній плівці провадились на наших полях,— розповідають спеціалісти Курганської птахофабрики Балаклійського району Харківської області. — Ми на власному досвіді пересвідчились, що вони придатні для підживлення будь-яких культур, вигідні. Цих добрив потрібно менше, ніж звичайних: адже ними не треба підживлювати, наприклад, пшеницю у процесі росту. Одночасно економляться трудові ресурси, техніка. А врожай, скажімо, озимої пшениці зріс на 9 центнерів з гектара. На 2 проценти збільшився вміст білка у її зерні.

До речі, високий вміст білка у хлібі збільшує його хлібопекарні якості. Отож зерном, «вигодуваним» новими добривами, задоволені не лише землероби.

Перевага «одягнених» гранул ще і в тому, що вони, опиняючись поруч з насінинкою чи коренем рослини, не обпікають їх. А таке трапляється, коли щедрий сіяч, підгодовуючи ниву, думає, що маслом каші не зіпсуєш...

Про значення нових добрив для оздоровлення навколишнього середовища годі і говорити. Залишається тільки сподіватись, що вітчизняна промисловість сприятиме тому, аби вони швидше з'явилися на наших неозорих і таких вистражданих ланах.

Володимир САФРОНОВ.

м. Харків.

Роздуми про трагічну долю академіка В. М. Глушкова

Якось давно, вертаючись подумки до літ становлення обчислювальної техніки на Україні, а відтак і в СРСР (бо все розпочиналося саме тут, на околиці Києва, в селищі Феофанія), я написав нарис, який побачив світ на сторінках «Науки і суспільства» у № 1 від 1978 року. Виклад там уривався на моменті появи молодого доктора наук В. М. Глушкова. Твір цей було схвально сприйнято й редакцією, і моїми колегами. Пам'ятаю, як помічник академіка Глушкова сказав: «А тепер слід описати подальші події». Але такого потягу я не відчував, а силувати себе не хотів.

Фанфарні тони, в яких годилося тоді писати, тхнули для мене нещирістю і фальшю. Втім, такою була доба найбільшого полководця останньої світової війни й за сумісництвом — майстра красного письменства. Були іще моменти, які мене хвилювали і котрим я не знаходив пояснення. З одного боку, пересолоджені панегірики на адресу академіка, з другого — критичне, щоб не сказати глузливе, ставлення до нього з боку найближчих співробітників, практично учнів. Поки засоби масової інформації ліпили херувимський, майже нежиттєвий образ, ті, хто міг судити про нього об'єктивно, були більш аніж стримані. Це не могла бути заздрість: надто великий був розрив у статусі й віці. Не було це й якоюсь реакцією на утиски. Віктор Михайлович підтримував той академічний дух вільного пошуку, в якому сформувався сам і який застав тут. Він не прагнув табірної регламентації, до чого ласий був дехто з його адміністраторів — ветеранів війни у глибокому тилу власних армій. Загадка й годі!

Друге, що важко збагнути: як ми, перебуваючи на чільних місцях у галузі обчислювальної техніки, коли здавалося, ось-ось надолужимо й станемо врівень з американцями, відкотилися раптом на якесь там п'ятдесяте? Звичайно, було загальне зубожіння економіки, про що зараз багато говориться. А все ж факт закликає до стриманості, коли йдеться про здобутки. Нині важливіше збагнути, чому темпи нашого розвитку виявилися нижчими за світові, а про лаври й литаври, якщо ми на те заслуговуємо, нехай подбають нащадки. Проте місце зупинки в часі у моїй давній публікації визначилося не випадково.

Лабораторія обчислювальної техніки,

на роботу до якої мене зарахували у травні п'ятдесят шостого, була приписана до Інституту математики, і керував нею за сумісництвом його тодішній директор, академік АН УРСР Б. В. Гнеденко. Нас набиралося з кілька десятків, а разом з інститутом математики чоловік із двісті.

Тоді панували майже патріархальні порядки. Пам'ятаю, як Борис Володимирович запросив тих, хто подав заяви до аспірантури, до себе на дачу. Його слова, мовлені тоді,— присвятити себе науці, не дбаючи про звання й посади, які, мовляв, прийдуть самі собою,— запали в душу. Хоч згодом, в Інституті кібернетики на практичне втілення тих принципів я не натрапляв. Бе Ве, як ми його називали позаочі, невдовзі спровадили до Москви. Лабораторія набула самостійності, перетворившись на Обчислювальний центр АН УРСР, і запанувала в ній якась брутально-дарвінівська пасія — відштовхнути, придушити того, хто насмілився подумати, що втрапив до храму науки.

Якось Станіславський про одного актора зауважив: «Він кохає не театр у собі, а себе в театрі». Щось таке стосовно науки було властиве Глушкову. Не стверджую, що з ним він приїхав до Києва. Як відомо, короля грають його підлеглі. Пам'ятаю у цьому зв'язку фразу одного відставного полковника, коли Віктора Михайловича оголосили чи то Ленінським лауреатом, чи Героєм: «Тепер він усього добився!» Я тоді був настільки наївним, що вважав — вчені повинні дошукуватися істини, а не ганятися за брязкальцями. А ще, навіть з «Короткого курсу» (!) відав: абсолютна істина — недосяжна. Пригадую й слова одного новоспеченого член-кора: «Тут (йшлося про Інститут кібернетики) більшого не осягнути!» Значить, пхнувши його ногою, йти крушити далі науку?

Роль обчислювальної техніки ставала дедалі очевиднішою. Кон'юнктура зростала, а слідом за нею вже виднівся потік асигнувань. Можливість погріти руки на тому затьмарювала уяву гешефтмахерів. У всякому разі, зі споду лежали якісь такі прагнення, а зовні просторікували про благо вітчизни, поступ і т. п.

Пам'ятаю відчуття, сформулювати яке я, тоді ще молода людина, не міг: до керма прийшла якась, сказали б тепер, мафія. Втім я не маю нічого поганого на думці,— просто групу порівняно молодих, беручких, марнославних, ласих до успіху (в основному матеріального кшталту) людей. Але свій бізнес вони мали розіграти на терені академічної установи, а для цього потрібне було прикриття — лідер — справжній учений. Людиною, яка їх влаштовувала і, як показав час, добре впоралася із своєю роллю, став Глушков. Гадаю, саме це стало трагедією його життя, хоч думки можуть бути різними.

В. М. Глушков — людина блискучого обдарування, могутнього інтелекту. Я відчув це й на собі. Щойно відкриваєш рота, а Віктор Михайлович уже відповідає на невисловлену вголос думку. Та оскільки підтягтися до його рівня решті було несила, вимальовувалося завдання: низвести вченого на свій щабель.

Глушков був вихованцем московської математичної школи, й, принаймні до часу,— носієм її духу. Принагідно зазначу, що математики, як і фізики, протрималися під ударами тоталітаризму найдовше. Власне, вони й не були «розгромлені», як це сталося з біологами, а у віддаленіші часи й з гуманітаріями. Корифей усіх наук спробував було присікатися до фізики, але хтось із великих, чи не академік Курчатов, популярно пояснив, як це відіб'ється на бомбах. Запанував спокій. Оскільки ж до математики марксистська теорія підходила ще менше, ця наука і протрималася найдовше. Аж до загальної ерозії нашого суспільства.

Проте на майбутнього академіка чатували індивідуальні форми обробки. Пам'ятаю його вступ до партії. Гадаю, саме цей акт визначив початок його кінця. Чи слід взагалі природничникам приєднуватися до будь-яких політичних партій? А тим більше — КПРС — організації, що плекає культ колективу, демократичний централізм, уявлення, що «единица — вздор, единица — ноль...».

Політологи стверджують: лише один-півтора проценти людей у популяції мають хист до суспільно-політичної діяльності. Це значить, що у нашій країні до складу всіх (а нині їх чимало) політичних партій може входити не більше трьох-п'яти мільйонів осіб. Це — теоретична межа. Решта партійців — не більш як баласт, болото, знаряддя чиїхось маніпуляцій. Ну, а скільки членів мала КПРС ще не так давно? Тому у партіях, які не тягнуть на визначення політичних, а більше нагадують «фронти» чи «рухи», особистостям нема чого робити! Приєднуючись до чогось, обмежуєш власну свободу. А в даному разі просто стаєш козачком, хлопчиськом на побігеньках. Причому в людей, які, як правило, інтелектуально й морально стоять нижче від тебе.

Далі йшло розбещення виявами уваги. Наші корпуси обабіч Лисогірської розділяло метрів п'ятдесят: корисно пройтися хоча б для моціону. Так ні ж, запопадлива челядь одразу запихала бідолаху до

авто, й урочисто везла! Далекоглядні «учні», вимахуючи хвостиками, несли свої опуси, напрошуючись на співавторство. Потроху вченого почали вводити до «вищого світу», привчали фігурувати у різних «обоймах». Якось у Києві відкривали нову станцію метро, й там, серед «батьків міста», притулився і Віктор Михайлович. Яке він мав до того відношення, навіщо гаяв час? Зрештою дійшло до смішного. Кінець 70-х. Після засідання Ради Міністрів академік попростував до своєї темновишневої «Волги». Раптом з якоїсь «Чайки» лунає: «Виктор Михайлович, садись, подвезу!» Наш герой круто розвертається і, сідаючи в авто можновладця, навіть озирається: чи бачить хтось цей тріумф?

Якось ми заприязнилися з письменником Микитою Шумилом. Він саме обмислював задум чогось там про кібернетиків. То ми балакали на різні теми. Часом я запрошував його до інституту «на матеріал» — дискусії, засідання. Втрапили ми якось на свого роду звіт, огляд. Віктор Михайлович смачно оповідав, до яких закордонних товариств та академій його обрано, які нагороди й де ним отримано, яким керівним особам йому випало щастя потиснути руки. Цей спектакль навіяв мені слова з листа А. Чехова до брата: там він пише — вихована люди не хваляться тим, що їх пускають туди, куди іншим вхід заказаний. А ще, що вихована людина не носиться із текою на сто карбованців, роблячи щось на копійку. Тим часом дід Микита, як ми часом називали Шумила, слухав-слухав, а тоді каже: «Ні, це не вчений!»

Григорій Сковорода заповідав накреслити на своєму надгробку: «Мір ловил меня, но не поймал». Віктора Михайловича таки спіймали! Може, в нього не стачило духу протистояти? А може, надто настирливо й послідовно діяли доброхоти? Не знаю.

Тепер погляньмо ширше на тему «вчений і доба». За якими ознаками вона добирає своїх героїв, хто стає її виразниками?

Якось, після засідань філософського семінару у Новосибірську, ми зібралися на вечерю в «поганці». Так в Академмістечку називали ресторан на три поверхи, який нагадує гриб. Моїм сусідою виявився один з докторів філософії. Він про щось мене розпитував. Я звик казати, як є і як думаю. То мій співбесідник пожвавився й заявив, що нарешті йому вдалося вичленити риси провідних академіків — улюбленців преси. До цього кола він, природно, прилучав і В. М. Глушкова. Отож спробую пригадати ту побудову і прокоментувати.

1. Невизначеність наукового доробку. Кожен може сказати, що зробив у науці І. Ньютон, Д. Менделєєв, М. Вавилов. А завдяки чому знамениті... Далі йшов перелік імен, які були, як-то кажуть, на слуху. Справді, що? То може звання й винагороди давалися їм у першу чергу не за наукові здобутки? Тоді це профанація науки. Можливо, саме тому ми зараз за рівнем освіти — на 28-му, науки — на 53-му, а добробуту — на 78-му місці?

Але повернемося до початку статті. В. М. Глушков — математик. Вища алгебра, у котрій він добув ім'я як учений, не мій фах, проте я не чув, щоб його роботи в цій галузі ставилися під сумнів. І все-таки широкий загал знає і говорить про нього як про кібернетика. Одного з творців цієї науки. Пікантність ситуації в тому, що така наука не існує зараз взагалі! Вона знову, як і на початку 60-х років, потрапила в неласку. Тоді з ідеологічних міркувань чи страхів, тепер як така, що не виправдала надій. Лаяти ту чи іншу науку за недоречності чи хиби суспільно-економічного ладу дуже зручно й втішно. Ну, а коли пригадати, як наші «видатні», у тому числі й В. М. Глушков, роками «вішали лапшу» на вуха влади, співали сиренами про чудеса тієї-таки кібернетики, її сонцесяйні перспективи, то вважайте, що сторони поквиталися.

Але невже не було нічого? Якщо судити з того, чим зараз торгують у світі з обчислювальної техніки, то таки нічого. Ми розтринькали те, що мали. Пригадаймо серію машин інженерних розрахунків (МІР). Вона народилася в нашому інституті, втілювалася в життя нашими інженерами й науковцями, тиражувалася на наших українських заводах. Машина «підвищеного інтелекту» фактично започатковувала ідею персональних комп'ютерів! Ідею, яка де-факто належить В. М. Глушкову. Але дали їй путівку в життя у сучасній інтерпретації і на іншій технологічній основі — за океаном. І як! Троє молодих людей студентського віку десь у гаражі зібрали прототип, пустили в серію, пробили ринок... Аж ми запищали від спраги за тією технікою. Тепер вони — мільйонери. І таки ввійшли в історію техніки.

Як на мене, В. М. Глушкову завадили гігантський інститут, індивідуальні прагнення працівників котрого давали нульовий вектор (пам'ятаєте? «Лебідь, Рак і Щука»?); наша система байдужа до всього, геть не здатна до технічного прогресу. Ну і... Але це вже інша риса.

2. Запопадливість стосовно влади.

Делікатно кажучи, партійна дисципліна не раз ставила Віктора Михайловича в дурне становище. То було помітно

одразу. А з плином часу стало очевидним для всіх. Пригадую свій перший візит до Праги у 1986 році. Коли почули, що я представник Інституту імені В. Глушкова, попросили більше не згадувати це ім'я. Я здивувався, а тоді довідався: двадцять літ тому на шпальтах «Правды» Віктор Михайлович радо вітав вступ радянських танків до Праги. Цей вчинок брежнєвської команди засуджено Верховною Радою СРСР. Та що смикнуло Глушкова на той виступ?

Чітко пам'ятаю я й іншу колізію. «Гріхопадіння» академіка А. Д. Сахарова. У пресі з'являється гнівний осуд значної групи академіків. Серед них (для себе мав би це за щастя) не було підпису Віктора Михайловича. Але він сам, певно, вирішив, що відтак його не визнано достатньо видатним. Наступного дня «Вечірній Київ» видрукував його особисту неприхильну думку.

Шкода, що такі традиції навіть зараз, у значно вільніший час, продовжують жити серед академічної братії. Усій науковій громадськості прикро дошкулив лист групи українських академіків проти Руху. Той ще не зіп'явся на ноги, а негативна думка, простіше,— брехня, ось уже тутечки. Десь угорі політики збагнули, що ще не відомо, куди поведуть завтра події, то й не стали вмочати пальці. Вченим же те невтямки, то вони хвацько готові до будь-якої брудної роботи. Тому, видко, їх і не жалують ні згори, ні знизу!

Один американець буцімто сказав: «Те, що росіяни поцупили ідеологію IBM 360 (трансформувавши її у ЄС ЕОМ — Л. І.), є нашою найбільшою перемогою в холодній війні». Як же виколисувалося ця «перемога»? Ми відставали, але не катастрофічно, й були можливі в принципі два сценарії. Перший: іти далі своїм шляхом, зберігаючи оригінальність думки та сякі-такі шанси на прорив уперед, як наслідок удачі, винаходу абощо. Другий, менш амбіційний: закупити технологію на Заході, чим не лише скоротити розрив, але й зберегти власні сили для дальших пошуків. Запаси нафтовалюти були, і ми б втратили менше, ніж фактично, коли стали на третій шлях. Десь на смітниках країн третього світу підібрали зразки застарілої техніки й почали їх сліпо копіювати. Так весь творчий потенціал учених та інженерів витратили на осягнення чужих технологічних секретів, а все своє було загальмоване: машини серії БЭСМ, машини серії МІР...

Треба віддати належне Вікторові Михайловичу: він довго обстоював перший варіант — йти своїм шляхом. Пам'ятаю брутальну сцену, коли заступник голови Ради Міністрів СРСР прилюдно матюкав академіка у великому машинному залі нашого інституту. Причому навіть не за спробу боронити ідею, а за згадку про машини серії МІР! Невдовзі, правда, того достойника усунули з посади. Але таке було можливе! Наживку проковтнули. В Інституті запанувала розгубленість, усі публікації, доповідні, конструкторські начерки зависнули у повітрі. Що далі? А Віктор Михайлович: «Раз так вирішила партія, будемо виконувати».

Але що то означає — «партія»? Був референдум, загальнопартійна дискусія, обговорення на з'їзді? А хоч би й так? Що б могли визначити люди, необізнані дилетанти?

Невдячна місія давати поради. Як би вчинив кожен із нас за подібних обставин? Але є приклад Джордано Бруно. Пам'ятаємо ми й академіка Миколу Вавилова: «На костер пойдем, гореть будем, но от своих идей не отступим!» Знаємо про виступ академіка Сахарова проти гонки ядерних озброєнь і за права людини. Про його заслання, позбавлення всіх нагород, голодовки. Кому багато дано, з того і спитається. Тож за дороговказ непересічній людині має правити щось трансцедентальне: Істина, Совість, Бог, а не партійні секретарі, хай навіть з ідеології. Не міг наш академік не розуміти, якою згубою для всіх нас, для розвитку обчислювальної техніки в СРСР обернеться оте недолуге рішення, а скорився.

Наступна риса — побоювання суперництва. Трохи дивно, бо Віктор Михайлович не боявся висловлювати ідеї, які, проте, ніхто не поспішав підхоплювати. Пам'ятаю його прилюдні скарги, що ось американці зробили, а «я ж вам ще два роки тому пропонував те спробувати». Але було. Коли інститут починав формуватися, дехто з провідних радянських учених того часу готовий був переїхати до Києва й працювати тут. Проте така перспектива не приваблювала новопризначеного директора. Ясно, що за такої вихідної установки,— кожен адміністративно нижчий рівень має бути нижчим й інтелектуально,— організація не здатна розвиватися. Як і ділянка науки, коли це дослідницька установа. Неможливими стають вертикальні зсуви. Ті самі особи десятиліттями обіймають ті самі посади. Реальним є лише екстенсивний розвиток бюрократичної установи. Інститут розбухає, що далі посилює стагнацію. Але таким був і загальний триб нашого життя.

Й останнє, що, здається, не було темою тої давньої розмови, це — науковий рекет. Нарешті, слово вжито нами в його прямому значенні. Тут Віктор Михайлович виступав ідеологом-констататором.

Принаймні я певен, що йому безпосередньо таке було не потрібне. Він генерував доволі ідей, мав талант їх викладати й подавати. Але в сучасному науковому світі кожна робота, призначена для друку чи представлена на якусь там премію, обростає списком співавторів. Тямущі люди вже знають, що ім'я істинного автора слід шукати наприкінці списку. Потрапляв до таких переліків і В. М. Глушков, хоч, гадаю, це була скорше форма підтримки молодих авторів, правда у дещо дивний спосіб. А усно він це ніби виправдував тим, що керівник, оскільки він створює умови для праці підлеглих, витрачаючи на це свій час, за який міг би сам щось створити, має право на частку наукової продукції. Приблизно так середньовічні феодали мотивували «право першої ночі». Бо кожен допис супроводжується позначкою, де він створений, й адміністрація, якщо та продукція чимала й вагома, отримує згодом відповідні винагороди іншими каналами. Гадаю, що насправді ця «філософія» мала на меті підгодовувати прошарок опричників. Той гурт завідуючих відділами, лабораторіями, з яким директор спілкувався безпосередньо і котрий фактично, як каріатиди, утримував роздуту структуру. Тут з талантами і вміннями було сутужніше, а тримати зграйку на поворозці й чимось її підгодовувати було потрібно.

З цим пов'язана ще одна риса. Директор ніколи не розглядав, а отже, й не підтримував скарги знизу на діячів середнього рівня. Може, він тим дбав про свій душевний спокій, відвойовував хвилини для справді творчих роздумів? Але водночас те відкривало шлях для дикої сваволі отих опричників. Цю ситуацію в ієрархічно збудованих організаціях нотують американські автори. Себто, це явище загальне, хоч науковій сіромі від того не легше.

Час підбивати підсумки.

Чи бувають герої програних битв? Питання дещо риторичне. Можна покласти всі сили на олтар перемоги, а все ж програти. Але тоді ліпше говорити про чесно виконаний обов'язок, а не героїзм.

У матеріалах до Дня Перемоги якось прочитав, що ветерани війни у ФРН соромляться чіпляти свої нагороди не з огляду на характер тої війни — наказ є наказ,— а через те, що її з боку Німеччини було програно. То чим хвалитися?

Часом простуючи вестибюлем Інституту кібернетики повз фотовітрину співробітників, тих, хто сподобився отримати якісь відзнаки в часи, коли їх роздавали жменями з приводу чи без оного, думаю: що це, дошка пошани, іконостас, галерея творців застою? Звичайно, люди працювали, але ми, наша галузь в цілому невблаганно й прогресивно відставали. То чи не достойніше зараз не хизуватися, а дошукуватися, де, коли ми схибили, і думати, як надолужувати згаяне?

Повертаючись до постаті засновника інституту, вченого, як кажуть, «від Бога», зауважу, що вона дедалі більше видається мені трагічною, бо він, Глушков, без сумніву, став однією з жертв Адміністративно-Командної системи.

Повсякчас пригадую його вигук: «Это интересно!» Коли часом доповідали про щось, що безпосередньо академіка не стосувалося, він переглядав службові папери і слухав у піввуха. Аж раптом — незвичайна думка, вишукана математична викладка тощо. Він миттю забував про метушню, поточні справи і віддавав належне чомусь, може й непрактичному, але дуже довершеному.

Як же він опинився, кажучи словами В. Короленка, «в дурном обществе?» Маючи довільну можливість вибирати оточення, він лишився зрештою серед людей, котрих у духовному плані не цікавило ніщо, чиїм ідейним рушієм було оте одесько-привозівське: «Что я буду с этого иметь?» Віднедавна таких «лицарів» називають «ковбасистами».

Загнавши себе силою обставин чи якихось прагнень у це коло «корисних» людей, він відсік себе від інших, здатних генерувати духовні імпульси, плекати суспільні, культурні ідеали. Від котрогось моменту шляхи до неформального спілкування з академіком для таких були практично перекриті, у чому є і його вина. Значить, пригасла потреба? Чи її не було раніше? А ті, інші, прагнули монополії на час, на увагу і, що найгірше, на те, що має знати директор про свій інститут, його людей, процеси в ньому, а що — ні. «Оберігали» вченого й досягли свого. Боюся, що чимало керівників потрапляє зрештою в таку пастку! Ну як не пригадати при цій нагоді оте знамените: «Зачем поверил их словам и ласкам ложным?» Тож, гадаю, з роками Віктор Михайлович все більше почувався самотньо, як у вакуумі.

Як учений В. М. Глушков сформувався в елітарному колі російських інтелігентів: тоді ще існували «останні могікани». Але відомо, що основу, підвалини особистості закладає домашнє оточення. Яким саме воно було, мені важко судити. Однак у цьому ключ для розуміння того, чи свідомо зраджував Віктор Михайлович неписаний кодекс інтелігентської етики, ставши на рейки необільшовизму, чи то був наслідок його маргінальної інтелігентності? Може, він щиро вважав, що загального щастя й справедливості можна досягнути шляхами неправедни-

ми? Нетерпіння, віра у якийсь чудодійний соціотехнічний засіб, який розв'яже всі проблеми,— таке було властиве йому, а це питомо більшовицька риса. Проте чи не всі ми думали так або майже так у ті часи? «Прискорені» шляхи ведуть в нікуди. Це збагнули зараз майже всі.

Помер чи загинув Віктор Михайлович? Гадаю, його спіткало останнє. Але якщо В. Маяковський поставив крапку сам, то академік пройшов свій страдницький шлях до кінця.

Впродовж кількох років я розпитував медиків високого рангу, чи може людина загинути від внутрішнього, душевного дисбалансу? Академіка доконала пухлина в мозку. Але то не напад вірусу чи автокатастрофа. Як вони виникають? Чи то не була реакція організму на несприятливі зовнішні (соціальні) обставини? Чіткої відповіді не дасть ніхто. Та, гадаю, що дошукуватися слід саме тут. Може звернутися до мудреців східних систем лікування?

Люди науки, священнослужителі, як правило, живуть довго, бо й ті, й ті, кожен на свій лад, дошукуються істини, гармонії. А сам перебіг духовних пошуків, певно, якось сприяє, унормовує процеси в нашій тілесній оболонці. А веремії, у яких заблукав Віктор Михайлович, підточували його день у день. Не міг він при його інтелекті не збагнути, що не досягнув того, чого прагнув. А змінити щось було не сила. А це і є духовний кінець, відтак кінець земного існування.

Леонід ІВАНЕНКО,
кандидат фізико-математичних наук.

Мозаїка планети

ОЦЕ СВІТИЛЬНИК!

Цей світильник виготовлено з 18 каратів золота, важить він 3,5 кілограма. Оздоблений п'ятистами діамантами загальною вагою 100 каратів. Світильник представлений фірмою «Нагаорі» на недавній виставці творів японського ювелірного мистецтва. Ціна — близько 20 мільйонів франків.

МАНЕКЕННИЦІ ЗА ГРАТАМИ

Вперше в історії Англії найновіші колекції жіночого одягу відомих модельєрів демонструвалися в... лондонській жіночій в'язниці. В шоу взяли участь 100 з 400 ув'язнених жінок, здебільшого засуджених за торгівлю наркотиками. На думку організаторів видовища воно допоможе в'язням-жінкам не почуватися ізольованими від суспільства. На відміну від інших в'язниць, у цій не сталося жодного бунту.

БІОГРАФІЯ ЛІЖКА

Першим ложем людини, ясна річ, була гола земля. Пізніше—солом'яний матрац та шкура. Згодом з'явився гамак, батьківщина якого, ймовірно, Нова Гвінея.

Впродовж тисячолітньої історії людства ліжко мало різні форми, залежно від уподобання, смаку та фантазії. Перший предмет, уживаний для влаштування ложа,— підставка для голови. Три такі підставки знайшли в гробниці фараона Тутанхамона. Одна, вирізана із слонової кістки, зображала людину, що стоїть на колінах і руками підтримує опору для голови. Друга, зроблена із розмальованої кістки, нагадує табурет. А третій підголовник виготовлений з оздобленої золотом синьої порцеляни. У цій же гробниці було кілька ліжок, чотири з яких привертають увагу. Одне — звичайне, складне, з вісьмома ніжками, решта — церемоніальні ліжка для різних потреб небіжчика в потойбічному світі. Ліжка з підставками для голови нині поширені на Сході. Вони, зокрема, допомагають зберігати складні зачіски, котрими прикрашають себе жінки в Японії та Китаї.

В «Одіссеї» Гомер описує чудове ліжко з дерева, інкрустоване золотом, сріблом та слоновою кісткою і вкрите шкірою. До речі, пір'яні подушки винайшли стародавні римляни. Ліжко ладнали не тільки для сну і любовних утіх. На ньому їли, пили древні греки та римляни.

У середні віки ліжко перетворюється на складну споруду, справжній витвір мистецтва, виготовлений з витончено обробленої деревини, оздоблений фресками і скульптурами.

У XIII столітті з'явився й балдахін зі сходинками. В житлах того часу — навіть у палацах королів — узимку було вельми холодно, тож відігрівалися біля вогнища або в ліжку. Кам'яні або земляні підлоги були холодними, по них гуляв вітер, через це ложа влаштовували на підмостках, до яких вели сходинки. На дерев'яну раму-основу вкладали матраци та перини. А з боків ще й закривали занавісками, аби зберігалось тепло.

Ренесанс торкнувся й ліжка. Його робили красивим та солідним місцем

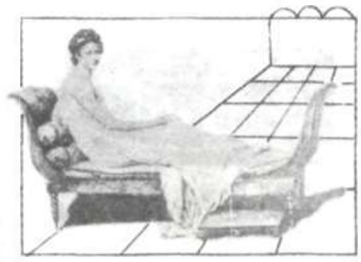

На фото: портрет мадам Рекам'є роботи Ж. Л. Давида, ім'я якої дало назву кушетці.

відпочинку. Оздоблення спинок ставало багатшим, а різьблені ніжки перетворилися на колони, що підтримували пишні балдахіни з дорогих тканин. За часів Людовиків колони перетворюються на склепіння. Ліжка вкривають дорогими простирадлами, спинки розписують сюжетами на теми сімейного благополуччя. Цікавий екземпляр зберігається у Лондоні, в музеї Вікторії та Альберта. Узголів'я оздоблено двома сітками і каріатидами по кутах. У ногах — п'ять різьблених колон. Це ліжко з 1453 до 1765 року стояло у придорожному готелі «Корона» в Уєрі (Англія). На нього лягали відразу... 24 постояльці.

Можна навести чимало прикладів, коли люди послуговувалися ліжком для діяльності, що не мала нічого спільного з відпочинком. Руссо, Вольтер, Свіфт, Твен писали у ліжку. Черчілль таким чином створив більшу частину «Історії другої світової війни», Мільтон — «Втрачений рай». Россіні настільки любив полежати, що лінувався підняти з підлоги нотну сторінку. Вважав за краще її знову написати. Александр Великий вирішував державні справи, напівлежачи в ліжку з масивного золота.

Починаючи з XV віку, королі, особливо у Франції, приймали відвідувачів не на троні, а в ліжку. Пропозиція розділити ложе з господарем означало особливу прихильність.

В епоху барокко розкішне ліжко перетворюється на парадні меблі. На ньому ніхто ніколи не спав. На ліжках сиділи. В такому положенні знатні дами зустрічали гостей, королі правили державою.

Згодом великої популярності набула коротка кушетка з високим, плавно вигнутим узголів'ям у вигляді гондоли чи лебединої шиї. Художник Жак Луї Давид зобразив на портреті мадам Рекам'є, після чого таку кушетку почали називати «рекам'є».

Потім з'явилися ліжка з чавуну, заліза, сталі, газових і водопровідних труб. За оздоблення правили хромовані та нікельовані кулі та кульки.

Перша в Стародавній Русі письмова згадка про ліжко відноситься до XII століття. В «Слові о полку Ігоревім» київський князь Святослав розповідав про поганий сон: «Тієї ночі, звечора, вдягали мене у чорний саван на ліжку тисовому».

1959 року на виставці в Ерлс-Коурті демонстрували сімейне ліжко на коліщатках з приладдям для гоління, освітленням, пристроєм для підіймання та опускання занавісок, відчинення і зачинення дверей спальні, вмикання радіо і телевізора, з телефоном, масажним апаратом, електрочайником і кавоваркою, теплими пантофлями. Все це коштує кілька мільйонів.

3000 МАРОК — ЗА ПЛАВНИК

Туристи стоять по коліна у воді. Матері з дітьми на руках, батьки клацають фотоапаратами. Майже в усіх пластикові баночки з рибками. Раптом воду розпанахують тригранні плавники, що швидко наближаються до пляжу затоки Шарк Бей у західній Австралії. Це дельфіни, найрозумніші та найдовірливіші морські ссавці. Дозволяють себе годувати, гладити, гойдаються на мілині.

У цій затоці вони у безпеці. Однак у морі, далеко від берега, на них чатують інші найнепримиренніші вороги — люди. Італійський фотограф Еліо Лоччізіано — свідок цього. «Дізнався я, що дельфінів ловлять тільки для того, аби відрізати спинний плавець»,— говорить він. Після тривалих пошуків заскочив рибалку за кривавим заняттям. Джо (так називав той себе) цілиться гарпуном у групу з п'яти дельфінів, які довірливо супроводжують його човен. Гарпун впивається в тіло тварини. Закривавленого дельфіна, що борсається, витягнуто на палубу. Джо бере гострий ніж і одним махом відтинає спинний плавець, а дельфіна викидає за борт, де він стає легкою здобиччю акул. Плавці висушує і надсилає до Японії: їх, змолотих на порошок, вважають делікатесом. Плавці дорожчі за ікру — за них платять по 3000 марок. Австралія вперто бореться проти знищення тварин. Браконєрові дають п'ять років ув'язнення або штраф у 150 тисяч марок.

Тим часом кількість дельфінів катастрофічно зменшується: щороку в Тихому океані їх убивають до 130 тисяч, тисяча — гине біля австралійського узбережжя.

Що ж до чудодійних властивостей дельфінячих плавців, то Петра Даймер, голова гамбурзького товариства по охороні морських ссавців, говорить: їсти їх — все одно, що гризти нігті. Однак забобони важко спростувати, особливо, коли на них можна заробляти великі гроші.

На фото: дельфін не людина — змовчить...

КАР'ЄРА ЛЯЛЬКИ БАРБІ

1958 року американська фірма «Матель Тейс» купила модель пластмасової ляльки. І вже за рік у продаж надійшли перші Барбі,— улюблені іграшки дівчаток усього світу. На сьогодні продано близько 200 мільйонів, а сімейство Барбі дедалі зростає: нині вона має сестер, подруг, тіток і друзів. За ці роки виникла ціла промислова галузь, яка виробляє виключно ляльок. Для Барбі шиють туалети, роблять піаніно, що працює на батарейках. Барбі може говорити, рухатись, одяг для неї створюють модельєри фірми «Діор», «Ніна Річчі» та інші. «Ніна Річчі» вдягла одну з ляльок у справжнє норкове манто. Ляльки Барбі коштують неоднаково. Найдешевша— вісім, десять, найдорожча — до 1000 доларів. Такі великі гроші, звичайно, платять колекціонери, деякі з них мають по кілька тисяч Барбі.

На фото: перша Барбі 1958 року. Нещодавно її продано в оригінальній упаковці за 2400 доларів.

ГЛИНЯНИЙ СІСТРУМ

Цей глиняний музичний інструмент знайшли під час розкопок на Кріті. Зветься він «сіструм». Його вік — 2000 років.

Підготував
Геннадій НОСОВ.

Мозаїка планети

А. М. Кувіка.

Ділові люди

НЕ «БИТИ ПО ХВОСТАХ», А, ДУМАЮЧИ, ЙТИ ВПЕРЕД

Анатолій Максимович Кувіка, генеральний директор виробничого об'єднання «Карпати»... Йому разом з великим колективом інженерів і робітників випало брати чи не найважчу висоту в змаганнях за світові пріоритети вітчизняної індустрії.

Нелегкий нині хліб — радіоелектроніка. Хто і що може подвигнути її? Високої проби професіонали та управлінці — такі, як Кувіка і весь командирський та інженерний корпус об'єднання? Рішучий перегляд позицій держави щодо розвитку цієї галузі? Небезпека остаточно втратити покупця перед загрожуючою лавиною імпортної техніки на наш ринок?

КОРЕСПОНДЕНТ. Анатолію Максимовичу, в Івано-Франківську про вас кажуть: «людина на своєму місці».

А. КУВІКА. Я дуже вдячний тим, хто так високо оцінює мою працю. Однак у нинішній ситуації більше заслуговую добрячої критики. «Карпатам» дуже тяжко. Отже, й мені. Як ніколи. А оте «людина на своєму місці» я відношу переважно до моєї біографії. Справді, моя професія,— але ніяк не посада! — це моє життя.

З дитинства займався радіоаматорством — працював на короткохвильових любительських станціях, збирав приймачі. Під час служби на Чорноморському флоті закінчив радіотехнічну школу, здобув фах гідроакустика і радіометриста. А далі — Львівський політехнічний інститут, факультет радіоелектронної техніки. Працював на Львівському телевізорному заводі та на івано-франківському «Позитроні». Починав регулювальником, монтажником. І от уже десять років — на цій многотрудній посаді. Отже, у розумінні вірності своєму юнацькому вибору — я на місці.

КОРЕСПОНДЕНТ. У такому разі вам дано більше, ніж будь-кому переживати кризу у вітчизняній радіоелектроніці...

А. КУВІКА. Так. Ми самі себе загнали у вузький і темний тунель, якщо не сказати гірше. По-перше, наша галузь надзвичайно наукоємка, як кажуть, швидка на ідеї і тому жодна країна не може розвивати її осібно. Ми ж відгородилися від західних держав. І втратили не лише темпи і не лише престиж, а щось значно більше. І не тільки у нашій галузі. На жаль, ми геть усе заідеологізували. У тім числі й радіоелектроніку, яка працює на побутові потреби. Більше пощастило оборонним галузям — військове протистояння змушувало думати холодною головою і не піддаватися емоціям.

По-друге, ми у себе вдома ніяк не сприяли тому, щоб енергійно, на повну

силу пульсував величезний творчий потенціал радянської науки та інженерії. Не було відповідних механізмів, не було стимулів. Що ж було? Об'єднання «Карпати» щороку поповнювалося молодими здібними інженерами. І ми платили їм копійки — на штани не заробляли, жили в гуртожитках, харчувалися на межі бідності. А їхні унікальні ідеї, розробки і пропозиції доводилося роками пробивати в центрі, щоб упровадити у виробництво. Отже, наша галузь опинилася на грані знищення інтелектуальних сил. Я бував у різних зарубіжних фірмах і можу з певністю сказати: ми повинні пишатися талановитістю нашого народу і в царині інженерництва.

По-третє, брак коштів, брак валюти для негайного створення потужної науково-технічної бази. Я повністю підтримую думки генерального директора науково-виробничого об'єднання «Мікропроцесор» Віталія Леонідовича Августімова,— колись разом працювали на «Позитроні»,— висловлені у вашому журналі. Біди у нас, на жаль, одні.

Я оптиміст, але вважаю, що довго нам доведеться долати те відставання, котре сьогодні у радіотехніці. Якщо відкриємо кордони, і зарубіжні фірми повезуть на наш ринок свою чудову техніку, нам буде дуже скрутно. Але, може, так і треба перехворіти? І почати працювати, по-справжньому створювати свою марку?

КОРЕСПОНДЕНТ. В усякому разі у вашому об'єднанні вже не один рік триває пошук свого місця у справі випуску товарів для народу.

А. КУВІКА. Так, попри всі наші проблеми «Карпати» мають і певні успіхи. Сьогодні найважливіше з того, що випускаємо,— стереофонічний програвач-плеєр «Амфітон П — 402С», акустична система «Амфітон 50АС — 022» та деякі інші речі. Про них уже писав ваш журнал. Скажу лише, що 180 тисяч плеєрів, які щороку випускають наші підприємства, розходяться дуже швидко. Людям вони подобаються. А наша акустична система користується попитом не тільки в республіці і в країні. Торік продали десять тисяч систем у Болгарію. Нині вирішується питання про те, щоб продавати її в Німеччині й Польщі.

Йде підготовка до випуску, вважаю, перспективних новинок — мінімагнітофонів, стереофонічної двокасетної магнітоли нових акустичних систем. Розробляємо акустичні системи для автомобілів.

Колектив об'єднання взявся за освоєння зовсім нового для нас напрямку — медичної техніки. Перша ластівка тут — біостимулятор «Біотонус СКИ-01». З допомогою електричного струму він лікує захворювання периферичної нервової системи, больові синдроми різноманітного походження, коригує психофізіологічний стан людини. Може використовуватись і в домашніх умовах. Його оцінили і медики, і екстрасенси. Апарат навіть знімає напади астми.

У стані підготовки до виробництва ще два медичні прилади. Один, Корона-1, призначений для загоювання ран — за два сеанси будь-яке ушкодження шкіри зникає. Інший, Скат-2,— для механічного масажу та електростимуляції через шкіру.

Прагнемо до того, щоб випускати 100 тисяч медичних приладів на рік, реалізувати їх і за кордоном, щоб мати валюту. Якщо хочемо випускати техніку, наближену до світового рівня (поки що тільки й можемо — «бити по хвостах»), змушені заробляти і долари, і марки, і фунти стерлінгів.

Нині ведемо переговори з фірмою «Філіпс». Це дуже популярна голандська фірма. Їй не потрібні наші вироби, але комплектацію вона готова нам продати. Комплектація і матеріали — одна з найгостріших проблем. Візьмеш японський прилад, поставиш поруч з нашим і бачиш — за дизайном їх важко порівняти. Наша промисловість, на жаль, не дає нам таких матеріалів.

КОРЕСПОНДЕНТ. Що ж, залишається тільки, як ви висловилися, «бити по хвостах»? Найращі зразки для нас так і залишаються недосяжними? От у вас, професіонала, а не споживача, які відчуття й думки викликає японська техніка?

А. КУВІКА. Я знайомився з виробництвом фірми «Соні». По-перше, вражає високий технічний рівень продукції. Далі — технологічний. Третє — боротьба за марку своєї фірми. Там уяви не мають про ті проблеми, які на нас щодня тиснуть. Комплектація, постачання, організація виробництва. Складальний цех на 80 процентів роботизований. Звідси — надійність виробів.

КОРЕСПОНДЕНТ. Професіонал такого класу, як ви, вдома тримає, мабуть, тільки японську радіотехніку?

А. КУВІКА. Телевізор і радіоприймачі — вітчизняні, і мене вони повністю влаштовують. Звичайно, тонкому знавцю, спеціалісту у галузі музики потрібна японська техніка. Але й наша апаратура, коли добре відрегульована, прислужиться йому.

КОРЕСПОНДЕНТ. Щоб об'єднання орієнтувалося на світові зразки треба спільно з суміжниками щось міняти?

А. КУВІКА. Безсумнівно. І міняти рішуче. Як освоювали плеєр, багато вузлів, окремих компонентів розробили разом із суміжниками. Працювали з білоруськими колегами, львівськими. З деякими не знайшли спільної мови, тоді змушені були укласти контракти з польськими і болгарськими фірмами на виготовлення комплектуючих. А якщо якийсь виріб не відповідав певним вимогам, ми прагнули допомогти колегам, щоб все-таки довели його до потрібних параметрів, класу.

За роботою слюсар-складальник головок динаміків В. С. Онищук.

Конвеєр, де збирають акустичні системи 50 АС-022.

КОРЕСПОНДЕНТ. Тут, мабуть, багато важить і організація праці. Які у вас думки щодо нових методів господарювання?

А. КУВІКА. Скажу так: рівень технології відповідає і рівню організації праці. Для тієї чи іншої технології найперше потрібне обладнання, організація робочих місць і вже потім праця людини. Звичайно, технології, за якими нині працюємо, нас не задовольняють. Прагнемо, наприклад, застосувати напівавтомати, але їх немає.

Щодо ставлення людини до праці. Поки все було державним,— а в підсумку — нічиїм,— то таким було й ставлення колективів. Нині переходимо на колективний та орендний підряд. І є вже відчуття, що пішло на краще. Робітники відчули себе господарями. У цеху, де виготовляють акустичні системи, середня зарплата зросла вдвічі. Якість теж виграла — це тепер продукція високого технологічного рівня. У Ленінграді є інститут, який відбирає еталони техніки. У нашій галузі раніше за такий еталон правили вироби ризького заводу ВЕФ. Нині у цьому інституті стоїть наша акустика.

Регулювальник магнітофонів М. Г. Гунчак.

Розуміємо, що від застосування сучасних методів організації праці багато що залежить. І тому прагнемо, щоб всі колективи перейшли на повну оренду, створюємо малі підприємства. Мріємо повністю викупити наші «Карпати» у держави, аби люди, які тут працюють, відчули себе повними господарями.

І на завершення нашої розмови ще кілька слів читачам шанованого журналу «Наука і суспільство». Я часто буваю в Івано-франківських магазинах, де торгують радіотехнікою. І у державних, і в «імпортних». Люди пізнають мене і з делікатності не кажуть голосно у вічі: «То ж допоки ви, «карпатці», будете наздоганяти? Ми не хочемо чекати, і тому, як мовиться у старому анекдоті, вскакуємо на ходу у капіталістичний поїзд, щоб мати гарну і надійну річ». У мене є на це відповідь. Багато років ми вважали себе ледь неповноцінними у порівнянні з Заходом. Чому? Тому, що були і є бідними. А бідність завжди має свою зловісну тінь — ущербність. Відродимо ж свою гідність і мудрість! Візьмемося за це всією громадою. Об'єднаймося у цьому і члени всіх політичних партій, рухів, платформ, просвітницьких організацій. Ми не вийдемо на світовий рівень, якщо не відчуємо себе талановитим, діловим, розумним, цікавим народом в Україні. Тобто таким, яким ми і є.

Розмову вела Валентина ЗАКАРЬЯЄВА.

м. Івано-Франківськ.

З історії науки і техніки

Так катували генетику

Як відомо, влітку 1948 року Т. Д. Лисенко і К° на сесії ВАСГНІЛ остаточно закатували вітчизняну генетику. Та мало хто знає про судилище над «служанкою імперіалізму», що невдовзі відбулося у Києві. Подаємо уривок зі стенограми республіканської наради працівників біологічних, сільськогосподарських і медичних наук, в якій брали участь і практики-мічурінці.

Відкриваючи нараду, вступну доповідь виголосив соратник Т. Д. Лисенка — **академік М. О. Ольшанський:***

Початок активного поширення менделізму-морганізму у Радянському Союзі поклав проф. Філіпченко, який працював у Ленінградському університеті. Вирішальний вплив у поширенні вейсманістських ідей мав у дальшому Всесоюзний інститут рослинництва. Ідеї ці ширилися **у зовсім оголеному, неприкрашеному вигляді**.

В ході боротьби мічурінців проти формальної генетики, незадовго до початку Великої Вітчизняної війни, центр пропаганди морганізму пересунувся з Ленінграда в Москву. Тут він знаходить свій вияв у діяльності представників класичної генетики — Серебровського, Дубініна, Жебрака та інших, які цілком стоять на позиціях хромосомної теорії спадковості, але вже маскують суть своїх поглядів різними критичними застереженнями на адресу ідеалістичної теорії Вейсмана та інших. Цю групу вчених на сесії Академії називали «вейсманістами, що не пам'ятають рідні».

Незабаром визначилася й інша група антимічурінців, які стали активно на захист хромосомної теорії спадковості. До цієї групи треба віднести акад. Шмальгаузена, акад. Б. Завадовського, акад. Жуковського. До цієї ж групи належить і зав. кафедрою Харківського університету, член-кореспондент Академії наук УРСР проф. Поляков. Група ця не залічувала себе до морганістів. Більше того, вона відносила себе до послідовних, ортодоксальних дарвіністів. Проти мічурінського вчення за менделізм-морганізм вони виступали під дарвіністичним флагом.

Характерною особливістю тактики цих груп було те, що вони, визнаючи на словах Мічуріна великим ученим,— вихолощували суть мічурінського вчення, згоджуючись з мічурінськими принципами гібридизації, причісували мічурінську генетику під морганізм, протиставляли Мічуріна Лисенкові.

Ця обурлива тактика була повністю розкрита на сесії Академії і доведена єдина менделістсько-морганістська платформа обох груп.

За останні роки цілком виразно визначилося посилення менделістсько-морганістського впливу на Україну. Виявилося це в проникненні до керівництва сільськогосподарським відділом Академії наук УРСР вейсманіста М. М. Гришка, у впливі на роботу Інституту зоології Академії наук УРСР акад. І. І. Шмальгаузена, в морганістсько-менделістській тематиці Інституту генетики та селекції Академії наук УРСР і заміщенні всіх провідних посад в інституті менделістами-морганістами (Кулешов, Делоне, Поляков, Мірюта, Кучумов, Марченко). Вейсманістами заміщені біологічні кафедри багатьох інститутів, у тому числі провідних вузів України: Київського університету (Гершензон, Гришко), Київського сільськогосподарського інституту (Лебедєв), Харківського університету (Поляков), Харківського сільськогосподарського інституту (Делоне), Харківського медичного інституту (Фінкельштейн). Морганісти знахабніли до того, що протягом трьох післявоєнних років вейсманістська генетика пропагувалася з кафедр Одеського університету та Одеського сільськогосподарського інституту. Пропаганда ця велася в місті, де плодотворно працює вогнище мічурінської науки, дітище Т. Д. Лисенка — Всесоюзний селекційно-генетичний інститут.

Характерною рисою українських вейсманістів є їх прагнення протягти менделістсько-морганістські основи під покриттям нібито

---

* Стенографічний звіт з республіканської наради 30 серпня — 2 вересня 1948 р. «Про підсумки роботи сесії Всесоюзної академії сільськогосподарських наук ім. В. І. Леніна і про завдання дальшого розвитку мічурінської агробіології на Україні». Харків. Державне видавництво сільськогосподарської літератури. 1948.

Стиль та орфографію збережено у повній відповідності із стенограмою.

згідного з ними діалектичного матеріалізму і мічурінського вчення.

Потрібна докорінна зміна змісту роботи Інституту генетики і селекції Академії наук УРСР.

Ця ж відірваність від запитів практики характерна також для тематики науково-дослідних робіт біологічного відділу Академії наук УРСР.

Тут, в Інституті зоології, над проблемою головного напряму еволюційного процесу працює акад. І. І. Шмальгаузен. На сесії Академії у доповіді Т. Д. Лисенка, в промовах академіків М. Б. Мітіна, П. П. Лобанова. С. Ф. Демидова та І. І. Презента з вичерпною повнотою була викрита відірваність від життя, безплідність і реакційна суть праць І. І. Шмальгаузена.

У своїх працях І. І. Шмальгаузен приходить до висновку, що найбільш інтенсивно породи і сорти утворювались на зорі культури і дальша «спрямована селекція йде уже повільніше», бо згодом вичерпується «резерв мінливості». Виведення сортів рослин і порід тварин І. І. Шмальгаузен зводить до вишукування прихованих мутацій, які виникли ще до культури даного виду рослини або тварини. Отже, ті або інші сортові або породні особливості тільки виявлялись, а не створювались завдяки культурі.

Тов. В. А. Шаумян, демонструючи на сесії фотографію вим'я караваївської корови, яка давала на добу до 70 кг молока, резонно запитував, як могла багато тисяч років тому виникнути мутація 70-кілограмового добового удою, що виявилась, за заявою морганістів, тільки тепер. Адже теля використати це молоко не могло, а доїти корову в ті часи було нікому.

Обмежницькі теорії І. І. Шмальгаузена, які мають своєю теоретичною основою вейсманізм, суперечать фактам і роззброюють селекціонерів у їх роботі по виведенню нових сортів рослин і порід тварин. Така суть розроблюваних І. І. Шмальгаузеном головних напрямів еволюційного процесу.

У цьому ж інституті зоології подвизається проф. С. М. Гершензон, який працює над проблемою «Спадкова мінливість, як фактор штучного і природного добору». У повній згоді з Шмальгаузеном і на тій же теоретичній основі він вивчає вплив хімічних факторів на мутаційний процес з метою з'ясування його механізму.

Для характеристики змісту генетичних праць Інституту зоології Академії наук УРСР досить ознайомитися зі змістом «Збірника праць з генетики», виданого в 1941 році (Праці Інституту зоології). От над якими «проблемами» працює колектив цього інституту:

Гершензон — «Нові дані про генетику природних популяцій дрозофіли», Ситько — «Вар'ірування мутабільності у природній популяції дрозофіли», його ж — «Генетичний аналіз варіацій кількості щетинок в природній популяції дрозофіли» (сміх), Мікуш — «Вивчення видимих мутацій в природній популяції дрозофіли», Сиротина — «Цитологічне вивчення природної популяції дрозофіли» (сміх), Крившенко — «Вивчення первинного і другого нерозходження статевих хромосом у дрозофіли» (сміх усього залу), Пилипчук — «Деякі дані відносно розташування генів у дрозофіли» (тривалий сміх усього залу)

Зрозуміло, чому академік Перов менделістів-морганістів назвав на сесії «мухачами». Дійсно, це справжні «мухачі»! (Сміх, оплески).

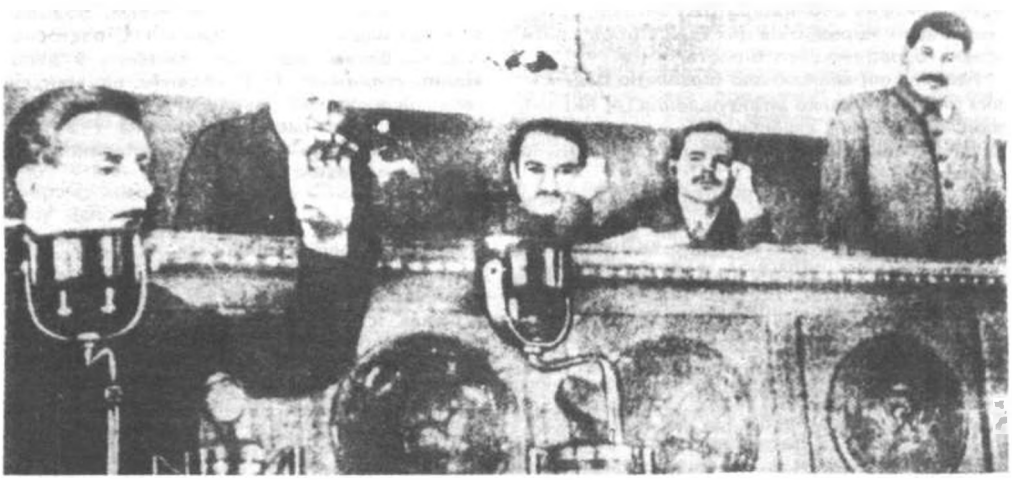

На всесоюзній нараді передовиків з урожайності зерна, трактористів і машиністів молотарок з керівниками партії та уряду. Виступає Т. Д. Лисенко. У президії (зліва направо) — Косіор, Мікоян, Андрєєв, Сталін.

Кремль. 1935 рік.

І остання праця,— праця Крившенка — «Безкрилість у свійських гусей» — символізує зв'язок Інституту зоології з сільськогосподарською практикою. Правда, «відкриті» в одному колгоспі кілька безкрилих гусей виявилися... стерильними. (Сміх, велике пожвавлення в залі).

На низькому теоретичному рівні ведуться в Інституті ботаніки роботи на теми: «Цитоембріологічні основи розвитку та еволюції рослин» і «Природа ростових речовин та їх роль у розвитку рослин».

У роботах біологічного відділу Академії наук УРСР також нема справжньої практичної цілеспрямованості, без якої не може бути справжньої науки.

Професор Л. М. Делоне. Товариші, працюючи в галузі цитології і генетики вже понад 30 років і викладаючи генетику в наших сільськогосподарських вузах більше 20 років, я, звичайно, повинен висловитись по питаннях, які були поставлені на весь зріст на останній сесії Всесоюзної Академії сільськогосподарських наук імені В. І. Леніна.

Я вважаю, товариші, що цілком незаперечною заслугою академіка Т. Д. Лисенка в історії розвитку радянської біології є його непримиренна боротьба проти ідеалістичної метафізики, буржуазної генетики, наскрізь просякнутої неправдивими ідеями преформації (або передутворення) в індивідуальному розвитку організмів і автогенезу (або саморозвитку) і розвитку видів.

Ці ідеї, які відділяють організм від середовища і становлять суть буржуазної генетики, гальмують розвиток всієї біологічної теорії і роззброюють сільськогосподарську практику.

Тому ясно, що непримиренна боротьба проти ідей преформації і автогенезу, в їх неприкритому або прикритому вигляді, проти найменших пережитків цих ідей є обов'язком кожного радянського біолога.

Разом з переважаючою більшістю радянських біологів я палко вітаю рішення ЦК ВКП(б), який розглянув і схвалив доповідь академіка Т. Д. Лисенка «Про становище в біологічній науці».

В світлі рішення ЦК ВКП(б) для мене ясні мої помилки, про які я в основному повинен сказати, і ці помилки я цілком визнаю.

Мої помилки полягають в основному (наскільки я сам можу проаналізувати) в такому: моя критика ідеалістичних концепцій у генетиці, яку я розвивав, починаючи з 1931 року, в доповідях, лекціях, в друкованих статтях, у спільно складеному з М. М. Гришко підручнику «Курс генетики» була, я повинен це визнати, неповною, нечіткою, половинчастою.

Я намагався примирити мічурінську генетику з формальною, вейсмансько-морганістською генетикою, причому в названому підручнику основною лінією була лінія формальної генетики. Для мене ясні тепер мої помилки і зрозуміло також, що єдино правильний, передовий напрям у біології — це мічурінський напрям. Тільки мічурінський напрям забезпечить той розвиток у біологічній теорії і сільськогосподарській практиці, які потрібні для виконання величезного завдання — побудови комунізму в нашій країні. Як радянський спеціаліст, я можу дотримуватися лише цього напряму.

Які ж причини моїх помилок? По-перше, в 1938 році, коли я писав підручник «Курс генетики», в моїх лекціях до того і після того я думав, що, як вузівський викладач, повинен ознайомити студентів з різними течіями і напрямами в науці. В підручнику, написаному разом з М. М. Гришко (я говорю насамперед про розділи, написані мною), це не було повним примиренством, але це було в усякому разі напівпримиренством. Я кажу напівпримиренством тому, що погляди і «вчення» де-Фріза про мутації, Йогансена — про «чисті лінії» я викладав з великою критикою, а лженаукові тлумачення Бетсона, Лотсі наводив коротко, як приклад наскрізь реакційних вигадок, що гальмують розвиток теорії і практики. Проте необхідної партійної непримиренності в нашому підручнику немає.

По-друге, мені були дорогі експериментальні дані, нагромаджені в ході розвитку генетичної науки. Любов до цих даних приводила мене до свого роду поблажливого ставлення до тієї метафізичної шелухи, якою ці дані обросли в умах і викладі реакційних біологів.

По-третє, рішуче виступаючи проти ідеалістичного вчення про автогенез, я завжди боявся в боротьбі з автогенезом стати на позиції ектогенезу — від метафізики ідеалістичної перейти до метафізики механістичної. Будучи відвертим, я повинен сказати, що довго і вперто вважав, що академік Т. Д. Лисенко саме стоїть на позиціях ектогенезу. При цьому мене приваблювало те, що в противагу академіку Лисенку я робив правильно, дотримуючись діалектико-матеріалістичних поглядів щодо проблем взаємовідносин організму і середовища тощо. Але вже років 3—4 тому, як я почав більше і більше сумніватися в правильності моєї оцінки установок академіка Лисенка. Тут мені допомогли розмови з академіками Ольшанським і Столєтовим. Але особливо після ознайомлення з доповіддю академіка Т. Д. Лисенка на минулій сесії Всесоюзної Академії сільськогосподарських наук імені В. І. Леніна і з його заключним словом я остаточно переконався, що був неправий.

На закінчення скажу: так, у мене були помилки, і помилки були немалі, і притому до останнього часу. Але я не стояв на місці, я шукав істину. Я не відривав біологічної теорії від практики соціалістичного сільського господарства. В цьому плані я працюю з озимою пшеницею протягом останніх десяти років. Це моя основна робота за останні роки. Вона привела до виведення сорту «Харківчанка», прийнятого в цьому році для державного сортовипробування в п'яти областях УРСР.

Дозволю собі думати, що своєю викладовською діяльністю у Маслівці і в Харкові я дав деяку користь: моя критика ідеалізму і метафізики буржуазної генетики була неповною, половинчастою, але я все ж дав деяку користь своїм учням. Кращі з моїх учнів пішли далі за мене. Виявились сміливіші за мене, вони молодші за мене — старе старіє, а молоде росте. Я пишаюсь своїми учнями і з глибоким задоволенням бачу, що вони пішли у своїй роботі по правильному шляху передової радянської науки.

Академік М. О. Ольшанський. Ви говорили, що займалися морганістською генетикою в половинчастому вигляді. Це в деталях, чи в основному питанні? Потім, як пам'ятаєте, кілька місяців тому тов. Глущенко вам поставив запитання: чи визнаєте ви спадковість набутих ознак? Ви категорично відповіли, що не визнаєте?

Ви досить велике місце приділяли доказам ваших поглядів про ненаправлені мутаційні зміни. Ви доводили, що мутаційні зміни йдуть ненаправлено. Такі факти свідчать, що в основних питаннях морганістської генетики ваші погляди були досить певні. Чи залишились вони такими й зараз, чи ви в цих питаннях змінили свої позиції?

Л. М. Делоне. Михайле Олександровичу, ясно, що зараз мені особливо важливо переглянути свої позиції. Я все життя переглядав свої позиції, тому що ми завжди ростемо, розвиваємось, не стоїмо на місці. Щодо ваших запитань, то і в цьому відношенні весь час доводиться думати і перебудовуватися. Що я давно перебудовуюсь, що я не просто так собі говорю — це видно з цілого ряду моїх друкованих статей, які є документами.

Не знаю, чи довелося вам прочитати мою статтю про два типи мінливості. Це популярна стаття, там зачеплені загальні питання. З вами мені не доводилось про неї говорити, але з академіком Столєтовим і Глущенком я про неї багато говорив. Столєтов говорив мені: «Ви надзвичайно наблизились до нас». Не знаю, чи погодитесь ви з цим, але в цій статті я даю відповідь на ваше друге запитання. Я твердж, що зміни спадковості залежать щоразу від стану мінливості організму і від тих умов, які викликали ці зміни, бо організм весь час перебуває в динаміці і в динаміці перебуває також зовнішнє середовище. Таким чином, де буде точка перетину, коли людина активно не втручається і не керує цією справою, залежить від надзвичайно багатьох обставин.

Ось у цьому саме розумінні я в останні роки визнаю направлену мінливість і можу сказати, що цілком ясно, коли ми, керуючи цими процесами, зуміємо застати організм у певному стані і зуміємо включити певний комплекс зовнішніх умов, то ми будемо мати зміну направлену. В такому дусі я визнаю направленість.

Голова. Слово надається дійсному члену Академії наук УРСР М. М. Гришку.

М. М. Гришко. Товариші! В радянській науці відбуваються події, що мають величезне історичне значення: завдяки піклуванням нашої більшовицької партії, уряду і особисто товариша Сталіна в нашій країні здобута ще одна блискуча перемога діалектичного матеріалізму над ідеалізмом, остаточно розгромлене метафізичне, реакційне, побудуване на чужій нам ідеології вчення вейсманізму й морганізму, вчення, яке не визнає можливості спрямованості зміни спадковості рослин і тварин під впливом людини, вчення, що побудоване на визнанні безсилля людини в зміні органічної природи.

Перемогла наша радянська, передова, мічурінська біологічна наука, життєва сила, життєва правда якої перевірена на практиці в колгоспах, перемогла наука, яка сприйнята нашим народом як своя рідна наука, що допомагала йому в боротьбі за високі врожаї, за побудову комунізму в нашій країні.

Академік Т. Д. Лисенко у своїй доповіді, схваленій ЦК нашої партії, продемонстрував і до кінця викрив лженауковість, а тому й безплідність вейсманізму-морганізму. Він показав усю ту шкоду, якої завдало ідеологічному вихованню наших кадрів і нашому соціалістичному господарству побудоване на ідеалістичних, реакційних основах вчення Вейсмана, Менделя і Моргана.

На жаль, серед частини радянських вчених знайшлись послідовники цього реакційного вчення. Це стало результатом раболіпства перед закордонною наукою і нерозуміння ідеологічної шкідливості вейсманізму-морганізму.

Незважаючи на виникнення і небачений в історії біології розвиток нової мічурінської біологічної науки за останні 15 років, під впливом лженаукових теорій менделізму-морганізму перебували багато радянських біологів. На превеликий жаль, і я дуже довго був під впливом цих лженаукових теорій.

Більше того, я написав два підручники по генетиці, в яких викладались основи вейсманівської (менделістсько-морганістської) лженауки. Не може бути виправданням для мене те, що перший підручник написаний був ще в 1931 році, а другий, разом з професором Делоне, був написаний в 1938 році. Я цілком згодний з академіком М. О. Ольшанським, що це були шкідливі підручники. Особливо соромно і важко мені усвідомлювати, що для підтвердження ніби правильності окремих невірних положень менделізму я вдавався до неприпустимого цитування класиків марксизму. Я розумію, що наші спроби примирити в підручнику 1938 р. два протилежних непримиренних напрями були результатом нашої безпринципності і слабкої ідеологічної підготовки. Я щиро жалкую, що ми з проф. Делоне, замість визнання своїх помилок після суворої товариської критики нашої книги тт. Ольшанським і Воробйовим уперто доводили правильність своєї проміжної позиції. Ми не розуміли, що вчення Мічуріна-Лисенка це те нове, що завжди перемагає в нашій радянській країні.

Але як не важко і не боляче мені, що на цій нараді я не перебуваю серед визнаних і шанованих народом послідовних біологів-мічурінців, я розумію, що лише очисний вогонь більшовицької критики і самокритики допоможе мені проаналізувати і до кінця усвідомити свої помилки, допоможе не словами і каяттям, а моєю дальшою творчою роботою на основі єдино правильної мічурінської біологічної науки виправдати довір'я партії, уряду, довір'я народу.

Акад М. О. Ольшанський. Ви визнали правильною критику ваших помилок, але тут же підкреслюєте, що ваш підручник один написаний в 1931 р., а другий — десять років тому, в 1938 р. Може створитись враження, що після 1938 р. у ваших поглядах сталась деяка еволюція. Але зовсім недавно я ознайомився з вашою програмою, складеною кілька місяців тому, і ця програма буквально нічим не відрізняється від підручника, складеного десять років тому. Тому, чи не можна зробити висновок, що з 1931 р. по суті ваші погляди не знали еволюції?

М. М. Гришко. В 1931 р., на жаль, ніхто не виступав проти основних положень морганівської генетики. Як відомо, академік Лисенко вперше виступив у 1932 р.

Акад. М. О. Ольшанський. Вибачте, Мічурін виступав задовго до цього, Ритов і Тімірязєв — також. (Сміх).

М. М. Гришко. Я не хочу виправдовуватись і відносити провину і шкідливість того підручника, який був написаний мною в 1931 р., за рахунок того, що він був написаний у 1931 р. Треба просто сказати, що тоді я ще некритично підходив до менделізму. Потім деяка еволюція була, але зовсім недостатня, завдяки безпринципності моїй і мого співавтора Л. М. Делоне.

Проф. К. Ю. Кострюкова. Ви визнали, що недостатньо працювали над мічурінською

теорією. Скажіть, при ваших знаннях, чи вважаєте ви для себе можливим очолювати роботу кафедри генетики в Київському державному університеті?

М. М. Гришко. Я вважаю, що моя непослідовність і недосить глибоке знання мічурінського вчення дає мені підставу вважати, що коли я буду звільнений від цієї посади, це буде справедливо. Я також вважаю, що буде краще для користі справи, коли очолювати відділ с.-г. наук буде послідовний мічурінець, який не припускав помилок у своїй роботі.

З місця. Чи правда, що ви, знаючи проф. Попова М. Г. як морганіста, рекомендували його в члени-кореспонденти Академії наук, і як ви реагували на те, що він рік тому був викритий у м. Львові як крупний морганіст?

М. М. Гришко. М. Г. Попов був прийнятий в Академію як відомий ботанік, дослідник рослинності Середньої Азії і інших зон Радянського Союзу. Про його помилки писав покійний академік Комаров, вважаючи абсурдним твердження Попова, що гібридизація мала вирішальне значення в еволюції. Проте ці помилки не могли бути підставою для того, щоб його, Попова, як крупного вченого, який знає флору нашої Батьківщини, не обрати в члени-кореспонденти. Не один я рекомендував, рекомендували багато. Коли з'ясувалось, що він викритий не лише як морганіст, який вважав гібридизацію причиною еволюції рослин, коли було виявлено його цілком реакційне, навіть антирадянське ставлення до завдань науки (він вважав, що наука вище політики, він вважав, що існує світова наука),— все це було засуджено Академією і особисто мною, і я жалкую, що підтримав його кандидатуру в члени-кореспонденти Академії наук УРСР.

Голова. Слово надається професору С. М. Гершензону.

Професор С. М. Гершензон. Доповідь академіка Т. Д. Лисенка на сесії Академії сільськогосподарських наук імені В. І. Леніна є найкрупнішим вкладом у справу розвитку радянської біологічної науки і могутнім ударом по ворожих буржуазних теоріях у біології.

У цій доповіді академік Лисенко глибоко проаналізував становище в біології, показав, що в ній борються два напрями: передовий, мічурінський, що грунтується на філософії діалектичного матеріалізму, і реакційний, відсталий напрям вейсманізму-морганізму-менделізму, що виходить з ідеалістичного, метафізичного світогляду.

Учасники наради знають, що я в своїх працях стояв на невірних, антинаукових, формально-генетичних позиціях, справедливо засуджених у доповіді академіка Лисенка. Щоб вийти на справді правильний шлях мічурінського вчення, мені треба докорінно перебудувати свою наукову діяльність, а щоб зробити це, я повинен передусім до кінця викрити свої попередні помилки і звільнитись від них.

Я не буду говорити тут про свої більш старі роботи, виконані до 1937 р., до мого переїзду на Україну. Ці роботи носять цілком формально-генетичний характер. Я спинюсь лише на роботах, виконаних за останні десять років. Приблизно в 1936—1937 рр. мені стала ясною неможливість дальшого пасивного ставлення до ряду найбільш явно реакційних положень, що висувалися зарубіжними і нашими менделістами-морганістами Кольцовим, Серебровським, Дубініним та ін... Надто очевидним був для мене антинауковий і відкрито ідеалістичний характер цих положень.

Я поставив за мету спрямувати свою роботу і роботу моїх співробітників на спростування деяких теорій формальної генетики. Проте я виходив при цьому з зовсім помилкових припущень. Борючись з цими, явно ідеалістичними концепціями, я сам лишався на позиціях менделізму-морганізму, не розуміючи ідеалістичного характеру його основних принципів, не розуміючи, що реакційність тих теорій, з якими я боровся, випливає з реакційності самої основи формальної генетики.

Суб'єктивно я хотів розбити деякі найбільш відкрито-ідеалістичні, антидарвіністські концепції буржуазних генетиків, але зробити це глибоко науково я не міг, бо спроби боротися з деякими реакційними висновками менделізму-морганізму, стоячи на позиціях основних принципів того ж ідеалістичного менделізму-морганізму, неминуче приречені на невдачу.

Постараюсь показати це на прикладі своїх робіт.

Перша група моїх робіт була присвячена спробі одержання спрямованих спадкових змін за допомогою впливу деяких пластичних речовин, що містяться в клітині, зокрема нуклеїнової кислоти, що є важливим складовим елементом клітинного ядра. Я вважаю, що роблю дуже прогресивну справу, борючись з твердженням формальної генетики про принципіальну неможливість спрямовувати спадкову мінливість. Незважаючи на те, що були виявлені деякі цікаві факти, роботи ці мали найсерйозніші формально-генетичні хиби.

По-перше, об'єктом їх була дрозофіла. Навіть коли б вдалося одержати в неї спрямовані зміни, ще абсолютно нічого не дало б практиці, і результати роботи лишилися б безплідними. Роботи по спрямованій мінливості треба вести на господарсько-важливих організмах, як це робив Мічурін і робить академік Лисенко, завдяки чому їх чудові теоретичні відкриття в галузі переробки природи рослин відразу ж збагачували і збагачують практику нашого соціалістичного сільського господарства.

По-друге, в цих роботах я впливав на піддослідний організм без урахування стадії розвитку, на якій він знаходиться, а самий фактор впливу був обраний без достатнього врахування тих взаємовідношень організму з середовищем, які склались у процесі його історичного розвитку; інакше кажучи, в цій роботі мною не були враховані найважливіші вказівки мічурінського вчення і підходив я до неї так, як звичайно підходять менделісти-морганісти. Тому ні про який успіх в розумінні спрямування спадкової мінливості в бажаний бік не могло бути й мови. Найбільше, чого мені вдалося добитися, було встановлення тієї обставини, що спричинювані застосовуваним впливом спадкові зміни мають певний характер.

Нарешті, по-третє, я інтерпретував одержані дані цілком в дусі хромосомної теорії. Ця моя остання провина особливо велика, бо мені з цього приводу своєчасно було зроблено попередження. Ще в 1939 році, коли з'явилась моя перша робота з цієї серії, в журналі «Яровизация», який редагувався академіком Лисенком, була вміщена замітка, яка відзнача-

ла інтерес одержаних мною практичних даних, але різко критикувала мене за їх менделістсько-морганістське трактування. Цих вказівок я не взяв до уваги.

Друга група робіт, проведених мною за останнє десятиріччя, стосувалась генетико-еволюційних проблем. В цих роботах, проведених головним чином на дрозофілі, а частково на наїзниках і на хом'яках, тобто на об'єктах знову ж таки не пов'язаних з практикою, я виступав з критикою теорії чистих ліній Йогансена, теорії гомологічних рядів Вавілова і особливо проти так званої теорії генетико-автоматичних процесів, висунутих американським генетиком Райтом, яка в нас розвивалась Дубініним.

Згідно з цією антидарвіністською теорією, початкові ступені видоутворення відбуваються зовсім без усякого впливу природного добору, а лише завдяки чисто випадковим статистичним генетичним процесам, обумовленим схрещуванням і розщепленням. В цих питаннях я також стояв на невірних морганістсько-менделістських позиціях. Основою еволюції я вважав мутації, які, як я думав, у природних умовах мають випадковий, несприямований характер. Я недооцінював ролі зовнішнього середовища, вважаючи, що воно лише викликає, але не спрямовує спадкову мінливість. Ясно, що додержуючись цих формально-генетичних принципів, я не зміг у своїх роботах по-справжньому показати лженауковість теорій, які я намагався спростувати. Більше того, я сам прийшов у цих роботах до антидарвіністських висновків. Прикладом цього може бути підтримка коповського ідеалістичного «принципу неспеціалізованого». Говорячи про теорію природного добору, я повторював старі положення вейсманізму і зовсім не розумів того нового, що дали роботи академіка Лисенка і його учнів про спадковість набутих властивостей, роботи яких творчо розвивали і підіймали на новий щабель вчення Дарвіна про природний добір.

Ті ж основні хиби, характерні для моїх дослідницьких робіт, були і в моїх лекціях, науково-популярних статтях і публічних виступах. У них я критикував найбільш реакційні евгеністські і антидарвіністські погляди, в тому числі мальтузіанство багатьох вейсманістів, але в той же час пропагував так звані закони Менделя і хромосомну теорію, тобто ту основу, з якої виходили критиковані мною погляди.

Це знайшло свій відбиток в програмі університетських курсів, які я читав і які були справедливо розкритиковані в праці Мічуріна і Лисенка, але водночас намагався довести, що праці Мічуріна і Лисенка можна примирити з визнанням хромосомної теорії, і цим я перекручував саму суть мічурінського вчення. У вивченні праць Мічуріна і Лисенка я посідав еклектичну позицію, а ця позиція шкідлива. Це нерозуміння того, що між морганізмом-менделізмом і вченням Мічуріна і Лисенка лежить непрохідна прірва, що розділяє ідеалізм і матеріалізм.

За останні роки я і колектив керованої мною лабораторії розгорнули роботу по дубовому шовкопряду, яка має велике народногосподарське значення. Зробити це примусило нас саме життя. Цього вимагала наша радянська дійсність. Приступаючи до роботи по акліматизації і селекції дубового шовкопряда, ми зіткнулись з тим, що всі морганістсько-менделістські методи і підходи, якими ми звикли користуватись на дрозофілі в лабораторії, виявились абсолютно непридатними. Ми переконалися в цьому на ряді фактів і примушені були в основному відмовитись від них і перейти на інші методи, методи видатного радянського зоотехніка М. Ф. Іванова, не вдаючись до методів формальної генетики.

Працюючи таким чином, нам вдалося добитись помітних успіхів і досягти результатів, корисних для практики і вже використовуваних нею.

Я наведу одну ілюстрацію. Навесні цього року мені вдалось одержати 285 кг коконів дубового шовкопряда і на 1 кг грени. Це більше, ніж у два рази перевищує плановий вихід по дубовому шовкопряду. Працюючи з дубовим шовкопрядом, ми одержали багато доказів справедливості мічурінських положень про значення розхитування спадковості, про спрямовану роль зовнішнього середовища і про великий вплив його на молодий організм, що формується. Розведення дубового шовкопряда дуже гальмується тим, що його гусінь погано пристосована до наших кліматичних умов і часто хворіє, що призводить до загибелі її на 30—50%, а іноді і на 100%. Відповідно до існуючих інструкцій, гусінь шовкопряда на перших етапах розвитку вигодовується в особливих червоводнях, де підтримується температура 22—23° і висока вологість. В результаті ми мали всього 10% загибелі.

Але, незважаючи на те, що в цій роботі з дубовим шовкопрядом ми натрапили на повну непридатність формально-генетичних прийомів, незважаючи на те, що ця робота показала нам правильність багатьох положень Мічуріна, я з цієї роботи не зробив потрібних висновків і зупинився на півдорозі, бо поряд з цією роботою я продовжував вести роботи з дрозофілою в дусі морганізму-менделізму.

Менделістсько-морганістські помилки, що є в моїй роботі, пояснюються тим, що я недосить глибоко оволодівав марксистською методологією, недосить вивчив праці класиків марксизму — Маркса, Енгельса, Леніна, Сталіна,— не досить вивчив праці Мічуріна і Лисенка, і саме тому в моїх роботах була виявлена одна з гірших форм плазування перед буржуазною культурою, що полягало у сприйнятті і підтримуванні реакційних ідей, імпортованих до нас з Заходу у вигляді менделізму-морганізму.

Протягом сесії Всесоюзної Академії сільськогосподарських наук імені В. І. Леніна я з непослабною увагою вивчав доповідь академіка Лисенка і виступи інших учасників сесії. За час, що минув після сесії, я ще раз перечитав ряд праць Мічуріна і Лисенка. В результаті цього я глибоко усвідомив всю реакційність морганізму, менделізму. Я заявляю про своє повне відмовлення від формальної генетики, від менделістсько-морганістського світогляду і безроздільно переходжу на позиції мічурінської науки. Я усвідомлюю, що однієї словесної декларації недосить. Всі свої сили і знання в процесі дальшої роботи я присвячу викриттю лженауковості і реакційності морга-

нізму-менделізму, беззавітному служінню радянській агробіологічній науці. Вчення І. В. Мічуріна — справжнє народне вчення, і для радянського вченого справа честі — йти завжди з своїм народом і віддавати всі свої знання на справу побудови комунізму.

Акад. Ольшанський. Проф. Гершензон, ви говорили, що працюючи над селекцією шовкопряда, ви переконались у непридатності морганістсько-менделістського вчення і перейшли до методів М. Ф. Іванова. Це цілком природно: коли людина стикається з практичною роботою, вона зразу переконується в безцінності морганістсько-менделістської теорії. Але як могло трапитись, що ви, переконавшись у безцінності і непридатності морганістсько-менделістської теорії, знайшли можливим читати генетику в університеті...

Друге питання: ви говорите, що останні десять років займаєте еклектичні позиції в питаннях генетики. В чому вони виявились? Як ви могли, будучи послідовником морганістсько-менделістської генетики, одночасно читати курс дарвінізму? Чи була ця еклектика еклектикою по суті?

Гершензон. Я вважаю, що в моїй роботі була проявлена еклектика по суті, хоч я не бачу в цьому для себе будь-якого виправдання. Це гнила позиція пробувати примирити непримиренне.

Акад. Ольшанський. Я не бачу у вас еклектики, я бачу у вашій діяльності послідовний вейсманізм.

Гершензон. Дозвольте відповісти на ваші питання.

Перше запитання — як я міг, переконавшись у непридатності менделізму-морганізму на практичній роботі з дубовим шовкопрядом, поряд з цим продовжувати в університеті читати курс генетики з найреакційніших позицій.

З цього приводу я повинен сказати: я не вважаю, що я читав курс генетики з найреакційніших позицій, тобто так, як читали Серебровський, Дубінін та інші. Я скажу, в чому різниця між курсом генетики, який читав я, і курсом, який читали названі вище морганісти. В процесі викладання у мене були великі помилки; в основному я захищав положення хромосомної теорії, але поряд з цим я різко критикував ряд найбільш для мене очевидних ідеалістичних висновків хромосомної теорії.

Акад. Ольшанський. Критика в XVI розділі?

Гершензон. Не лише в XVI розділі. Говорячи про менделізм, я критикував багато моментів, і це відбито в програмі. В питаннях добору я найрізкіше критикував теорію чистих ліній, викривав реакційну суть де-фрізівських поглядів, критикував і Вейсмана. Коли ви проглянете програму, ви це побачите. Але я робив це так, як уже сказав у своєму виступі: я бачив реакційну, ідеалістичну суть не в самій основі хромосомної теорії, а в надбудовах, які були зроблені над цією теорією Менделем. ,і з цими надбудовами боровся. Так само багато уваги в курсі генетики я приділяв вченню Мічуріна — Лисенка, і це відзначено в програмі; про це знають товариші, які слухали читаний мною курс генетики. Але я намагався показати, що досягнення Мічуріна і Лисенка, наприклад в питанні вегетативної гібридизації, не є новими, і що їх можна погодити з положеннями хромосомної теорії. В цьому я проявив еклектизм. Я не зрозумів реакційної суті менделістсько-вейсманістської теорії і фактично намагався примирити непримиренне, чим завдав шкоди справі.

Акад. Ольшанський. Я незадоволений вашою відповіддю і вважаю, що ви неправильно посилаєтесь на ту критику, яку ви здійснювали, читаючи курс генетики. З підписаної вами програми, затвердженої в цьому році, цього не видно. 15 розділів з 16 складеної вами програми в позитивному розумінні і дуже дохідливо викладають хромосомну теорію.

Гершензон. Може бути, в програмі цього не видно, але візьміть питання внутрішньовидової конкуренції.

Акад. Ольшанський. Я читав стенограму вашої доповіді про підсумки дискусії в питанні внутрішньовидової конкуренції і стверджую, що ваша доповідь шкідливіша, ніж виступ проф. Завадовського на сесії, бо там противника видно відразу, а ви виступаєте поборником погляду академіка Лисенка, але з невеликими виправленнями, стверджуючи, що все-таки внутрішньовидова конкуренція є, хоч, очевидно, вона не відіграє настільки великої ролі в еволюції, яку відводить їй академік Шмальгаузен. Ця позиція небезпечна і дуже шкідлива.

ВІД УЧАСНИКІВ РЕСПУБЛІКАНСЬКОЇ НАРАДИ ПРАЦІВНИКІВ БІОЛОГІЧНИХ, СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ, МЕДИЧНИХ НАУК І ПРАКТИКІВ-МІЧУРІНЦІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

Москва, Кремль.

Товаришеві СТАЛІНУ Й. В.

Дорогий Йосифе Віссаріоновичу!

Ми, учасники республіканської наради працівників біологічних, сільськогосподарських, медичних, наукових і учбових закладів спільно з практиками сільського господарства України, шлемо Вам, нашому любимому вождю і вчителю, свій палкий більшовицький привіт!

Обговоривши підсумки сесії Всесоюзної Академії сільськогосподарських наук імені В. І. Леніна, ми одностайно схвалюємо оцінку стану в біологічній науці, дану в доповіді академіка Т. Д. Лисенка і в постанові сесії Академії. Протягом багатьох років вчені-мічурінці, очолювані академіком Т. Д. Лисенко, провадили послідовну боротьбу проти менделістсько-морганістського напряму в біології, що знайшов, на жаль, захисників серед частини радянських біологів.

Послідовники вейсманістсько-морганістських поглядів є і серед біологів України.

Ми з особливим задоволенням відмічаємо, що тепер підсумок цієї багаторічної боротьби, підведений на сесії Всесоюзної академії сільськогосподарських наук імені В. І. Леніна, показав повне торжество мічурінського вчення над збанкрутованим у теорії і на практиці менделізмом-морганізмом.

Перемога мічурінського напряму в біології стала можливою тому, що в нашій країні передова наука, що служить інтересам народу, оточена безустанним піклуванням і під-

тримкою комуністичної партії і радянського уряду, що в розвитку передової матеріалістичної науки радянські вчені одержують повсякденну допомогу особливо від Вас — наш дорогий вождь і вчитель. Вам, продовжувачеві справи Леніна, прогресивна біологічна наука зобов'язана врятуванням вчення великого перетворювача природи І. В. Мічуріна, що увійшло золотим фондом до скарбниці наших знань.

Величезні досягнення радянської мічурінської біології і, насамперед, вчення І. В. Мічуріна про розвиток рослин, В. Р. Вільямса про грунтоутворення і способи забезпечення умов високої родючості грунту, що дістали дальше продовження в дослідженнях Т. Д. Лисенка і всього колективу передових радянських біологів, поставили радянську біологічну науку на перше місце в світі.

Ці досягнення радянських біологів нерозривно зв'язані з працями великих представників біологічної науки — Тімірязєва, Докучаєва, Вільямса, які постійно викривали реакційну суть вейсманізму.

Виконуючи Ваші вказівки, мічурінці нерозривними узами зв'язані з життям, з практикою соціалістичного сільського господарства, з колгоспами і радгоспами. Досвід тисяч колгоспів і радгоспів, десятків і сотень тисяч передовиків соціалістичного землеробства, їх боротьба за високі врожаї, за підвищення продуктивності тваринництва наочно показують, що тільки радянський соціалістичний лад, колгоспне виробництво створили можливості для розвитку масового мічурінського руху.

З почуттям гордості ми доповідаємо Вам, Йосифе Віссаріоновичу, що на Україні нагромаджений багатий досвід і досягнуто великих успіхів у застосуванні мічурінського вчення в практиці колгоспів і радгоспів. Тут довгий час працював і виріс у видатного вченого продовжувач справи Мічуріна — академік Т. Д. Лисенко. Створене ним вчення про стадійний розвиток рослин є найбільшим досягненням радянської біологічної науки. Ми з гордістю відмічаємо, що основи сучасного вчення про індивідуальний розвиток рослин закладені в цій теорії, що має вихід до багатьох розділів біологічної науки та сільськогосподарської практики.

Яровизація, літні посадки картоплі, обрізування бавовнику, виведення багатьох нових сортів сільськогосподарських культур, заходи по боротьбі з буряковим довгоносиком та ряд інших наукових відкрить розроблені Т. Д. Лисенком і вперше застосовані в масовій практиці колгоспів і радгоспів Радянської України.

З кожним роком зростає й ширяться в республіці рух колгоспників-дослідників, чудових передовиків сільського господарства, які провадять боротьбу за багаті врожаї, за високу продуктивність тваринництва по-мічурінському. Серед них імена Х. І. Скуцького, М. У. Яворського, С. І. Батюшинського, О. С. Хобти, М. О. Озерного та інших, добре відомих усій нашій країні.

Успіхи розвитку мічурінської науки на Україні, її швидке впровадження в практику радгоспів і колгоспів, участь в цьому широких мас колгоспників-дослідників — результат дбайливого керівництва більшовиків України мічурінським рухом, результат діяльної, енергійної підтримки мічурінців у всіх їх заходах.

На фоні величезних досягнень мічурінської біології жалюгідні і вбогі силкування прихильників вейсманізму видати цю реакційно-ідеалістичну біологію за науку.

Біологи-морганісти відірвались від життєвих інтересів радянського народу, опинились осторонь від його боротьби за планомірну зміну природи на користь соціалістичного суспільства.

Невипадково тому вейсманістсько-морганістський напрям у біології є практично безплідним. Більше того, діяльність його прихильників об'єктивно гальмувала розвиток біологічної науки і завдавала шкоди практиці, особливо соціалістичному сільському господарству.

Від імені всіх учених біологів і практиків-мічурінців Української РСР ми обіцяємо Вам, дорогий товаришу Сталін, перетворити мічурінський напрям у неподільно пануючий в усіх галузях нашої біологічної науки і до кінця викорінити ворожий ідеалістичний вейсманістсько-морганістський напрям у біології.

Ми запевняємо Вас, дорогий Йосифе Віссаріоновичу, що віддамо всі свої сили для допомоги колгоспам і радгоспам України в їх боротьбі за багаті врожаї і високу продуктивність колгоспно-радгоспного тваринництва, для забезпечення достатку продуктів в нашій країні, як однієї з найважливіших умов переходу від соціалізму до комунізму.

Хай живе вождь і вчитель радянського народу, великий корифей передової науки товариш Сталін!

(Бурхливі, довгонестихаючі оплески, які переходять в овацію. Всі встають).

Кавове дерево

Одна з найекзотичніших рослин, які можна вирощувати у домашній умовах,— кавове дерево.

Його батьківщина — Ефіопія. Це типова тропічна рослина. Чагарник. У молоденьких деревець кора зеленкувата, блискуча. У дорослих — світло-сіра. Квіти білі, трубчасті, зібрані густими пучечками. Вони приємно, причому сильно пахнуть. Ягоди кави, які нагадують собою плоди повстистої вишні, темно-червоні, двохнасінневі, кісточкові. Насіння напівовальне, «зодягнуте» у подвійну оболонку; насінники притиснуті одна до одної плоским боком, посередині глибока борозенка. Насіння кави і є основним продуктом, завдяки якому це дерево зажило такої популярності.

Розводять кавове дерево, висіваючи насіння в грунт. Його схожість — одна з найвищих: близько 90 процентів. Для того, щоб насіння зійшло, потрібно 30—45 днів. А через вісім—десять місяців сіянці можна переносити на постійне місце. Перші квіти і плоди з'являються через два роки. Зрілим вважається шестирічне дерево. У цьому віці одна рослина дає приблизно з кілограм насіння. Кавові дерева ростуть і плодоносять протягом 50—70 років.

Одна із найдивовижніших властивостей кавового дерева полягає у тому, що цвіте і плодоносить воно чотири-п'ять разів протягом року. Тобто й затятим кавоманам вистачило б однієї-двох рослин, щоб забезпечити себе дефіцитними нині зернами.

Кавове дерево добре росте при температурі від 13 до 27 градусів тепла. Температура, нижча 5 градусів тепла, для цього дерева все одно, що лютий мороз. За таких умов у рослині руйнується ферментна система, що прирікає його на поступове вмирання.

Треба мати на увазі: горщик з цією рослиною не можна тримати на підвіконні, під яким розміщено батарею системи обігріву.

Влітку деревце краще перенести на балкон, враховуючи, що воно не любить протягів і прямих сонячних променів. Жаркої погоди бажано час від часу обприскувати листя водою.

Кавове дерево невибагливе: добре росте на будь-якому грунті, крім лужного.

Сіянці пересаджують лише весною, до початку активного росту. Доросле дерево пересаджують раз у п'ять—сім років.

Головне, що слід запам'ятати і робити неодмінно — це стежити за тим, щоб грунт у горщику був теплим і ніколи не пересихав. Важливо також, щоб прикоренева шийка дерева залишалася над поверхнею грунту, інакше рослина загниватиме.

Виростити кавове деревце у кімнатних умовах не так і складно. Крім того, що воно прикрасить ваше помешкання, ви збиратимете власний урожай кави.

Щоб одержати зерна, придатні для вживання, збирають стиглі плоди, очищають їх від м'якоті і твердих внутрішніх оболонок, насіння висушують на сонці або у духовці при температурі 50—60 градусів. Висушені плоди підсмажують на сильно розігрітій сковорідці, безперервно помішуючи, аж поки вони не набудуть темно-коричневого, як кажуть люди,— кавового кольору. Зберігають зерна у скляному, добре закритому посуді. Молоти каву слід безосередньо перед приготуванням напою.

Яків ПОНОМАРЕНКО,
агроном-садознавець.

На нашій обкладинці

Сонячна котельня

Сонце посилає на Землю енергії у двадцять тисяч разів більше, аніж її виробляють у всьому світі! Скажімо, квадратний метр кримської землі приймає зливу у тисячу ват! Але як нею скористатися?

На березі Чорного моря, поблизу Алушти, височать споруди, що нагадують зрізані єгипетські піраміди. Чорні, похилі з південного боку стіни білокам'яних будівель — то геліокотли. Все це належить Кримській лабораторії по використанню сонячної енергії науково-дослідного енергетичного інституту ім. Кржижановського. Згадані котли (а вони найбільші в нашій країні) введено в дію кілька років тому, і їхня поверхня складає 1200 квадратних метрів.

Що таке сонячний котел? Це покрита склом конструкція, зібрана з плоских алюмінієвих колекторів. Знизу через них нагнітають воду. Поки вона піднімається, встигає нагрітися влітку до 70, а взимку — до 45 градусів. Потім її збирають у баки-акумулятори. Геліокотли забезпечують житлові й технічні приміщення як теплом, так і... холодом. Причому і взимку, і влітку.

В Алушті димлять труби понад сорока котелень. Та протягом кількох років усі вони будуть замінені на сонячні. Така програма колективу лабораторії.

Сонячний концентратор привезли із Середньої Азії. Він складається з 86 увігнутих параболічних дзеркал, має діаметр 6 метрів і автоматично, мов той соняшник, повертається за денним світилом. Фокусуючи проміння в одну точку, дзеркала дають температуру 4 тисячі градусів.

Всеволод БАБЕНКО.
Фото автора.

Мозаїка планети

СЛІДАМИ ТАЄМНИЧИХ ІСТОТ

Циклопи, морські змії, однороги, йєті — розповіді про легендарних тварин завжди нас чарували. Проте створіння, що населяють примарне царство міфів, схоже, трапляються і в житті — високо в горах, лісах, темних морських глибинах.

Цікаве відкриття було зроблено 1938 року, коли південноафриканський рибалка витягнув напрочуд дивну глибоководну рибу, котру до того ніхто не бачив. Але іхтіологи, що її дослідили, знаходили таку рибу і раніше, тільки... в осадових породах девонського періоду. Вважалося, що вона зникла 60 мільйонів років тому.

Повторна поява цієї риби — одна з найулюбленіших історій шукачів невідомих тварин — криптозоологів («криптос» у перекладі з грецької — «прихований», «таємний»). Цей термін ввів у вжиток 1959 року бельгійський зоолог Бернар Ейвельманс. Міжнародне товариство криптозоологів налічує лише 800 членів, але пошуки таємничих істот полонять уяву мільйонів людей. Таке товариство вже створене й у нашій країні.

На західному узбережжі Мексіки, у провінції Сіналоа, місцеві жителі давно знали і стереглися трьох великих кішок: пуми, ягуара та онзи, схожої на пуму тварини, про яку розповідали, ніби вона більша й агресивніша за неї. Та наука офіційно визнавала існування тільки перших двох видів. Онзу зоологи вважали фольклорною істотою. Але в січні 1986 року фермер Андрес Родрігес застрелив велику кішку, що точно відповідала традиційному описові онзи. Вона скидалася на пуму, мала таку ж світлокоричневу шкуру, але тонше тіло, довші кінцівки та вуха.

Ніхто не в змозі сказати точно, що то за істота: невідомий вид кішки, різновид пуми чи місцевий варіант якогось особливого гібриду. Криптозоолог Грінуел навіть припускає, що це — усього лише надзвичайно худа пума. Відповідь на питання має дати аналіз генетичного матеріалу ДНК, загального для всіх тварин.

Істотою, що наробила багато галасу, став бігфут (великоніг) — величезне людиноподібне створіння. Розповідають, що воно мешкає в густих лісах американського Північного Заходу. Існують численні розповіді очевидців, гіпсові відбитки слідів, кілька нечітких фотографій і жмут шерсті тварини. Антрополог Гроувер Кранц з Вашінгтонського університету, один з найпалкіших прибічників існування бігфуту, дослідив 65 таких слідів і стверджує, що вони залишені 20-ма різними тваринами.

1982 року в штаті Вашінгтон поліцейський лісової служби натрапив на сліди, залишені на м'якому грунті. Довжина їх 15 дюймів (39 сантиметрів). На гіпсових виливках ясно видно лінії підошов. Кранц показав виливки експерту: усі зійшлися на тому, що відбитки справжні. У своєму дослідженні Кранц згадує викопного бігфута — «гігантопітекуса блакі». Це страхітлива людиноподібна мавпа вагою до 370 кілограмів. Досі в Китаї та північній частині Індії знаходили лише її зуби та кістки щелепи. На думку палеонтологів, тварина зникла 500 тисяч років тому. Проте Кранц вважає, що рештки популяції гігантопітеків уцілили якимось чином у північно-західних областях США. Інші криптозоологи твердять, що гімалайські йєті — теж популяція гігантопітеків, які уникли своєї еволюційної долі.

Кожному бігфуту був би потрібний великий район проживання, аби вціліти серед похмурих вічнозелених лісів, їхнього, як припускається, природного середовища. В такому разі мало б існувати більше число індивідів.

У березні 1986 року англійський стайєр Ентоні Вулдрідж вдався до індивідуального марафону в Гімалаях поблизу Непалу. Газети і журнали опублікували його розповідь про зустріч з йєті серед снігів на висоті понад 3300 метрів. Вулдрідж помітив дивні відбитки, котрі вели до густого чагарника: «За ним стояла темна, волохата істота заввишки близько двох метрів. Вона стояла на двох ногах і очевидно дивилася вниз. Її праве плече було повернуто до мене, голова нагадувала квадрат, і все тіло здавалося вкритим темною шерстю, хоча руки, що сягали колін, були трохи світлішими». Вулдрідж сфотографував істоту.

Певно, найекзотичнішою «жертвою» криптозоологів є мокеле-мбембе — чудовисько, що мешкає в африканському озері Теле. Його прибічники стверджують, що воно за розмірами не поступається динозавру. От як описував його один криптозоолог: «У нього була довга шия, маленька голова та широка спина: довжина видимої частини, що виринала з води, сягала п'яти метрів».

Але, поза всяким сумнівом, найзнаменитішим є чудисько, котре, як припускають, мешкає в озері Лох-Несс (Шотландія).

На фото: таким уявляють собі криптозоологи мокеле-мбембе.

Астрологія і психологія

Сучасна психологія нарешті простягла руку давній астрології, і на наших очах містика перетворюється на реальність. Астрологія, що належала до окультизму та парапсихології, стає в один ряд з медициною, психологією, фізикою.

В одному з номерів нашого журналу в статті «Астрологія та акупунктура» Вероніка Івлєва розповідала про зв'язок больових точок людини з її гороскопом. А як же в ньому відбивається психологія та індивідуальні якості людини?

Разом з психологом А. Черинько та астрологом В. Івлєвою ми порівняли результати кольорового тестування людей за методом французького психолога Фоля з їх гороскопами. Цей метод полягає ось у чому. Перед вами розкладають різноколірні картки і пропонують зібрати їх з довільною послідовністю, а потім обрати кольори повторно. Другий вибір вважається точнішим, і на його підставі психолог визначає характер, здібності людини, її схильність до хвороб. Якщо тест пропонують двом особам, то таким чином можна визначити ступінь сумісності характерів.

Якщо повернутися до астрології, то в ній кожна планета «керує» певним кольором. Сім кольорів веселки відповідають семи видимим планетам. А невидимі (вони звуться вищими) «дублюють» ці кольори, але з певними відтінками.

Ось таблиця «планета-колір»:

Сонце — жовтогарячий, Місяць — блакитний, Меркурій — зелений, Венера — жовтий, Марс — червоний і темно-червоний, Юпітер — фіолетовий і темно-фіолетовий. Сатурн — темно-синій.

Вищі планети: Уран — яскраво-синій, Нептун — яскраво-фіолетовий; Плутон — яскраво-червоний.

На людину впливають усі планети Сонячної системи і всі знаки Зодіаку. Але сила впливу дуже різна і залежить від їх розташування у момент народження.

Ми обчислювали коефіцієнти сили впливу планет у гороскопі і зіставляли їх із ступенем яскравості кольорів у тесті. Таким чином взнавали про відповідні психічні функції. Наприклад, планета Марс позначається червоним кольором, а «відповідає» за енергійне, вольове, дійове начало у людини. Меркурій (зелений колір) характеризує інтелектуальні, аналітичні здібності та схильність до контактів. Сатурн (темно-синій колір) — це розум, розрахунок, передбачливість.

Виходило так, що людина, яка перебуває під складним впливом Марсу, обирала передусім червону картку, меркуріанського складу — зелену, а той, у кого в гороскопі Венера проявлялася слабо, ігнорував жовтий колір і т. д. Причому, цікаво, що психологічні характеристики тесту й гороскопу збігалися!

Кожний з нас глибоко в підсвідомості зберігає весь спектр космічних вібрацій, які відчув у момент народження в результаті величезного стресу, спричиненого відокремленням від матері, початку роботи легень, перебудови всього організму. Цей спектр космічних впливів визначає наш характер, смаки, особливості здоров'я, поведінки та успіхів на життєвому шляху. Він же зумовлює й інтуїтивний вибір кольору під час психотестування.

Щоб не залишилося жодних сумнівів, скажу, що збігаються не лише психологічні характеристики тесту й гороскопи, а й показники здоров'я, здібностей і сумісності характерів. Ми цікавилися змінами кольорового тесту у гострі моменти життя, скажімо, під час хвороби. У цих ситуаціях схильність до вибору окремих кольорів індивідуального спектру або слабшала, або навпаки — зростала. І за цими змінами можна було ставити діагноз. Так послаблення червоного кольору в тесті свідчить про схильність до інфекційних захворювань, запальних процесів з високою температурою, нещасних випадків і травм через імпульсивні та необережні дії. Той же діагноз ставить і гороскоп.

Коли люди живуть разом, їх спектри позначаються один на одному і змінюються. Але все-таки кольоровий тест не дає змоги так детально з'ясувати рівень сумісності і причини майбутніх конфліктів подружжя, як їхні гороскопи. Для того, щоб молоді люди робили свій вибір свідомо, таку практику треба запровадити у ЗАГСах.

І останнє, на чому я хотіла б зупинитися. Гороскопи дають змогу швидко й ефективно виявити здібності і нахили дітей, аби направити їх на навчання у спецшколи — музичні, художні тощо. Але про це — окрема розмова.

Надія ПАШИЦЬКА.

Анатолій СОКУР.

Як казали козаки...

«Славний козак»

Як свідчать джерела козацької доби, на початку XVI століття Остап Дашкевич з міста Овруча, зібравши гурт молодців, успішно громив татарву. Відтак увійшов в історію як один з перших козацьких отаманів.

1503-го та пізніших років мандрував Дашкевич зі своєю ватагою Подніпров'ям, обстежуючи береги, острови та шукаючи зручних місць для будівництва укріплень. За тридцять літ по тому на польському сеймі запропонував спорудити на Запорожжі фортецю — форпост боротьби з ординцями. Однак ідею не підтримали.

1535 року Остап Дашкевич помер, не залишивши нащадків, але полишивши по собі добру пам'ять у народі. «Славний козак»,— величали його за життя у товаристві. Славним козаком жив він і в спогадах наступних поколінь запорожців.

А братчики й по смерті отамана ходили у запорозький край, обживаючи острови та урочища. Випасали там коней, «кохалися в бджолах» і, як мовиться в козацькому прислів'ї, «гріли животи у повну свою насолоду».

В «Материалах для историко-статистического описания «Екатеринославской епархии», виданих минулого століття, подибуємо згадку про те, що 1545 року, облюбувавши поріг Звонецький, козаки «открыли себе на нем первое займище», звівши довкруж укріплення. Як знати, може, то й була перша запорозька Січ?

Втім, питання про те, коли й де виникла дніпровська вольниця, дискутується й понині.

Зате достоту знаємо, коли і як загинула Січ,— лишились документи, свідчення. І скривджена пам'ять народна, що в піснях і переказах доносить гірке відлуння тих трагічних часів...

«Жахався, мов з переполоху...»

Ганебною акцією плюндрування Січі керував вірний царський служака генерал Петро Текелій. Іноземцю родом з Моравії, що по щаблях військових рангів виповз від ротмистра до генерал-аншефа, йому, звісно, було байдуже до прагнень і сподівань українського народу та його лицарства — запорозького козацтва. Понад усе Текелій ставив монаршу волю, височайший наказ.

Відтак і постає він у козацькому фольклорі особою недолугою, нікчемною — посміховищем.

...Коли царські війська зайняли Січ, завітав генерал Текелій до кошового отамана Петра Калнишевського. Той, за козацьким звичаєм, запросив гостя на обід, на який зійшлась і запорозька старшина. Кухарі зазвичай подали страву в дерев'яних коритцях. Пригощення генералові вельми сподобалося: «з'їв Текелій обід бурлацький та все смакував». А от коритця ...Збентежили генерала «холопські» тарілки. Наказав принести два блюда — отаманові в дарунок. Піднявся тоді канівський курінний Роман Строць та й каже: «Ваше превосходительство, ми їмо хоч і з корита та до сита, ви ж хоч з блюда та до худа».

Невідомо, чи второпав генерал про що мова, і чого козаки розреготались.

А був він худий та хирлявий,— хоч і обідав з вишуканого панського посуду...

За козацькими переказами, похід на Січ лякав Текелія. «Жахався по ночам, мов з переполоху,— казали братчики,— знав, що за цяця запорожці».

В народі ще довго жило переконання: коли б козаки добровільно не здалися,— ніяке б військо їх не здолало. З такою впевненістю розходилися з Січі й самі запорожці.

Як відомо, в годину зруйнування Дніпровської вольниці козаки намірялися дати відсіч царському війську, а «старшому генералу з пліч голівку зняти». Проте Калнишевський, старшина, та палке вмовляння архимандрита Січової Покровської церкви Володимира Сокальського — не проливати «крові одноутробної» — змусили запорожців змиритися з гіркою долею і прийняти страдницький хрест...

«Грицько Нечоса»

Так охрестили запорожці князя Григорія Олександровича Потьомкіна-Таврійського, котрий, як відомо, теж був козаком...

...1769 року князь Потьомкін поступив на військову службу до 1-ої армії, якою командував граф Румянцев. Спілкуючись із козаками, він, оповідають, так був вражений їхньою мужністю і відвагою, що й собі забажав стати запорожцем. За ухвалою Коша, записали його до Кущевського куреня.

Три роки по тому — в 1774-ому — цього «козака», за наказом Сенату, проголошено «генерал-губернатором Новоросійського краю і війська тамтешнього головним командиром». Ось так і опинилися січовики під владою «пана Грицька».

Потьомкін загравав із запорожцями,— мовляв, сам козак. Похвалявся, що доб'ється у цариці послаблень для Запорожжя, а коли Січ зруйнували, щедро обіцяв поклопотатися про її відродження. Насправді ж лукавив: тривали російсько-турецькі війни, і царському уряду вигідно було мати в козацтві союзника, а не ворога.

Скасувавши Дніпровську вольницю, Катерина почала роздавати запорозькі землі своїм служакам — чиновникам, військовим. Не зобідила, звісно, й «светлейшего князя»: Потьомкіну відійшли острів Хортиця та багато інших угідь — від Олександрівська до Нікополя. Заходився «пан Грицько» виживати колишніх братчиків з рідних місць. Відтак полишили запорожці і Хортицю, і Великий Луг.

У ті роки й народилися гіркі козацькі прислів'я: «Бодай, Потьомко, твої діти стільки заслужили, як ми у тебе», «Хай тобі, Потьомко, буде такий вік, як зайцеві хвіст».

А ще від тих сумних часів: «Прощай, батьку Великий Луже, не звели ми тебе — не зведе ніхто, поки світить сонце». (Помилилися, правда, козаки: вже за наших, за радянських, часів звело Великого Луга гниле Каховське море.)

...А щодо «Грицька Нечоси», то прозвали так Потьомку на Січі тому, що носив модну тоді перуку, котру, як подейкували запорожці, ніколи не розчісував...

«Знайшли ворота...»

Як зруйнували Січ, царська адміністрація заходилася заводити свої порядки. Козаки, які звикли почуватися вільно, вельми занудьгували: тепер їм «без письменного виду і білетів» не дозволялося й кроку ступити за межі «города» — Січі.

Тоді, як оповідає козацька бувальщина, стали братчики міркувати: «Як би москаля в шори убрать (тобто перехитрити), а самим десь дальше мандрувать». І таки придумали!

Зібралося з півсотні запорожців та й — до генерала Текелія: відпусти, добродію, на заробітки, позаяк ні чобіт, ні сорочки — гола сірома,— а треба ж і подушне заплатити, і панам щось уділить, тож

накажи писарям білета видати, хоча б одного на весь гурт — «ми будемо купи триматись і нікуди не розпливемось». Зареготав генерал: куди ж «запорожники» їхати зібралися? «У Тилигул, добродію,— відповідають козаки,— туди, де риба ніпочім».

Розпорядився Текелій видати півсотні «білетів». Тієї ж ночі козаки мерщій зібрали клунки і — на човни. А з ними ще й цілий гурт «безбілетних». Близько тисячі запорожців «зашуміли веслами» до лиману Тилигул, яким тоді володіли турки.

За кілька днів по тому завітала до Текелія ще одна козацька депутація — за білетами «у Тилигул». Відтак ще кілька сот товариства «убралось під турка».

Отак і їхали братчики «у Тилигул», допоки генерал зрозумів, що його обдурено. Вельми лютував, заборонив «білети» видавати. Але пізно схаменувся: залишилися на Січі тільки «криві, сліпі та підстаркуваті».

Понад п'ять тисяч козаків втекло з під царської опіки на територію, контрольовану Туреччиною. «Знайшли ворота у велику Порту»,— казали запорожці.

Гірка іронія долі: довелося запорожцям шукати пристановища в одвічного ворога — турецького султана...

«На зелених святках»

За козацьких часів ріс на Хортиці дуб-велет. Вік його рахували не десятками, не сотнями років — тисячоліттями. Згадки про це дивовижне дерево долинали від давньоруської епохи. У X столітті про нього писав візантійський імператор Костянтин Багрянородний, уже тоді називаючи «велетенським». За свідченням імператора, руси, йдучи на Царград, під тим дубом «учиняли свої жертвоприношення».

Шанували старого дуба і нащадки. Як оповідають козацькі бувальщини, запорожці сходилися до нього у найскрутніші й найщасливіші години — на військові ради, у свята..

Востаннє Січове товариство зібралося біля свого дуба липовісного 1775 року — «на зелених святках». Сумний то був сход. За словами історика Якова Новицького, братчики «послідній раз віддали честь святому дубу, розпили кілька бочок горілки і востаннє відтанцювали запорозького козачка: лунали пісні, лились сльози, козаки розходились в усі кінці — хто на Дін, хто на Дунай, а хто до рідної оселі доживати віку».

А козацький дуб по тому немов затужив: став чахнути та й усох — не прожив і ста літ по зруйнуванні козацького гнізда. У сімдесяті роки минулого століття його спиляли німці-колоністи, яких на Хортиці, та й повсюди на Запорожжі, населила «клята баба» — Катерина II.

«Батьку кошовий...

У народі з болем сприйняли втрату Запорозької вольниці і ще довго плекали ілюзорну, по-дитячому зворушливу надію на її відродження.

У народній уяві запорожці були «велет-люди». Ходили легенди про нездоланність і невмирущість січового товариства: «Ото як цариця надумала Січ звести, то що — звела? Як почали війська облягати козаків та жбурляти бомби в Січ, то братчики давай хватати на льоту ті бомби в жмені і кидати в бік москалів... Ніхто ніяк не може здолати запорожців, усі від них тікають світ за очі...»

А ще оповідали, що козаки, попрощавшись із Січчю, пішли у підводне царство — на дно Бугу. Всім товариством вирушили: спочатку кошовий, по тому суддя, писар, осавули, а за ними — все військо запорозьке. Лише молоденький козаченько завагався, але й він не зрадив січове братство: «Батьку-кошовий, а подивись, чи й я таковий!» — і пірнув услід за всіма.

Отам, на дні Бугу, і мешкає нині козацьке товариство. А настане час — вийде знов у силі й величі. І відродиться славна Січ Запорозька, і всміхнеться Україні щастя-доля...

Ленінградський острівець українства

Сталося так, що у ленінградських бібліотеках, музеях та архівах після революції було багато матеріалів про Україну, а в самому місті мешкала досить численна громада її освічених синів і дочок. Отож, після заснування нашої Академії наук треба було ґрунтовно вивчити цю спадщину. І ось у грудні 1921 року група патріотично настроєних вчених заснувала Товариство дослідників української історії, письменства та мови. Очолив його академік В. М. Перетц, який до революції був професором Київського університету, головою філологічної секції Українського Наукового товариства у Києві. У поглядах на історію свого народу і його національне відродження вчений дотримувався здебільшого концепції М. С. Грушевського. Навіть у відповідь на запрошення В. І. Вернадського взяти участь у заснуванні Української Академії наук Перетц поставив вимогу — залучити до цієї справи і Грушевського. Створення товариства дозволило йому взяти активну участь в українському культурному відродженні.

Серед фундаторів цього цікавого осередку були академіки В. І. Вернадський і О. П. Баранников, члени-кореспонденти АН СРСР Д. І. Абрамович, В. П. Адріанова-Перетц, А. І. Лященко, В. І. Срезневський та інші — всього 12 учених. Пізніше сюди увійшли також академіки М. С. Грушевський (його обрано почесним членом), Б. М. Ляпунов і Ф. І. Шміт.

Попри свою нечисленність, товариство стало помітним чинником громадського і наукового життя Ленінграду. Місцеві «українці» зуміли згуртувати навколо своєї справи студентів, науковців, усіх, хто цікавився українською культурою. У товаристві були люди й з інших міст, зокрема, Москви. Це перетворювало його в якійсь мірі на центр українознавства в Російській федерації.

Як і всі науково-дослідні установи та організації 20-х років, Ленінградське товариство працювало за власним статутом і фактично діяло як комплексна філія українознавства ВУАН. У 1924 році Д. І. Багалій розробив проект створення на базі товариства науково-дослідної кафедри, або інституту, що мав би за мету виявляти у Ленінграді, Москві та інших містах Росії і повертати на Вкраїну національні культурні та наукові цінності. На жаль, ця ідея в апараті Наркомосу не знайшла прихильників.

Як тепер сказали б, українознавче товариство існувало на чистому ентузіазмі. Фінансового забезпечення воно не мало. Скромні кошти складалися із членських внесків, незначних та випадкових ін'єкцій з боку ВУАН і Наркомосу Росії.

Однак, тематика його досліджень була різноманітна. Вивчали спадщину Г. Сковороди, О. Бодянського, О. Потебні, А. Скальковського, А. Метлинського. Досліджували добу Київської Русі, історію Гетьманщини та Слобожанщини, громадських рухів, національно-визвольної та класової боротьби. І для сучасного читача цікавими були б доповіді В. Н. Перетця «Ще один вірш про гетьмана Мазепу», С. О. Щеглової «Вірші про Мазепу, складені після його «зради», надруковані в «Звідомленнях ВУАН».

У працях з історії культури найбільше уваги приділялося питанням взаємовпливу слов'янських культур, визначенню ролі української культури в контексті розвитку світової цивілізації. Серед них найцікавішими (і, до речі, маловивченими навіть сьогодні) були проблеми зародження і становлення української культури в умовах царату. Грунтовно досліджувалась творчість Кобзаря.

На жаль, доля цього товариства була типовою для наукових установ того часу. У рік «великого перелому» тут посилились позиції кар'єристів-комуністів, які брак знань і культури змінювали політичною тріскотнею. В умовах тотальної ідеологізації вони почувалися справжніми лідерами «в боротьбі за утворення нової соціалістичної науки». Приміром, у квітні тридцять другого один із членів-змагальників товариства, колишній комсомольський функціонер, а на той час керівник одного з видавництв, Я. В. Олесич звинуватив Перетця та його колег у відірваності від життя, хибній методології і т. п. Але «найтяжчим» був закид про ухиляння від виконання вказівок Сталіна. Інший «партнауковець» запропонував академікам відвідувати заняття гуртка по вивченню марксизму. Українізація в межах Росії, за яку взялися вчені, викликала роздратування у керівників науки місцевих властей. І ось наслідок: В. М. Перетця усувають від керівництва товариством, змінюється його демократичний статут, план роботи натягають на сталінський копил. В 1934 р. товариство припиняє свою діяльність.

Людмила САВЕНОК.

З інших видань

Скороспіла нафта

Людство має енергетичний резерв, про який рідко згадують. Щороку на Землі виникає і розкладається 150—200 мільярдів тонн біомаси. Нафтовий еквівалент її — понад 50 мільярдів тонн. Не випадково виникла ідея навчитися виробляти рідке паливо із швидкорослих рослин. У помірному кліматі СРСР для цього рекомендують акацію. Група співробітників Інституту горючих копалин АН СРСР на чолі з академіком АН Білоруської РСР Я. М. Паушкіним вказує на дві принципові можливості переробки деревини на моторне паливо: газифікацію і зрідження в присутності водню. За газифікації передбачається спочатку одержувати з біомаси вуглекислий газ (CO_2), окис вуглецю (CO) і воду, а потім у жорстких умовах за допомогою каталізатора синтезувати з них потрібні продукти.

Другий шлях переробки трохи схожий на природний процес. Стовбур акації подрібнюють до шматочків діаметром півміліметра та заливають розчинником — декаліном чи тетраліном. Суміш нагрівають до 400°С під тиском 300 атмосфер у спеціальному автоклаві, який гойдається. Дуже швидко понад 60 процентів деревини перетворюється на різноманітні рідкі вуглеводні.

«Наука в СССР»

Повернення «гуцулика» в Карпати

Іздовий Кутського лісництва В. М. Гуралюк із своїм вихованцем.

Фото Антона МОРОЗА.

Віками в Карпатах водились незамінні у господарстві коні гуцульської породи. Здається, сама природа подбала, щоб у горян були такі помічники.

Обробляти на крутосхилах землю, засівати її, звозити з полонин сіно, бербениці з бринзою і будзом, стягувати до потоків ліс,— все це лягало на плечі низеньких, витривалих місцевих коників.

Родовід їх сягає в сиву давнину.

Гуцульські коні.

Коні гуцульської породи — змішаного походження. Їхніми предками були низькорослі галицькі, буковинські, північноугорські коні та коні норійського типу. Під час монголо-татарського іга місцеві жителі парували своїх коней також з тарпанами, кіньми Пржевальського, пізніше — з арабськими кіньми. Так і сформувалась нинішня гуцульська порода. Пристосувавшись до місцевих умов, ці коники успадкували і працездатність гафлінгерамів та пінцгауерів, витривалість і довговічність степових коней.

Сучасні гуцульські коні невибагливі: протягом зими можуть обійтися лише грубими кормами, з весни до пізньої осені годуються

тільки з пасовищ. При цьому швидко набирають вагу. Живуть близько тридцяти років. До кінця своїх днів почуваються в силі. Навіть старі кобили приносять повноцінний приплід.

Та, на жаль, після другої світової війни генофонд породи різко збіднів. Непосильні податки на власників коней, масовий вивіз тварин на вугільні шахти, безсистемне псевдополіпшення призвели майже до повного винищення поголів'я. А щоб повернути втрачене, потрібні роки, а то й десятиліття.

Сьогодні, в епоху механізації, накопичилось багато екологічних проблем і у лісовій промисловості. При трелюванні лісу тракторами, самохідними механізмами порушується цільність родючого шару грунту, що спричиняє його ерозію та вимивання. Гірські потоки забруднюються машинними маслами; русла рік замулюються; значної шкоди всьому живому завдають вихлопні гази. Через все це великі масиви лісів часто хворіють.

Щоб запобігти екологічній катастрофі, нам, окрім іншого, треба перепроситися і з непоказним коником. Нині ми зобов'язані повернути його в Карпати.

Крім численних господарських переваг, про які вже йшлося, у коней гуцульської породи непогані перспективи і на терені гірського та високогірного туризму, бо ці коники верхово-в'ючні. Гадаю, знайдеться чимало бажаючих провести свою відпустку верхи, мандруючи стрімкими схилами Карпат, вузькими стежинами, квітучими полонинами.

Робота по відтворенню гуцульських коней вже ведеться. Ще в 1986 році спеціалісти об'єднання «Прикарпатліс» обстежили всіх коней, які є на лісокомбінатах, взяли на облік тих, що мають найбільш виражені ознаки гуцульської породи. На жаль, їх зосталося мало. Тому в 1987 році три чистопородних жеребці було закуплено в Чехо-Словаччині. Одного племінного жеребця та кобилку чеські друзі нам подарували.

Відразу ж було створено племінну ферму в Надвірнянському лісокомбінаті. 12 кобиломаток, що утримуються тут, вже кілька разів приводили лошат.

Ще один племінний табун з чотирнадцяти кобиломаток, відібраних у високогірних районах Косівщини та Верховинщини, створено з ініціативи їздового Кутського лісництва В. М. Гуралюка, ветлікаря Кутського лісокомбінату Р. В. Бринського, заступника директора по лісовому господарству І. В. Чернявського.

Триває обстеження поголів'я коней у приватному секторі гірських районів Карпат. Виявлено ще чотири кобили і два жеребці гуцульської породи.

На жаль, люди, не знаючи цінності й особливого значення для нашого краю гуцульських коників, здають їх на м'ясокомбінати, або, як заведено, каструють жеребців.

Цього допускати не можна. Нам потрібно всією громадою докласти зусиль, щоб врятувати гуцульську породу коней, повернути цих вірних помічників горян у наше господарство.

Олег ГРИГОРАШ,
зоотехнік виробничого об'єднання «Прикарпатліс».

Юний друже!

Ось і знову ти за шкільною партою. А, може,— в учбовому класі гімназії? Ліцею? Ці слова, відомі раніше хіба що з посібників з історії, дореволюційної літератури, знову з'являються у нашому вжитку. Як не згадати відому примовку: нове — то добре забуте старе....

І учням, і гімназистам, і ліцеїстам, всім читачам нашого журналу щиро зичимо успіхів у навчальному році. Сподіваємось, що взяток на ниві знань, хоч би як її тепер називали, для кожного з вас буде вагомим. А нам хотілося б, аби клуб наш сприяв цьому.

Ви помітили, що «Гіперболоїд» теж влаштував собі коротенькі канікули? А тепер, перепочивши, поміркувавши, ми вирішили дещо змінити форму наших засідань. Скажемо відразу: вікторини, цікаві задачі, головоломки, інші рубрики, що полюбились більшості читачів, залишаємо. А от Архіваріуса пересадимо на інше місце — почесне, але не перше. Звичайно, час від часу зазиратимемо до архіву. Проте, пріоритет — новим фактам, явищам, загадковим історіям, якими так багате сьогодення.

Дещо змінюємо і рубрику «На перехресті думок». Робимо це для того, щоб трохи потіснити на сторінках «Гіперболоїда» академіків і доцентів на користь юних філософів, конструкторів, а то й просто фантазерів. Інформацією для роздумів забезпечимо! З цією метою і започаткуємо нову рубрику «Сенсаційна хроніка». Свої міркування, версії, трактовки, одне слово, свої «за» і «проти» надсилайте до редакції у листах. Найцікавіші опублікуємо.

То ж спочатку

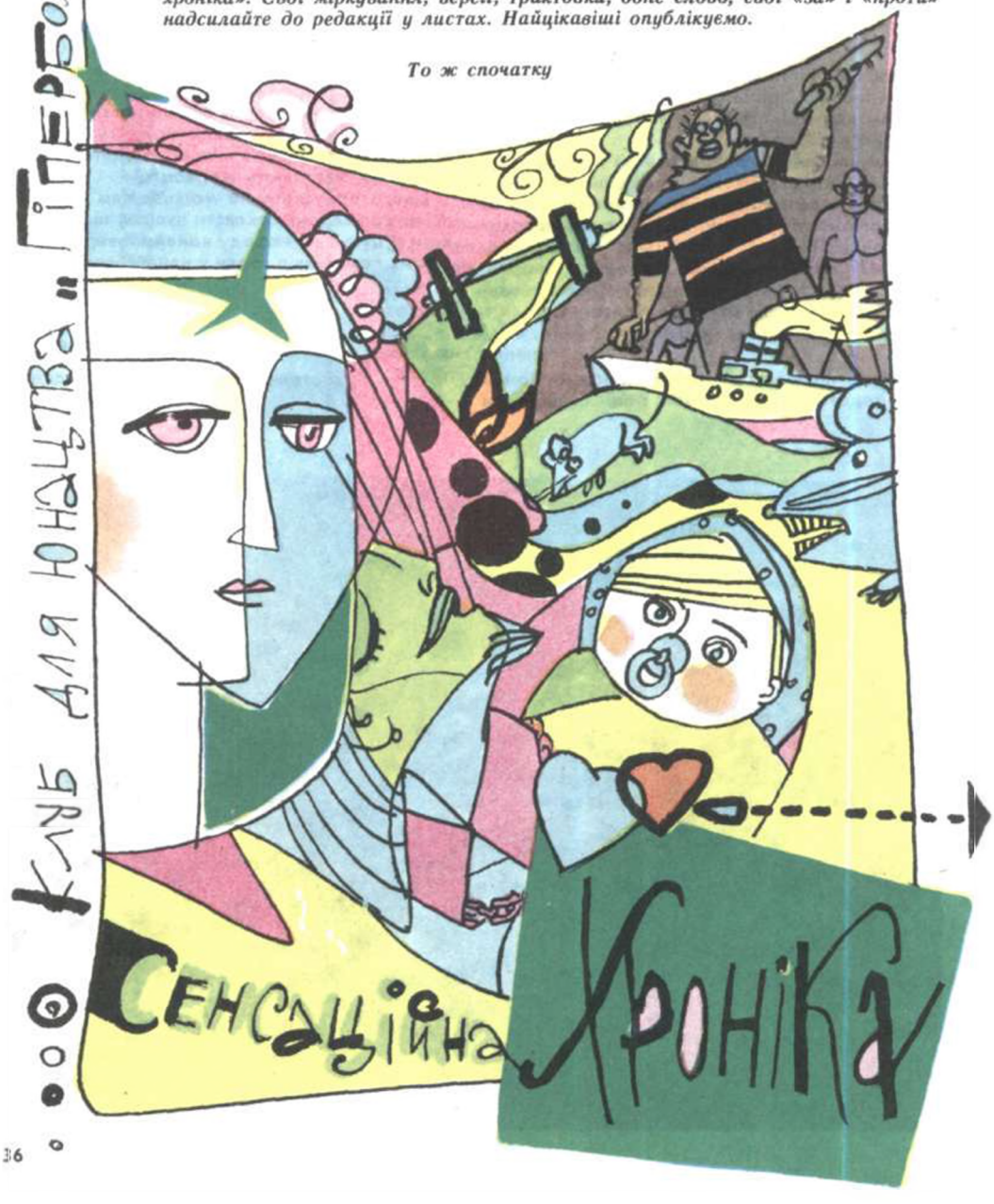

Сенсаційна хроніка

...Нещодавно в одній родині американців,
що оселились у Парижі, народився хлопчик.
Подія звичайна, але саме з появою
цього хлопчика народилась
і одна з найбільших сенсацій нашого часу.

Хлопчик був кволий, хворобливий.
Лікарі переконали батьків:
потрібна операція на серці.
Коли малюку виповнилося шість місяців,
професор Андре Мейно зробив її.

І от під час операції біля серцевої аорти виявили металевий предмет. Як він туди потрапив?

— У всякому разі його вилучили, і хлопчик почав швидко одужувати. Металевий предмет віддали на експертизу і встановили: це, безперечно, куля, випущена з мушкета 200 років тому. Оце так!

Мати розгубилася, адже під час вагітності вона не була ні поранена, ні травмована. Яким же чином куля потрапила в серце новонародженого?

Випадком зацікавились парапсихологи. Вони твердять, що встановили контакт з духом дев'ятнадцятирічного солдата, який воював на боці військ Південної Америки і загинув від кулі в 1775 році. А через 200 з лишком років, пояснюють парапсихологи, дух відродився в тілі новонародженого.

Може, хтось запропонує свою версію?

Це сталося не так давно
у передмісті Ленінграда. Мешканці
одного з будинків готувались до вечері.
Раптом за вікном почули потужний вибух.
Дзенькнуло скло. Перелякані люди вискочили
на вулицю. Добре, що будинок одноповерховий.
Ніяких слідів. Підійшовши до вікна,
помітили — зовнішня шибка розбита.
Отвір правильної круглої форми.
При цьому внутрішня шибка залишилась неушкодженою, в неї лише ніби вплавились осколки битого скла.

Через день на місце події прибув кандидат технічних наук, уфолог Кузіонов. Він сфотографував розбите вікно і ззовні, і зсередини.

І ось тут виявилось таке... Фотоапарат зафіксував те, чого не побачило людське око. В центрі отвору в розбитій шибці було видно обличчя немолодої жінки. Важкий погляд, вузькі, міцно стулені вуста, зморшки під очима.

Хто вона, ця дивна жінка, звідки взялась на знімку?

Кілька років тому в безмежжі Атлантики
пропав безвісти радянський траулер
«Олександр Барков». Через кілька днів судно
знайшли біля берегів Гренландії.
Жодної людини рятувальники на траулері не побачили.

Раптом із-за рубки вийшла страшна
темна істота з палицею.
Поводила себе агресивно, намагалася напасти
на людей. Страховисько дуже скидалося
на людиноподібну мавпу.
Можна було б припустити, що так воно і є.., якби не одна деталь: ця істота, як і решта, що їх пізніше виявили на судні, була в штанях.

Знайдених на траулері вдалося піймати. Рятувальників приголомшило, коли одна з «мавп», опинившись у клітці, мовила людським голосом: «Спочатку літала штанга, потім згасло вогнище».

Далі моряки помітили, що піймані істоти буквально на очах змінюються: дуже заростають волоссям, все більше й більше набувають вигляду мавп.

Із радянських спеціалістів оглянути знайдених запросили відомого лікаря Федорова. Він зробив однозначний висновок: це мавпи лемур-куе, вид, що зник понад десять мільйонів років тому.

Припускають, що дивні істоти з траулера «Олександр Барков» були людьми, які зазнали трагедії зворотної еволюції.

З точки зору сучасної науки таке неможливе. А що як до цього долучилися якісь інші сили? Очевидці свідчать: того дня, коли без сліду зник «Олександр Барков», у небі бачили гігантських розмірів НЛО, що летів зі сходу на захід. Закарбувались у пам'яті і слова нещасного лемура «Спочатку літала штанга...».

Чи знаєте ви?

1. Хто був засновником славнозвісної Трої?
   Іл, Дардан, Тевкр.
2. До якої групи народів належать наші предки — слов'яни?
   Угро-фінської, семітської, індоєвропейської.
3. Хто написав науково-фантастичний твір «Я — робот»?
   Азімов, Бредбері, Кларк.
4. Назвіть прилад, за допомогою якого древні мореплавці орієнтувалися по зірках.
   Компас, секстант, астролябія.
5. Хто автор картини «Три богатирі»?
   Верещагін, Васнецов, Іванов.
6. Коли приблизно було споруджено кам'яну обсерваторію Стоунхедж (Південна Англія)?
   4 тисячі років до нашої ери, 1 тисячоліття до нашої ери.
7. Хто висунув гіпотезу утворення планет з газопилової хмари?
   Шмідт, Сахаров, Хаббл.
8. Коли було підписано перший договір між Україною і Росією?
   1628 рік, 1654 рік, 1861 рік.
9. Звідки походять сіамські коти?
   Таїланд, В'єтнам, Індонезія.
10. Хто винайшов пеніцилін?
    Флемінг, Бехтерєв, Пастер.

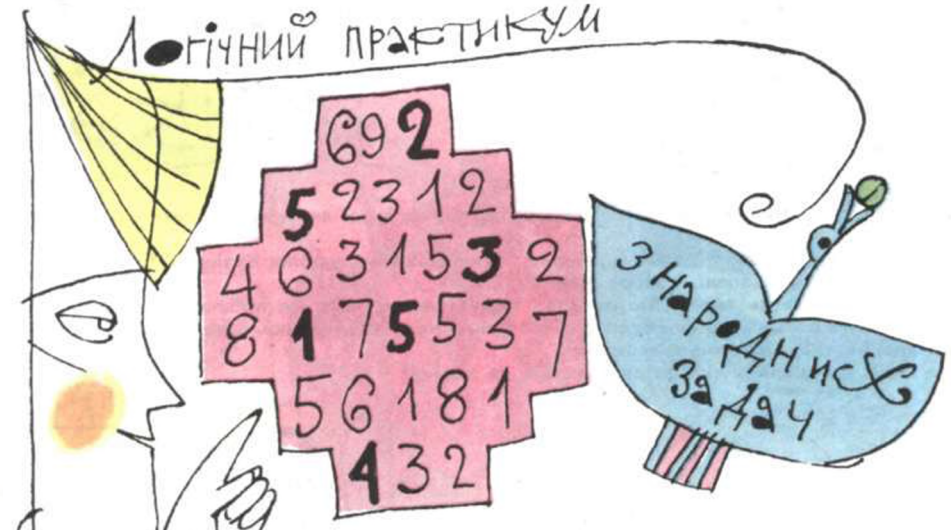

Поміркуйте!

Розділіть фігуру на 6 рівних частин, щоб суми чисел, записаних на кожній з них, були однакові.

Відповіді на запитання «Гіперболоїда» див. на стор. 87.

1. Як сорок п'ять горіхів розкласти на дев'ятьох тарілках так, щоб у кожній була різна кількість горіхів?

2. Летіли гуси, а назустріч одна: «Добридень, сто гусей!» — каже. «Нас не сто. А щоб було сто, треба ще стільки, як є, та півстільки, та чверть-стільки і ти одна». Скільки летіло гусей?

3. Сто кіп собак, скільки в них лап?

Унікальна знахідка

Навесні 1978 року запорізький аквалангіст Леонід Чернобривець підняв з дна Дніпра, біля острова Хортиці, загадковий предмет. Виготовлений з цільного дуба, він нагадував невеличке, завдовжки 57 сантиметрів, коромисло. На кінцях «коромисло» мало по дірці, а з вигнутого боку — глибоку борозенку. Що в отвори пропускали мотузку, здогадатися було неважко: від неї залишилися сліди по краях дірок. Мотузку вкладали в борозенку, аби надійніше зафіксувати на «коромислі»...

На цьому зрозуміле й закінчувалося. Так і не розгадавши призначення дивного пристрою, працівники Запорізького обласного краєзнавчого музею відправили його у сховище.

Таємниця розкрилася в 1986 році, коли інший аматор підводної археології, аквалангіст Володимир Лук'янов знайшов біля Хортиці якірний камінь.

В давнину, як відомо, на човнах і кораблях якорем слугував звичайний камінь, прив'язаний до мотузки. Щоб надійніше закріпити мотузку, у ньому свердлили отвори та продовбували фіксуючу борозенку. Згодом пристрій істотно вдосконалили, поєднавши камінь з деревом. Було кілька способів з'єднання, а відповідно й кілька модифікацій дерев'яно-кам'яних якорів.

Знайдений у Дніпрі камінь півметрової довжини важив 17,5 кілограма і мав характерну довгасту форму. Запорозькі краєзнавці одразу збагнули, яке він мав призначення і чого йому бракує: не вистачало отого незрозумілого «коромисла», що зберігалося у сховищі музею.

З'єднавши кам'яну й дерев'яну деталі, одержали прадавній якір. А разом з тим — рідкісний музейний експонат.

Дві схожі конструкції має Британський національний музей. Ще одну знайшли у Франції. Ці та інші подібні знахідки досі не датовані. Отож, зрозуміло, з яким нетерпінням дослідники чекали результатів радіовуглецевого аналізу, здійснюваного ленінградськими фахівцями.

За півроку отримали довгождану і вельми несподівану звістку: якір виготовлено у I—II століттях, щонайменше 1800 років тому. Тобто, в черняхівську добу. Саме в ті часи на берегах Дніпра з'являються племена черняхівської культури, розквіт якої припадає на III—IV століття. На Дніпровських порогах, поблизу Хортиці, відкрито понад десять їхніх поселень.

Зважаючи на характерне розташування селищ,— на берегах річок,— та активні торговельні зв'язки черняхівців з Римською імперією, під владою якої вони перебували, можна досить упевнено твердити про існування на Дніпрі судноплавства уже в ті далекі часи. Щоправда, решток самих суден археологам поки що знайти не вдалося. Але дерев'яно-кам'яний якір, піднятий з дніпровського дна, незаперечно свідчить, що вони в черняхівців були.

Георгій ШАПОВАЛОВ,
директор Запорізького обласного краєзнавчого музею,
кандидат історичних наук.

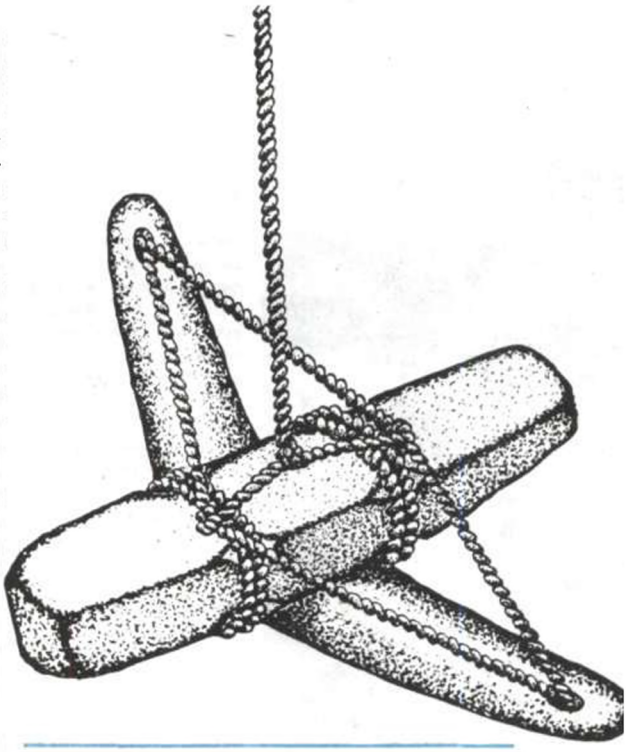

Дерев'яно-кам'яний якір I—II століть, знайдений на дні Дніпра. (Реконструкція).

Вікно у дивосвіт

Жабка — невидимка та інші

Квакша звичайна.

Якось так склалось, що саме слово «жаба» викликає у багатьох не найприємніші емоції.

Та все-таки придивіться до цих знімків. Як на мене, то на них — справжні красуні, хай навіть болотяного царства.

Жаба гостроморда.

А якби ви ще мали змогу і бажання, при нагоді, поспостерігати за ними у природних умовах, то не сумніваюсь, що думка багатьох про цих братів наших менших змінилася б досить суттєво.

Серед найпоширеніших у нас жаб — квакша звичайна. У народі її ще називають деревною жабою, кракавкою, рахкавкою, райкою.

Квакша надає перевагу місцям, де росте верба, дуб, граб. Зустрічається й по берегах рік та озер. Полюбляє сидіти на очереті, рогозі, на інших широколистих травах. Однак угледіти її серед природи не так просто. Квакша має дивовижну здатність маскуватися, міняючи забарвлення шкіри. На зеленому листку — зеленіє, на сірому — сіріє. Може стати бурою, майже чорною, попелястоблакитною, жовтою. У цьому наша жабка могла б позмагатися навіть з хамелеоном.

Перезимувавши в нірці чи десь під листям, квакша просипається в кінці березня. А через місяць у воді відкладає ікру. Потім залишає водойму і все літо живе на кущах та деревах, забираючись іноді аж на верховіття. Цілий день дрімає, а ввечері скупається і починає полювати на мух, жучків, гусениць, нічних метеликів тощо. Від небезпеки або в негоду ховається під спідом листка. Живе кракавка більше 20 років.

Симпатична жабка з гострою мордочкою, яку ви бачите на другому знімку, так і зветься — жаба гостроморда або болотяна.

Навесні, «шлюбної пори», ці жаби скупчуються в лісових болотах. В цей час спина і горло самців набувають гарного небесно-блакитного кольору. Та минає пора весіль, і жаби рудіють. Покидають водойми, вирушають у сухопутні мандри. Відтоді головною турботою стає пошук харчу.

Якось учені, вирішивши сфотографувати жабу за обідом, поклали біля неї черв'яка. Не зчулися, коли той зник. Поклали другого. Теж — безслідно зник, хоч жаба начебто і не ворухнулася. Та помітили, що вона щось ковтала. Тоді замість фотоапарата встановили кінокамеру уповільненої зйомки. Таємницю розкрили. Виявилося, що жаба з такою швидкістю «вистрілює» язика з рота, що людське око навіть не встигає його помітити. Всього лиш за одну п'ятнадцяту долю секунди язик пролітає до здобичі й повертається з нею в рот. Великі жаби можуть дістати язиком комаху на відстані 10 сантиметрів.

Щоправда, не всіх жаб задовольняє така дрібнота, як комахи. До меню крупної тропічної жаби (її довжина сягає 20 см) входять миші, пташки, ящірки, кажани і навіть змії. Так-так, навіть змії. Відомий американський зоолог Кеннет Вінтон описав досить цікавий випадок. Його піддослідна жаба жила в клітці лабораторії. Одного разу до неї впустили півтораметрову змію. Спочатку і жаба, і змія не звертали один на одного ніякої уваги. Та ось жаба зненацька накинулась на сусідку й проковтнула її сантиметрів на двадцять довжини. Шалений опір змії виявився марним, жаба по частинах проковтувала її, поступово перетравлюючи у шлунку. Цей драматичний обід тривав сорок дві години.

У деяких країнах жабу ставкову вживають у їжу. Гурмани запевняють, що трав'яна жаба ще смачніша. Нам цього не зрозуміти... Хоч у нас ніхто і не захоплюється красою болотяних цариць, однак ніколи наші люди не ставились до жаб і вороже, давно помітивши, що вони створіння корисні. Наприклад, оберігають городину від шкідникових комах.

На жаль, останнім часом через інтенсивне застосування отрутохімікатів у сільському господарстві, ці корисні тварини почали катастрофічно зникати з нашої землі. Як наслідок — зникають і лелеки, інші болотні птахи.

Нині до Червоної книги Української РСР занесено два види безхвостих земноводних: жаба прудка та ропуха очеретяна. Не забуваймо: від кожного з нас залежить, чи буде і далі поповнюватись цей список.

Всеволод Лісовий.

Фото автора.

Галич на Дністрі

«Ходжу по високих берегах понад Дністром, Чвою та Луквою. Ходжу босим, щоб відчути тепло землі. В ясну погоду і в присмерку дивлюсь із широких долин за Дністром на контури оцих горбів. Хотілося б піднятись високо в небо і побачити цей куточок землі так, як оці дві галки, що кружляють над Замковою горою.

І в уяві бачу стародавнє місто на берегах великої ріки, наш рідний Галич. Думаю над тим, як нам треба берегти цю землю. Як нам треба зрозуміти все, що залишили прапрадіди і передали внукам. Бо в цій святій землі лежать кістки їхні. Бо все, що залишилось від минулого, діє на наші душі. Бо і ми, коли підемо в землю, і станемо частиною оцих горбів, будемо впливати на своїх нащадків...»

Ці роздуми, опубліковані в книзі «Земля галицька», належить галичанину Роману Пащину — історику, філологу, краєзнавцю та художнику,— людині, щиро закоханій у своє місто. Він може годинами розповідати його історію (що й робить, обравши за аудиторію наймолодших — школярів), або сидіти з етюдником, замальовуючи залишки фортеці на Замковій горі чи старовинні церкви, орнаменти з надгробків караїмського цвинтаря чи портрети земляків.

Спілкуючись з Романом Прокоповичем та переймаючись його настроєм, спробуймо побачити Галич на Дністрі його, краєзнавця, очима.

Як і будь-яке інше місто, Галич має свій центр. Не центральний майдан чи центральну вулицю, де, як правило, «осідають» будівлі керівних органів, а ту місцину, котра править поселенню за головний орієнтир, набуваючи символу міста. Таким центром у Галичі є Замкова гора, що височить над усім містом, приваблюючи до себе руїнами башт старовинної фортеці.

Піднявшись на гору та оглядаючи квартали старих і нових забудов, обриси церков, стрічку Дністра із зеленими луками на протилежному березі,— мимоволі замислюєшся як про сивий вік міста, так і про його непоказну сучасність. Як і десятки міст «районного масштабу», колись славетний град недостатньо впорядкований (через обмеженість коштів на те), недостатньо відреставрований (з тієї ж причини) і недостатньо гордий, бо більшість із тих, з ким довелося стрітися в Галичі, мало, на жаль, обізнані з цікавою, часом утаємниченою біографією рідного поселення.

Руїни фортеці

Проте, коли доля звела мене з учителем Романом Пащиним, подумав: а, може, мені просто не щастило на людей обізнаних, напевне такі є, бо якщо є вчитель, то мають бути й учні.

Та чому все-таки Галич? На думку письменника Степана Пушика, який не один рік досліджує історію міста, назва ця походить від наймення змії, дракона. У Карпатах і нині галицею називають змію, звіра, «всяке гадє». Галиця — змія, твердить письменник, це міфологічна істота, котрій, імовірно, вклонялися колись галичани.

Галич з Замкової гори

Проте перший міський герб, створений у часи, коли місто здобуло Магдебурзьке право, тобто право на самоврядування, мав на зображенні птаха — чорну галку.

Цей герб умовно відбивав назву міста, оскільки добирали його до вже узвичаєного йменння.

Перша літописна згадка про місто датується 1113 роком, хоча, як свідчать археологічні розкопки, поселення виникло тут значно раніше. Місто прославилося тим, що було тривалого часу столицею Галицько-Волинського князівства, яке успішно розбудовував князь Данило, прозваний Галицьким. Ще за часів, коли він сидів на престолі, князівство, що розпросторилось від Холма (нова столиця — нині місто в Польщі) до Дніпра, було визнане майже всіма монархами європейських країн.

Стою біля руїн замку, споглядаю широководий Дністер, і ввижається один з приїздів у місто князя Данила. Історик Микола Костомаров залишив такий опис тієї події:

«Данило перебував у збудованому ним Холмі, коли до нього надійшла звістка з Галича, що Михайло (правитель міста — І. Л.) виїхав з міста і галичани хочуть Данила. Простим людям осточортіли боярські смути: вони твердо ухвалили не піддаватися намовлянням бояр, а триматися міцно за Данила для власної користі. Данило звернувся до них: «О мужі галицькі, чи довго ще будете терпіти державу іноплемінних князів? Всі вони одностайно закричали: «Ось наш держатель, Богом даний!» «І всі,— говорить літописець,— кинулись до нього, як бджоли до матки». Єпископ Артемій і дворський Григорій попервах стримували народ, але бачачи, що нічого не вдіють, зі сльозами на очах і, за висловом літописця, «осміхаючись і облизуючи губи», вийшли до князя Данила, вклонилися і сказали: «Прийди, князю Даниле, прийми місто». Данило увійшов у місто і встромив знамено своє у Німецьких воротах на знак перемоги. З урочистями вступив він у церкву Богородиці і прийняв стіл батька свого. Бояри вклонялися йому до ніг і просили прощення. «Согрішили,— говорили вони,— чужого князя тримали». Данило відповідав: «Ви дістанете милість, лише в майбутньому так не чиніть, щоб вам не було гірше».

Де ті Німецькі ворота? Де той замок, перед яким зупинявся князь Данило? Немає. Руїни фортеці — то витвір років пізніших. Спорудження замку, як твердині Галицького староства після приєднання західних руських земель до Польщі, розпочато 1367 року. Зазнавав він багатьох нападів, руйнувань та перебудов. У XVII столітті мав трикутну форму,

Пам'ятний камінь на могилі Осмомисла

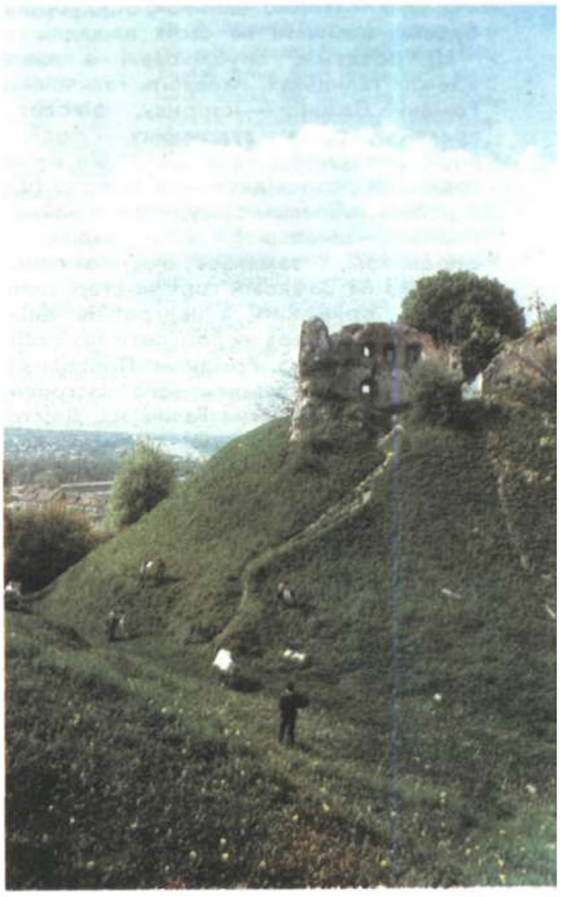

п'ять оборонних башт, троє в'їзних брам, оборонні вали. Замок поділявся на дві частини. У південній — дві церкви. На жаль, пам'ятка архітектури XIV—XVII століть має нині досить непривабливий вигляд — погано законсервовані стіни руйнуються дощами та вітрами, а, крім того, й байдужими до історичних реліквій людьми.

Із свідчення Миколи Костомарова видно, як непросто жилося людям у Галичі, що був столицею краю, а водночас епіцентром міжусобних воєн, братовбивчих зіткнень, боярських інтриг та протистояння кочівникам-нападникам. Неподалік Галича, в селі Крилосі, де нині діє краєзнавчий музей, височіє пам'ятний камінь на могилі князя Ярослава, сина Володимира Осмомисла.

Шкода, що немає на березі Дністра пам'ятного знака, який розповів би про події 1162, 1941 та 1969 років. Дати ці, розділені часом, мають одну спільність: цих років через велетенські повені на річці масово гинули люди. Про події днів давно минулих довідуємося з літопису, про події ж останнього століття дізнатися важче — про народні біди преса в радянські часи мовчала.

...Весна тоді розпочалася рано, і всі сподівалися на гарний урожай. Але, як пише історик, «у той же рік була повінь велика в городі Галичі. За божим допустом од сильного дощу в один день і ніч із Дністра несподівано пішла велика вода на оболонь і дійшла аж до Бикового болота, і потопила більше трьохсот чоловік, що пішли були з сіллю із города Удеча. І багато людей знімали з дерев, і вози, що їх вода була повикидала, а багато інших потопилося. І хліб у них був сильно дорогий на ту зиму...» Подібне, хоч і в менших масштабах, траплялось і пізніших років. Напевне, жертви стихії заслуговують на пам'ятний знак. Водночас він би нагадував нам, сьогоднішнім, що красень-Дністер буває й ненаситцем, і до цього треба бути готовими щовесни.

За традицією всіх без винятку путівників, призначених для невибагливих туристів, можна було б розповісти дещо цікаве й про останній, радянський, період історії Галича. Та не хочеться цього робити, бо справді яскравих подій, якими позначена його далека минувшина, немає. Нинішній Галич — типове провінційне поселення з усіма характерними ознаками і вадами — погано заасфальтованими вулицями, що підмітались невідомо коли, облупленими старими будинками. Проте все це, на щастя, «обвито красою»: оточене зеленню садів, квітками. А ще — зігріте усмішками дітей. І це — розрада. Бо місто, де усміхаються діти, має майбутнє.

Іван ЛЕПША.

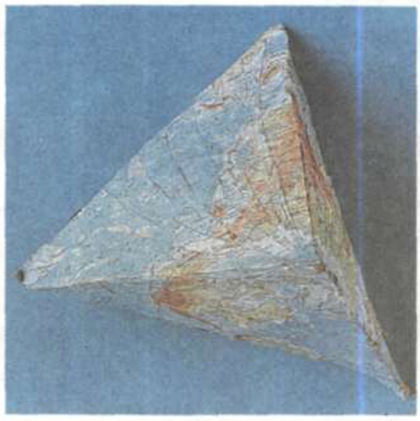

Банк ідей

Глобус «Російська Америка»

Перед вами — нова схема глобуса Землі, в основі якої лежить так звана чотиривісна картографічна проекція нашої планети. Йдеться про тетраїдальний глобус, вісь обертання якого збігається з тією, що виходить з вершини Північного полюса Землі і через центр її сфери сягає Південного.

Порівняно з відомими ця конструкція має переваги. Якщо ми поглянемо на неї з боку Північного полюса Землі, то побачимо всю Європу й Азію з Америкою, Африку, Океанію з Австралією, а також практично всю Америку (без Аляски й Вогненної Землі) разом з Гренландією. Тобто є можливість одним поглядом осягнути, як мінімум, три чверті поверхні нашої планети. Менш зручна проекція — з боку Південного полюса.

Автор глобуса, інженер заводу «Арсенал» В. Т. Козулін, назвав його «Російською Америкою» на ознаменування заслуг нашої країни у відкритті й освоєнні північно-східної частини Америки, тобто до її 500-річного ювілею і 250-річчя відкриття Російської Америки.

Крім того, ця назва відповідає обраним картографічним проекціям, де за найоптимальнішого зображення материків від Північної Америки відсікається частина Аляски.

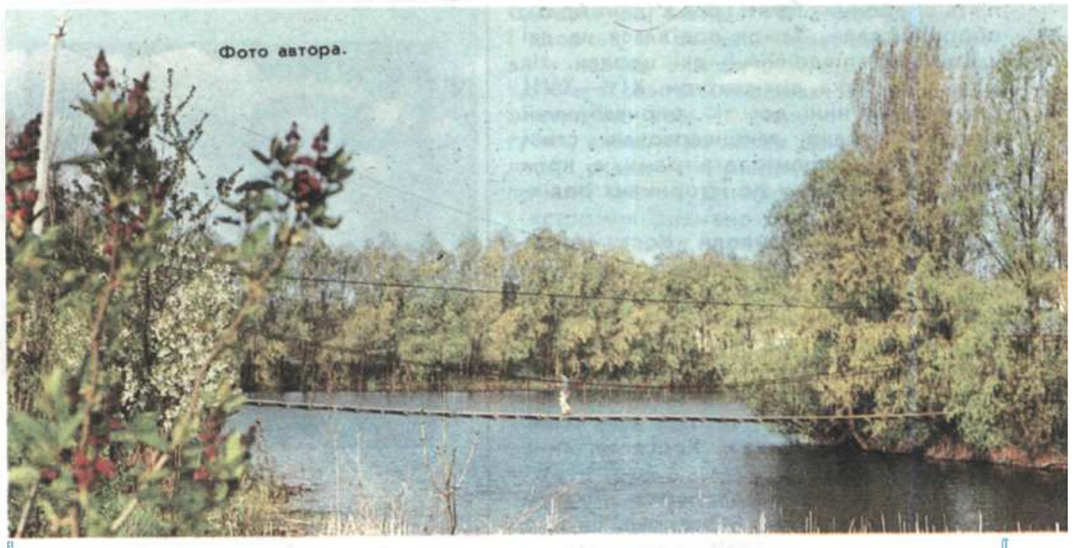

Фото автора.

Парк зі співучою поляною

Як створити у селі невеличкий дендропарк? Та ще й такий, щоб у ньому була співуча поляна? Чому, запитаєте, співуча? Бо всі її елементи підпорядковані єдиним законом сильного відлуння.

Звичайно, передусім потрібен певний рельєф: широка долина з річкою чи великим ставом, круті, порослі лісом, береги та природні тераси. Починають з впорядкування площі для поляни. Вирівнюють тераси, з'єднують їх між собою сходами. А на березі будують альтанки, встановлюють лави для відпочинку, викопують криницю з журавлем. Добре, коли на пагорбі ще стоятиме вітряк, нехай навіть бутафорний.

Особливу увагу треба приділити озелененню поляни та доборові деревних порід, чагарників. Хто, часом, співав, опинившись у хвойному лісі, той помітив, що голос тут приглушується, бо дрібні голочки ялини, смереки, сосни поглинають звук. А ось у листяному лісі людські і пташині голоси линуть далеко, бринять на всі лади. Листяний ліс—ніби скрипка, в якої співає кожна деталь. Особливо «музикальне» листя дуба, клена, явора, берези, ясена, граба, тополі. А ось липа, верба, вільха, акація поглинають звукові хвилі. Отож на поляні їх повинно бути якнайменше. Погану акустичну характеристику мають також усі чагарники. І це теж треба врахувати. Інша річ — дзеркало води: річка, озеро чи ставок чудово відлунюють голоси, музику. Ось чому альтанки та лави ставлять на берегах водойм.

Однак це не означає, що на співучій поляні не можна використати хвойні дерева. Їх садять на узвишшях, терасах крутосхилів. А якщо в нижній частині балки, то — компактними, віддаленими одна від одної групами. Така зелена та водяна «архітектура» створює чудову акустику. Музика чи пісня тут линуть далеко-далеко, і згасають лише вдалині, зачаровуючи всіх, хто відпочиває у парку.

Подаючи план парку з акустичними особливостями, радимо посадити такі рослини на співучій поляні:

1. Сосну звичайну. 2. Сосну Веймутову. 3. Смереку білу. 4. Ялину звичайну. 5. Ялину золотисту. 6. Ялівець вергінський. 7. Ялівець козачий. 8. Дуб звичайний. 9. Дуб колоноподібний. 10. Дуб північний червоний. 11. Клен гостролистий. 12. Клен Шведлера. 13. Клен Райтенбаха. 14. Клен татарський. 15. Березу бородавчасту. 16. Явір пурпурнолистий. 17. Тополю туркестанську. 18. Горіх чорний. 19. Ясен звичайний. 20. Граб звичайний. 21. Липу дрібнолисту. 22. Вербу плакучу. 23. Калину звичайну. 24. Бузину червону. 25. Скумпію звичайну. 26. Бузок.

Іван ГЕГЕЛЬСЬКИЙ,
кандидат біологічних наук.

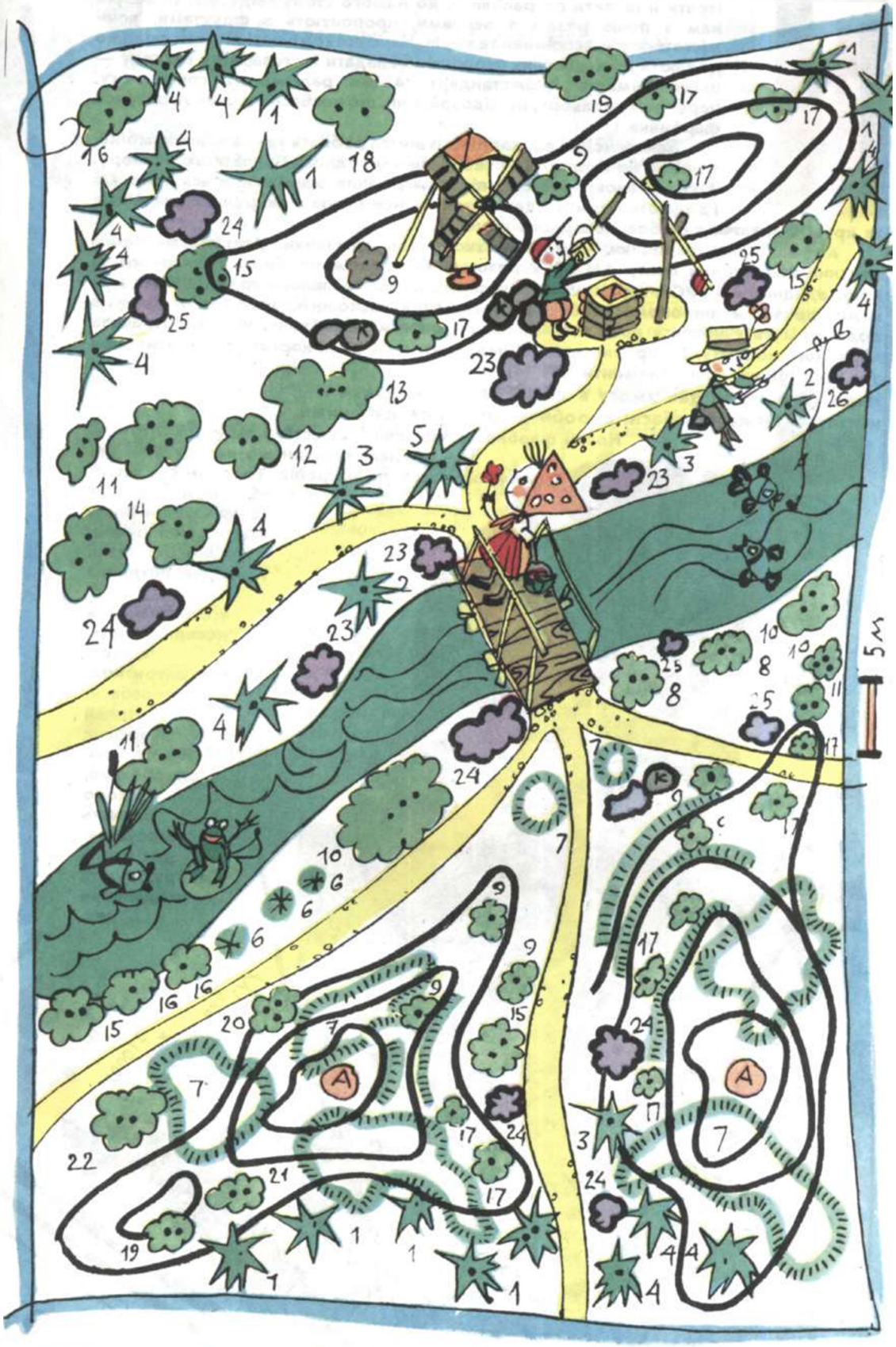

Умовні позначки: А — альтанка; К — каміння; В — вітряк; Ж — колодязь-журавель.

Нітрати й нітрити потрапляють до нашого столу звідусіль. Їх везуть нам з полів разом з овочами, пропонують з фруктами, вони містяться у м'ясі свиней та корів. На м'ясокомбінаті нітрити свідомо додають до ковбасних виробів, аби надати їм товарного вигляду — цього вимагає Держстандарт. А ми радіємо їх соковитому, червоному кольору, не підозрюючи, що ковбаса «свіжа» за рахунок фарбника.

Звичайно, не від хорошого життя роблять так на м'ясокомбінаті: ніхто не куплятиме ковбасу неприродного брунатного кольору. А саме такою вона стає після нагрівання, коли скипиться кров. От і додають нітрити, здатні сполучатися з червоною речовиною м'язів та крові, надаючи виробові товарного вигляду.

Але шкідливі фарбники — це обов'язкові наші супутники. Харківський комплексний інженерний центр АН УРСР разом з Інститутом проблем кріобіології та кріомедицини АН УРСР, харківським м'ясокомбінатом та іншими організаціями має намір провести широкомасштабне впровадження технології, де замість нітритів додаватимуть у ковбасу кров тварин, певним чином оброблену, щоб не втрачала червоного кольору. Тепер споживачеві надходитимуть різні корисні елементи: залізо, мідь, білки, мікроелементи.

Нова технологія дає змогу в шість разів зменшити вміст нітритів! Отже, ковбасні вироби стануть безпечнішими.

Новий фарбник допоможе повністю позбутися нітритів, але спеціалісти поки що не йдуть на це, побоюючись засилля мікробів. Тоді замість одної проблеми доведеться розв'язувати іншу. Хоч не виключено, що для дітей та людей похилого віку виготовлятимуть невеликі партії цілком «безнітритної» ковбаси. Новий фарбник уже опробовано, і скоро почнуть застосовувати, для нього споруджують спеціальний цех.

Комплекс «Санаторій»

КИЇВСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ МІКРОПРИЛАДІВ НВО «МІКРОПРОЦЕСОР» ПРОПОНУЄ АРМ «САНАТОРІЙ» — оригінальний функціональний модуль автоматизованої системи управління санаторно-курортними закладами.

Йдеться про сучасний програмно-апаратний комплекс, що включає персональну ЕОМ, сумісну з IBM PC AT, багатоканальний пристрій введення медичної інформації та базовий пакет програм «Санаторій».

На його основі забезпечується гнучка й оперативна взаємодія приймального відділення санаторно-курортного закладу, його бухгалтерії, їдальні, складів, а також оптимізація технології функціональної діагностики та немедикаментозних методів лікування.

Базовий пакет програм «Санаторій» забезпечує:

— автоматизацію бухгалтерських розрахунків при нарахуванні заробітної плати;

— формування й виведення на друк необхідних платіжних та звітових документів;

— автоматизацію обліку надходження та розподілу відпочиваючих відповідно до медичних показань і наявності вільних місць;

— технологію та інформаційне забезпечення комплексу робіт з організації дієтичного харчування відпочиваючих, включаючи формування необхідних документів по дієтах (меню, аналіз добового раціону тощо) і загалом по санаторно-курортному закладу (зведеного меню, відомості розподілу продуктів тощо);

— комп'ютеризацію обліку одержання й видачі продуктів зі складу.

Восьмиканальний пристрій введення до ПЕОМ аналогової медичної інформації забезпечує прийом біоелектричних сигналів ІВ з часом перетворення 1 мкс і частотою перетворення до 10 КГЦ. Розрядність — 10 двійкових розрядів.

Комплекс допомагає оптимізувати технологію немедикаментозного лікування: встановити індивідуальні особливості біоритмів пацієнта (складається індивідуальна космограма), розрахувати фактори ризику й підібрати лікарські рослини залежно від фізіологічного стану пацієнта.

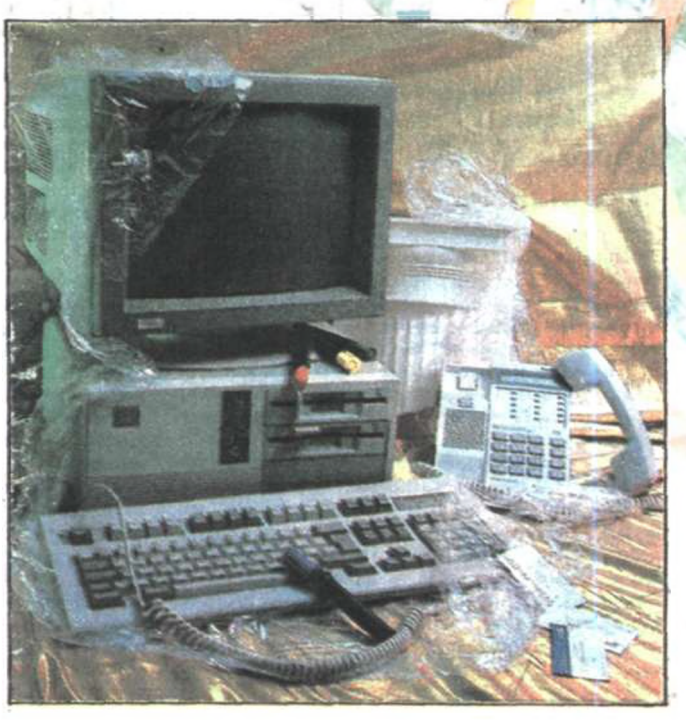

АДРЕСА
НВО «Мікропроцесор»:
252136,
м. Київ,
вул. Півн.-
Сирецька, 1.

Біля домашнього вогнища

Батьки і діти

Право вибору

Часто дорослі воліють зробити вибір за дитину навіть там, де вона спроможна впоратись цілком самостійно, особливо у справах найбільш для неї значущих — їжа, одяг, іграшки, прогулянки. Цим ми, дорослі, вже змалечку позбавляємо дитину самостійності, гальмуємо перші її вияви, а по деякім часі самі ж пожинаємо плоди свого виховання у вигляді пасивності, інертності, нерішучості, непристосованості своїх дітей до життя.

Взяти хоча б їжу. Мами завжди силують дітей, прагнучи нагодувати їх саме тим, чим вважають за потрібне, а не тим, чого хотілося б дитині в цей момент, і тільки ускладнюють справу і свої стосунки з дитиною. Тим часом є вихід, доволі простий — запитати в малюка, що йому приготувати на сніданок: яєшню чи омлет, кашу гречану чи вівсяну, питиме компот, кисіль чи молоко і т. д. Тобто ми свідомо ставимо її перед вибором, а отже, й почуттям відповідальності за нього. Вибравши цілком самостійно те, що подобається, дошкільня (і старші діти) розуміє: те, що обрано, треба з'їсти. Батьки повинні довіряти апетиту дитини і не силувати, коли вона їсть мало.

Інша ситуація. Купляючи дитині одяг, ми менш за все зважаємо на її уподобання, керуючись в основному наявністю його у продажу, ціною, власним смаком. Але якщо є можливість запропонувати Тетянці одне з двох однакових за ціною, але різних фасонів, платтячок, ми, не задумуючись, даємо дитині право вибрати те, що їй більше сподобалось і купляємо його. Цим ми підтверджуємо право доньки на самостійний вибір, що саме по собі вже є підгрунтям для почуття відповідальності за вчинок. Одержавши бажану ляльку, черевики, платтячко, донька на другий день не каюючитиме, що їй хотілося інше.

— Мамо, купи мені ще й таку машину,— тягне вас за руку п'ятирічний Юрко.

— Юрасику, ти ж учора сам вибрав автомобіль. А на цей у нас уже немає грошей,— відповідаєте ви незворушно, маючи моральне право відмовити дитині. А щоб відволікти увагу дитини і зацікавити її купленою вчора машиною, мерщій запропонуйте Юрасику нову гру з цією іграшкою.

Поступово діти звикають до почуття відповідальності за свій вибір і кожного наступного разу вдумливіше ставляться до вибору.

Етика взаємин

Дещо про візити

Якщо ви приїхали в інше місто і маєте намір зупинитися у своїх родичів чи знайомих, то скористатися з цієї нагоди можете лише в тому разі, якщо вони настійливо і багаторазово наполягали на цьому, або якщо вам достеменно відомо, що образите їх, зупинившись у готелі. Але як би там не було, попередити їх про свій приїзд треба заздалегідь.

Є чимало любителів «наїжджати» до родичів (знайомих), котрі живуть у курортних місцях або мають власні дачні ділянки, не опікуючись тим, що подібні наскоки завдають господарям чимало клопотів і незручностей. Наголосимо: їхати навіть до дуже близьких знайомих можна тільки тоді, коли ви дістали від них чітке запрошення відпочити у їхньому домі й їхнім коштом. У таких випадках той, хто приїздить, має подбати про подарунок для господарів, а під час відпочинку фінансувати такі, наприклад, заходи, як кіно, театр, екскурсія, кафе та ін.

Є ще чимало делікатних обставин, пов'язаних з відвідинами знайомих в інших містах. Наприклад, таке. Ви приїхали у відрядження, а в готелі бракує вільних місць. Постає така дилема: ночувати на вокзалі, чи їхати серед ночі до знайомих без попередження, щоб переночувати? Можна, зрештою, завітати й до знайомих, якщо ви підтримуєте з ними товариські, теплі стосунки, або якщо вони раз і назавжди дали вам на це свою згоду.

Не слід поспішати до знайомих у чужому місті, які не знають про ваш приїзд, і, ясна річ, не готові до вашого візиту. Винайдіть спосіб, щоб їх делікатно про це попередити і дістати все-таки запрошення. В усякому разі так вчинити краще, ніж, завітавши до них без запрошення і просидівши в їхньому колі годину-другу, ви раптом заявите, що наміряєтесь у них заночувати.

Інша річ, якщо ви, потрапивши в скруту, повідомите про це одразу, на початку свого візиту, давши можливість господарям отямитись і підготуватись. Повернувшись додому, не забудьте подякувати за гостинність, надіславши їм листа.

Зараз дуже модні «варьонки». Як надати звичайній синій джинсовій тканині линялого вигляду?

Найліпше виварити джинсові брюки у розчині хлорного вапна. Візьміть пригорщу хлорки й зав'яжіть у вузлик з кількох шарів марлі, щоб грудочки хлорного вапна з нього не випадали. У виварці з гарячою водою прополіскуйте цей тампон кілька хвилин і вийміть, а у розчин занурте заздалегідь намочені у гарячій воді джинси. Кип'ятіть півтори-дві години на слабкому вогні, постійно помішуючи. «Готовність» визначатимете візуально. Не забувайте, що мокра тканина завжди темніша, ніж суха.

Як зварити варення з кизилу?

Його варять у два прийоми. Спочатку в ягоди вливають трохи води і по 150 г цукру на кожний кілограм ягід, варять півгодини, дають охолонути, а вже по тому додають решту норми цукру (1,5 кг на 1 кг ягід) і доварюють варення, як звичайно. За такої технології плоди зберігають форму і дають прозорий темно-червоний сироп. Таке варення упродовж років не скисає і не втрачає кольору.

Чи шкодять здоров'ю водовідштовхуючі шпалери?

Загалом гігієністи не радять обклеювати ними жилі приміщення, позаяк їх плівкове покриття не пропускає вологу і повітря. З цих причин стіни в жилих кімнатах не фарбують і олійною фарбою.

Як повернути матовій поверхні холодильника первинний вигляд?

Спробуйте протерти його папером, змоченим у суміші: 50 г зубного порошку і 20—25 мл нашатирного спирту.

Як запобігти ламкості нігтів?

Косметологи радять частіше змащувати їх олією, живильними кремами, робити теплі ванночки з розігрітої олії, соку квашеної капусти, тримати в теплому картопляному пюре, і, якщо є змога, хоча б на деякий час відмовитись від пральних порошків.

Чи треба змащувати шкіру довкруж очей спеціальним кремом?

Скажемо одразу — зморщок ви не позбудетесь, навіть якщо й регулярно ним користуватиметесь. Особливість «кремів для очей» полягає у тому, що вони не містять подразнювальних речовин, які викликають сльозоточивість. Крім того, вони м'які, «легкі», швидше поглинаються шкірою.

У якій пропорції беруть воду, щоб зварити розсипчасту кашу?

Загальне кулінарне правило таке: об'єм рідини має бути вдвічі більшим за об'єм крупи. Тобто, на одну склянку крупи беремо дві — води. Засипаємо крупу у киплячу підсолену воду.

Як визначити якість цементу, не вдаючись до спеціальних аналізів?

Якщо ви не знаєте точної дати його виготовлення, не кваптеся запускати в роботу, адже за рік зберігання цемент втрачає 40 процентів активності, за два — половину. Отже, стисніть у жмені трохи цементного порошку. Якщо він одразу «потече» крізь пальці,— то є цілком придатним для будівництва. Застарілий цемент візьметься грудочкою.

Халва з манної крупи

(болгарська кухня)

Для цього візьміть продукти: 1 склянку топленого вершкового масла чи олії, 2 склянки цукру, 3 склянки манки, 4 склянки води. Воду закип'ятіть з цукром і відставте у тепле місце. Підсмажте манну крупу з маслом, безперервно помішуючи, доки не зарум'яниться. Потім залийте гарячим сиропом і перемішуйте, поки манка не вбере увесь сироп. Знявши з вогню, накрийте серветкою чи рушником, складеними удвоє, потім — кришкою. Через 20 хвилин перемішайте виделкою й знову накрийте, поки не охолоне. Подайте до столу з товченими горіхами і корицею.

Гювеч з сиром

(болгарська кухня)

Продукти: 2 стручки солодкого перцю, 150 г олії, 4 яйця, 500 г кисляка, сіль, молотий червоний і чорний перець.

Дрібно нашинковану цибулю підсмажують в олії, всипають рис і нарізають дрібно перець, підсмажують, солять, перчать. Нарізані скибками помідори викладають шарами впереміж з рисом, горішній шар — з помідорів. Гювеч скропляють 3-4 ложками олії, вливають півсклянки води і ставлять у духовку на середній вогонь. Коли гювеч готовий, його заливають яйцями, збитими з кисляком і знову випікають, поки не зарум'яниться.

Помідори, фаршировані яйцем

(німецька кухня)

4 твердих помідори, 4 жовтки, 40 г тертого твердого сиру. Зрізати з помідорів верхівки видалити серцевину, посолити, поперчити, потім влити в кожний по жовтку, притрусити тертим сиром, і — в духовку. Перед подачею на стіл полити соусом з червоного перцю.

Соління овочів з прянощами

(німецька кухня)

По 100 г селери, петрушки, кольрабі, моркви, цвітної капусти пропустити через м'ясорубку. В одержану масу всипати 100 г солі, перемішати, щільно натоптати у скляні банки (півлітрові або майонезні), обв'язати вощеним папером. Тримати у холодному місці.

Салат із солодкого перцю

(українська кухня)

Солодкий перець миють, видаляють плодоніжки й насіння і варять у підсоленій воді п'ять хвилин. Зливши воду, перець охолоджують, ріжуть соломкою й заправляють майонезом.

Кашка з оселедця й цибулі

Великого розміру оселедець чистять, виймають кістки й дрібно січуть або пропускають через м'ясорубку з ріпчастою цибулею. Додають свіжу сметану й добре перемішують. Подають до млинців і як закуску. На 200 г оселедця беруть цибулину і склянку сметани.

Баклажани, смажені з помідорами й сметаною

Вимиті баклажани і помідори ріжуть кружальцями завтовшки в 1 сантиметр, солять, перчать, обкачують у борошні й обсмажують. Складають у каструлю або глибоку сковорідку, змащену жиром, заливають сметаною і тушкують 10-15 хвилин. Подаючи на стіл, притрушують зеленню петрушки. На 500 г баклажанів беруть 500 г твердих помідорів, дві столові ложки жиру, одну — борошна, 3/4 склянки сметани, спеції.

Цибуля ріпчаста з домашнім сиром

Дві-три цибулини нашинкуйте, змішайте з половиною склянки кисляку, половиною склянки сиру, посоліть. Усе це викладіть у салатницю й притрусіть свіжою зеленню.

Салат з картоплі, огірків та солодкого перцю

Три варені картоплини, солоний огірок, три стручки солодкого перцю, яблуко і сіль, ложечка гірчиці, дві ложки майонезу, кріп. Картоплини нарізають кубиками, перець і огірок — соломкою, яблуко стирають на тертушці. Компоненти змішують з майонезом і гірчицею, солять, приправляють цукром на смак, притрушують січеним кропом.

Дріжджова маска з лимонним соком

Застосовують для будь-якої шкіри. Розітріть 15—20 г дріжджів (хлібних) й змішайте з 1 чайною ложкою лимонного соку. В одержану суміш влийте за безперервного перемішування трохи свіжого молока до одержання кашки. Нанесіть її на обличчя ватним тампоном. Через 20 хвилин змийте теплою водою й накладіть два-три рази холодний компрес.

Маска з кропу

Одну столоку ложку дрібно січеного свіжого кропу розмішайте з 1 чайною ложкою оливової олії, додайте вівсяного борошна до одержання кашки. Товстим шаром нанесіть на обличчя і через 20 хвилин — зніміть.

Маска з цілющих трав

Змішайте порівну ромашку, липовий цвіт і квіти бузини. Столову ложку суміші всипте в склянку окропу й варіть 10 хвилин. Дайте трохи охолонути, і до ще теплого відвару додайте ложку меду і вівсяного борошна для одержання кашки. Теплу маску нанесіть на обличчя на 20-30 хвилин. Змийте теплою, а потім холодною водою.

Радимо

Лимонну кислоту додають до варення за малої кислотності плодів для запобігання зацукрованості у кількості від одного до трьох грамів на кілограм ягід, наприкінці варіння.

Під час соління огірків віддають перевагу низькосортній солі, бо вона містить достатню кількість солей кальцію і магнію, завдяки яким огірки стають хрусткими.

Не зловживайте солодощами — це призводить до дефіциту деяких мінеральних речовин в організмі.

Розкиданий по полю чи городу гній швидко втрачає свої властивості, особливо сухої й вітряної погоди. Не слід розкидати його й узимку, аби не змило талими водами. Агрохіміки рекомендують: вивезений на поле гній загортати того ж дня — це ідеальні умови для його розкладання.

Діамантову зелень, а попросту зеленку, виводять з тканини водним розчином хлорки, а також відбілювальними засобами «Хлорокс», «Арагац» та ін.
Помутніння кришталевих виробів — процес необоротний, отже, не мийте їх теплою водою.

Запліснявілі овочі викликають тяжкі ураження шкіри.

Позолочені вироби чистять розрізаною цибулиною, а потім полірують м'якою суконкою.

Від положення людини в постелі залежить якість сну: тіло людини — це магнітне поле, і його треба орієнтувати за напрямком магнітної вісі землі: голова — на північ, ноги — на південь.

Вироби з коричневої замші чистять щіткою, змоченою в кавовій гущі. Коли висохне, чистять ще раз сухою щіткою.

Загадки

Добре бачить, а сліпий — *(неписьменний)*

Іду-їду — нема сліду — *(човен)*

Золоті гори літом родились — *(скирти)*

Висить сито руками не вито — *(павутина)*

У воді купалася, а сухою зосталася — *(качка)*

Святиня Матері України (США).

Пролог до книги Лева Силенка

У вітчизняній періодиці вже з'явилося чимало публікацій, присвячених РУНВірі (Рідній Українській Національній Вірі). На радіо і телебаченні виступали її провідники. Про великий інтерес до цієї релігії і її віровчення свідчить і редакційна пошта «Науки і суспільства», що надійшла у відповідь на повідомлення про книгу «Мага Віра», подаровану головному редактору нашого журналу її автором Учителем Левом Силенком та його сподвижником Богданом Ковальським на знак поваги до просвітницької праці редакційного колективу.

Перший Собор Об'єднання Синів і Дочок України РУНВіри відбувся в серпні 1972 року в Чікаго. Його учасники проголосили себе «Українцями по Вірі» і «знавцями Єдиного Бога (Дателя Буття) — Дажбога нашого».

Нині близько половини населення земної кулі сповідують одну з трьох світових релігій — буддизм, християнство або іслам. Всі ці релігії ще порівняно молоді і свої витоки мають у віковічних національних віруваннях індусів, євреїв, арабів. Світовими їх вважають тому, що вони вийшли за межі народів і держав, стали інтернаціональними. Проте релігійні уявлення про світ мають таку ж давню історію, як і саме людство: їхньою первісною формою були племінні або національні культи. Саме такою була віра наших далеких предків до хрещення Русі. Вони шанували багатьох богів: Дива, Ладу, Ярила, Волоса та ін. Християни називали їх язичниками і дорікали ідолопоклонством, багатобожжям. Але, як небезпідставно твердить Лев Силенко, політеїзм на певному етапі властивий усім культам, включаючи іудаїзм, з якого постало християнство. Слово ж «язичник», котре часто вживають у значенні «той, хто поклоняється багатьом богам», має зовсім іншу етимологію. Цей старослов'янізм є калькою з грецького ethnikos, а «язик» у слов'ян «ethnos» у греків означало приблизно те саме — «народ

Отже, язичництво — це народна, себто національна релігія.

Численні факти переконують нас: київські русичі були не таким упослідженим і диким народом, яким зображають його апологети Візантійської Церкви. До того ж, не секрет, що деякі обряди вітчизняного християнства багато в чому запозичені, перевтілені з давньої предківської релігії. Інтерес до тієї віри, тієї культури неухильно зростає; численні дослідники, справедливо вбачаючи у язичництві генетичні корені української культури, намагаються відновити втрачені і забуті традиції, історичну пам'ять народу. Тільки останнім часом у наших видавництвах вийшли «Міфи Київської землі та події стародавні» Олександра Знойка, «Ключі од вирію» Вадима Пепи, журнал «Дніпро» опублікував минулого року знамениту «Велесову книгу», готується до друку «Берегиня» Василя Рубана в студентському часописі «Битий шлях».

Пророк Лев Силенко дав нове життя національній релігії України-Русі. Він скасував багатобожжя і звістив Віру в Єдиносущного Господа Дажбога. В Оріяні у Нью-Йорку засновано Святиню Матері України, вірні Національної Церкви організовані в релігійні громади (Станиці), що діють в Австралії, Канаді, США, Великобританії та інших країнах. До речі, на Україні також. Вони мають свої Заповіді Божі, Закони Правильного Життя, катехізис РУНВіри «Навчання. Пісня. Молитви».

Своє вчення Лев Силенко виклав у святому письмі «Мага Віра». Статут ОСІДУ РУНВіри говорить, що вона є «настольною книгою в Домі Українця Рідної Віри, Дороговказом Українського Стилю Життя».

Ця книга — плід багаторічних досліджень і роздумів, у ній зібрана унікальна інформація з давньої історії українського народу. Вивчаючи пам'ятки Індії, Ірану, Пакістану, країн Близького Сходу, Лев Силенко відновлює духовні зв'язки України з різними цивілізаціями сучасності і далекого минулого. Учитель стверджує: національна віра України-Русі має свої витоки у Трипільській культурі, що її описують найстародавніші книги світу — «Веди». «Мага Віра» покликана відновити самосвідомість українців, позбавити їх комплексу меншевартості. Безперечною є і наукова цінність цієї праці.

Публікуючи з дозволу Лева Силенка фрагменти «Мага Віри», редакція має на меті ознайомити читачів з основними постулатами РУНВіри, а також з міркуваннями і здобутками Духовного Вчителя в галузях історії, філософії, лінгвістики.

«Мага Віра» написана в умовах української еміграції. Оцінюючи деякі політичні та ідейні тенденції цього твору, слід зважати на величезні відмінності у поглядах, традиціях, ідеології, що панували донедавна в діаспорі та на Україні. Лев Силенко писав і мислив як свідомий противник існуючого на батьківщині політичного режиму. Проте, ми вважаємо, що прийшов час позбутися нарешті образу ворога у ставленні до будь-якої політичної та культурної опозиції. Свій внесок у розбудову української духовності, національної свідомості має право внести і наш співвітчизник Лев Силенко,— людина з величезним запасом знань, талантом аналізу і вмінням переконувати, людина високого інтелекту, гідного рідного народу.

Значний обсяг книги «Мага Віра» не дозволяє повністю видрукувати її на сторінках журналу. Пропонуємо увазі читачів фрагменти, які, на думку редакції, мають найбільше пізнавальне значення. «Мага Віра» складається з «52 днів мислення». У першій публікації пропонуємо уривки з перших двох «днів». Тут і надалі передруковуємо за авторським правописом.

Максим РОЗУМНИЙ,
редактор відділу соціальних проблем.

Перший день.

Спасибі вам, мамо і тату, спасибі за любов!

1. — І Я, І ДРУЖИНА МОЯ ПРОСИМО ВАС — скажіть щось про свою родину, про своє дитинство? У якому оточенні проходили Ваші перші роки життя? Ми маємо дві дитини і ждемо третьої, хочемо, щоб наші діти були духовно і тілесно здоровими, і жили, щоб жила Україна — славилася Родина Рідної Української Національної Віри.

— Дорогі мої, істинно кажу Вам: здоров'я дитини починається у серці чоловіка і жінки. Мати прикріплює зачатіє дитини своєї до серця свого, до душі своєї. І від того, з якою любов'ю вона це робить, також залежить здоров'я її дитини. Жінка, бачачи, що її чоловік не жаліє її, дитину виношує в смутках і гірких сльозах, і дитина її може на світ народитися кволою.

Побратиме, ждучи дитину, даруй своїй жінці ніжну любов. З любови родиться духовне й тілесне здоров'я.

2. ЩО Ж ВІДПОВІСТИ НА ВАШІ ПИТАННЯ? Маючи дванадцять років, я вже знав, що таке *гірка чаша життя (голод, холод, притаювання переконань)*, та я ніколи на життя не нарікав. Я вірив, що і в голоді, і в холоді, і в в'язниці треба жити, бо жити хочеться: жити — значить боротися за життя. Родичі вчили мене: «Не нарікай на погоду, на сонце, на людей, на світ. Не нарікай на життя, що воно не таке, як ти собі бажаєш, зроби сам, щоб воно було краще, вір у себе, і, прямуючи до мети, перемагай усі труднощі. Не нарікай! Ті, що нарікають на долю свою, на людей, на життя, на маму, на тата, звуться недолітками. Не дозволяємо тобі плакати, бо хочемо гордитися *тобою. Не дозволяємо тобі любити тих*, які є ворогами нашими. Не старайся, щоб тебе

любили всі, бо будеш зненавиджений. Ти маєш тиху дитячу вдачу — значить будеш або вівцею, або — левом. Не бійся колючої стерні; тим, що вміють по ній ходити, вона м'яка, як подушка. Не бійся ні води, ні вогню; ті, що вміють цими силами володіти, тим вони не страшні. Ми тебе не б'ємо, і про це люди знають, і нас ти не бий клопотами своїми. Живи, сам думаючи про себе: як постелиш, так і спатимеш. Знаєш, ми позбавлені «права голосу», ми викинуті на «смітник життя» — ми названі «ворогами народу», нас вигнали з хати, з села. З татом люди боялися говорити, бо він сказав: «Сталін є господарем у Кремлі, а я на рідній землі».

5. — УЧИТЕЛЮ, І В СЕЛІ БОГОЯВЛЕНСЬКЕ ВИ БУЛИ ОХРЕЩЕНІ?

— Я був освячений за скитським (козацьким обрядом. Оповідала мати, що вже було холодно. Вода в мідяному котлі замерзла, лід макогоном протовкли і мене голого занурили з головою в крижану воду. Вихопивши з води, поклали на теплий кожух, весь я від такого освячення ніби пробудився, зарум'янився. Мати казала: «Ти тоді побадьорішав і став дуже рухливим». І, щоб я міг зігрітися, мене закутали. Гості стояли біля кожуха, на якому я лежав у сповиточку, і кидали гроші, «щоб був багатим». А дід Трохим (батько моєї мами) стояв переді мною на колінах і, не звертаючи на людські поговори, молився до Дажбога. Усі знали, що він язичник. І всі терпіли його за його веселу добру вдачу, за його любов до людей і Матері-Землі.

6. І ОПОВІДАЛИ МАТИ, дід Трохим брав мене на руки і йшов за село. На скитській могилі, де ростуть маки, волошки і чебрець, він учив мене міцно стояти на ногах. І гуторили сусіди, що перед початком цієї науки дід урочисто скидав шапку, клав її під коліна, піднімав руки до неба і сам (своєю душею створену молитву) промовляв. Потім святковим тоном обіцянку складав: «Предки, до Вашої землиці святої, з якої Ви вийшли і до якої на вічний спочинок відійшли, і яку Ви пристрасно любили і нам її, як скарб життя передали, сьогодні торкаються п'яти мого нового внука! Озветься хай в його серці Ваш Добрий Дух. Воля хай Ваша і ясновидюща обачність стануть світлом у храмі його світорозуміння і світовідчування! Обіцяю зігріти його серце добром і любов'ю до Вас, о, Предки!».

9. Я З ДІДОМ УЖЕ НА СКИТСЬКІЙ МОГИЛІ. Сходить вогненне сонце. Небо, ніби на помах магічної палички, починає співати. Святкує храм світу, і я святкую в ньому. І бачу — волошки починають сонцем умиватися, горить мак. І дід притишено говорить, що у могилі вічним сном сплять предки — найславніші богатирі світу. Вони вигоюють рани, біля ран лежать золотом куті мечі. І прийде час — пробудяться богатирі, і тоді на безмежних просторах України нова історія людства почнеться.

І сонце горіло на дідовій бороді, він задумано дивився вдаль. Він ніби старався проникнути в душу восходящого сонця, ніби там щось бачив таке, що лише йому дано право бачити, він ніби розглядав якісь величезні обрії тієї «нової історії». Я дивився то на діда, то вдаль — хотів вловити зв'язок, який єднав діда з таємницею майбутнього.

10. ДІД СИДІВ НЕПОРУШНО, ЯК ОРЕЛ НА СКАЛІ. І, не міняючи пози, починав на сопілці грати сумних пісень. Мелодії мабуть черпав із давнозабутих народних джерел, із відгомонілого світу Предків, із соку пшеничних стеблин, бо мені здавалося, що і зелені хвилі, і небо, і я творили ритм одного дихання, одну пісню життя. І я полюбив мову сопілки. Дід казав: «Слухай, це їдуть чумаки, а це думу думають козаки в неволі турецькій. А це: смуток великий, як Дніпро і широкий, як світ — зайшлаки з перевертнями топлять у Дніпрі святого Дажбога, а Він виринає і пливе — по ріці рідній перевертнями ограбований. Він тоне, ой, то не Він тоне, то тоне душа України, ой, то образ наш тоне, воля наша тоне, слава наша тоне, ой, видибай Боже, видибай Боже, без Тебе життя буде негоже! Ой, чужиною з чужини привезений бог чужий на престол Русі сідає і перевертнів благословляє. Нерідний бог, як нерідна мати, ой, сиротами будемо ми, сиротами світу, чужинцями будемо на рідній землі, і ум наш замліє, і душі наші збіднюють, і чужа воля запанує над нашею волею».

11. І КОТИЛИСЯ СЛЬОЗИ по глибоких дідових зморшках, перлинами котилися по бороді і падали на могилу Предків, і горювала його добра душа. І я, будучи ще дитиною, не міг зрозуміти його душевного горя, та бачачи його сльози, теж плакав. Дід цілував моє тім'я і говорив: «Сльози умивають душу, і вона робиться чиста, як небо святе. Ти ніколи не забудь, що твій рідний Дажбог утоплений. Не забудеш? «Ні». Отож. Нерозумні втопили рідного Бога. Бога признали Небогом і втопили. Це так, ніби признали людину, що вона нелюдина, і втопили. Я тобі зробив з дерева козака, ти його втопиш? Хочеш від діда пам'ятку мати, бережеш. А вони втопили красу душі своєї, образ свій споганили.

Мій покійний прадід був волхвом — він жив більше, як сто літ, він мені казав, що було Дажбоже Явлєніє біля Раті, в гаю, і тому й село наше назване БОГОЯВЛЕНСЬКЕ. Я тобі таїну цю кажу, а ти вмри з нею, понеси її до Предків своїх. І нікому не кажи, бо наш народ знетямів, осміє тебе. Мене попи не любили, ішли з кропилом, то хату мою обминали, а тепер нові попи прийшли. І мають вони не хрести, а зірки на головах, і також мене обминають. Вісімдесят мені минуло, і роки старі мене рятують від кайдан. Дай мені свою ніжку?» І дід поцілував мою п'яту, і сказав: «Твоя, внуче, п'ята для мене рідніша за всі чужі с вятощі, які воцарилися на вистражданій душі народу нашого. Твоя п'ята від моєї п'яти походить, значить і хода буде одна!»

12. НЕ БУЛО В СЕЛІ ЛЮДИНИ, яка б пройшла мимо мого діда, не скинувши шапки, і він, як Захар Беркут, відповідав: «З Дажбогом ідучи». І люди хотіли від нього почути це дивне, древнє, незвичне слово, від якого ніби дихало людським довголіттям і тайнами життя. І діди (його ровесники) звали його «віщуном древніх времен». І це розвивало в душі моїй почуття гордости, пошани і довір'я до діда, який був моїм мудрочолим учителем. І хоч дід усім людям на землі бажав щастя і спокою, сам він не мав щастя умерти в оточенні своєї великої родини. Весь його рід вивезли з Богоявленського в Сибір. А діда... лишили. Кому він потрібний. Він, одягнувши білу полотняну сорочку, зібрався, як на свято, і пішов на кладовище, щоб біля могили дідів своїх почати умирати. Стривожилася місцева

влада, його вночі вивезли, як небажану в селі людину, на станцію Олександрія. Комуніст Сура сказав: «Діду, на кладовищі немає місця для живих, іди геть!».

13. І МІЙ ДІД ПОЇХАВ НА КАВКАЗ. Довідавшись, що його син Іван (Півняк) замучений опричниками Сталіна в станиці Кущівка (на Кубані), він попрощався з невісткою Марією і пішов, спираючись на ціпок, у гори... туди, де орел карає Прометея. Як тільки згадую діда, в думці моїй постають такі слова: «Діду-Учителю мій, Ти навіки лишився у горах Кавказу.»

Не можу покласти степових волошок на твою могилу, бо не знаю, де вона є, а може — може твоє серце там орел карає, п'є твою живучу кров?.. За добру твою душу і за світлу твою науку, я вдень мого народження (27 вересня) на чужій чужині вшановую ім'я Твоє, і сповіщаю, що Ти живий у моїй душі, зерна Твоєї таємної науки я довго хоронив у душі моїй, та більше таїти не можу! З Твоєю духовною печаттю утверджую і голошу науку Рідної Української Національної Віри.

Ти, пам'ятаю, оповідав, що в молоді роки на коні об'їхав весь Кавказ, бував ти у Греції, в Іраку, ти бачив чужі світи, чужі релігії, чужі обряди і звичаї. І коли ти з довгих мандр повернувся в рідне село, ти перш за все відвідав могилу прадідів, ти поцілував землю, яка прикриває серця їхні, і сказав: «Немає на світі, Предки мої, нічого для мене дорожчого і святішого, як ця святиня, в якій Ви спочиваєте. Мандруючи, я носив біля грудей у шкіряній торбинці на мотузочці крихти землі з могили Вашої. І не чувся на чужинах самітнім. У крихтах землі рідної я чув дихання Ваше, Предки мої, я бачив образ Ваш і відчував уболівання і опіку Ваші, і чув я шум степів, і освіжали мене хвилі Дніпра, і пахли ті крихти землі хлібом рідним, і бачив я, як моя русокоса дівчина по росі йде на вгород огірки полоти. І коли в Стамбулі примусили мене показати, що таємне зашите у торбинці біля серця, я їм показав крихти землиці рідної, і поцілував її, і турки похилили голови, оторопіли, і довго мовчали, потім дали мені смаженої баранини, і старший між ними сказав: «Той, хто так вірно любить рідну землю, не буде осквернять нашу. Ти будь нашим гостем, і ми тебе покажемо біля мечеті».

І сьогодні я думаю: чому в моєму народі занедбаний культ предків, культ дідів-патріярхів народних? Чому не має літопису родовідного? Чому внук нічого не знає про свого прадіда? Чому він не цікавиться тими, які його родили, виколихали у колисці своїх чарівних мрій? Чому праправнук соромиться свого походження? Чому праправнук не бачить у тих, які його народили, нічого рідного, дорогого, мудрого, священного, славного? Тому, що в правнука шляхи мислення неправильні, духовність спотворена, родові почуття збідніли.

16. ЗГАДУЮЧИ КАРТИНИ ДИТИНСТВА, я роблю висновок — мої родичі завжди до мене ставилися, як до дорослого. І всі мої дитячі забави вважали справою серйозною. Ми одного разу рішили вдосконалити свою «стрільбу»: поставили нову цеберку і почали, вибігаючи на копицю сіна, кидати в дно долото, дно було продірявлене. Тато, помітивши це, нічого не сказав, взяв відро і всіх нас запросив помогти напоїти коня. Він стояв біля коня, ми мали з криниці носити воду, набираємо повне відро, і поки принесемо до коня, вода майже вся витече.

І тато спитав: «Молоді люди, чи ви любите коня? Дивіться, якими вірними очима він на вас дивиться, готовий ниву орати, щоб ви хліб мали, і він такий, що всюди вас може повезти, щоб у вас ноги не боліли. Хоче води напитися, а ви його відро подірявили». Всі воїни похнюпили голови — жаль коня, продірявлене відро, ущемлення совісті. І один воїн всіх нас виручив словами: «Дядько, простіть, ми більше не будемо. Ви не скажете моєму татові?» Тато відповів: «Ні, я також був таким воїном, як всі ви, і знаю, що таке війна. Ідіть!» І всі ми пішли берегом над Раттю аж до греблі, вирішили між корінням верб ловити раки.

17. ОПОВІВ ДЕЩО З ДИТИНСТВА МОГО, і в душі чую зворушення: пригадав росяні стежки, перші радощі і клопоти — пригадав себе і рід свій. І сьогодні, де б я не був, у серці моєму, як святеє святості, живе образ Мами і Тата. І в душі я горджуся, що вони навчили мене любити працю, перемагати труднощі. Вони привили в мені почуття самодисципліни і самовідповідальности, почуття борні і замилування до краси чистої, святої, і виростили в душі моїй непідкупну любов до Вітчизни, спасибі Вам, Мамо і Тату, спасибі за любов!

Другий день.

Діти і родичі

ДОРОГІ СЛОВА «РОДИЧІ» І «БАТЬКИ». Котре з них первісніше, притаманніше, одухотворенніше? Я вважаю, що «родичі». Воно має «кровне» споріднення із словами «родина», «рідність», «рід», «народження», «спородиша», «родовід». Було якесь мовне зубожіння, переслідування тоді, коли слово «батьки» витиснуло слово «родичі». У класичному санскриті слово «бата» чи «бату» означає «юнак», «юний брагман»; в «Магабгараті» воно значить «дорослий муж». Наші далекі предки (оріяни) духовних провідників звали «БАТЯ», «батіші врата» (зіркий, бачачий спостерігач, провідник). У «Рик Ведах» «бат» означає «правдивість»; «б» переходить в «т», і тому «бата», «пата» і «тата» (тато) тотожні значенням.

Дядьки, тітки і їхні діти — рідняки. Тато і Мати — РОДИЧІ. Є мати і є тато (батя, батько) і вони «батьки»? І два чоловіки, які мають дітей, звуться «батьками»? «До школи повинні прийти батьки, а матері будуть вдома?» — питає учителя учень. Хто може сказати, що дитина не думає розумно? Не має слів беззастережно подібних значенням, походженням, мелодійною особливістю. Кожне слово обрамовує свій окремий світ емоцій, краси, культури, світ народження і одухотворення.

1. РОДИЧІ, ВАШІ ДІТИ РОЗУМНІШІ, НІЖ ПРО ЦЕ ВИ ДУМАЄТЕ. «Клопіт» в тому, що вони ще не вміють докладно висловити свої розумування і почування; їм не вистачає відповідних слів, і тому вони часто вживають жести і міміку. Їхній розум швидше розвивається, як їхня мова. Вони жадливі до нових слів. Не турбуйтеся, що діти не розуміють вашої дорослої словесної культури. Вони кожне слово відкладають у пам'яті, як необхідний скарб на день завтрішній; вони обвикають з музикою, з духовними чарами слова, з його значеннями, і всі ці знання засвоюють підсвідомо. Подиву гідно збудований мозок людини!

3. МОВА РІДНА — ОДУХОТВОРЕНІ ТАЙНИ ДУШІ, тайни, які єднають інтуїцію дитини з її родичами, з її предками, з духом і природою її народу. Дитина, рідна мова якої принижена, занесена на список другорядних мов, калічиться комплексом меншої вартості, незважаючи на те, що в чужомовній школі її успіхи дуже добрі. Успіх в науці і почуття гідности — два протилежних почуття. Я розмовляв з одним хлопчиком, і довідався, що він старанно вчиться тому, щоб в собі придушити принизливе усвідомлення, що інші діти кращі, як він, бо мова їхньої мами і мова школи одна. Хлопчик був пригнічений, що цього щастя він не має.

Дитина, яка пригнічена чужим оточенням, хоче вирватися з приниження, і тому цурається рідної мови, і разом з нею, рідної матері, рідного народу. Вона хоче підняти цінність свого «я», зрікаючись рідного прізвища, зрікаючись думок про Вітчизну родичів своїх. Кожна дитина (така вже природа дитини) має про себе високу думку, любить чути похвалу. Коли їй кажуть, що її рідна мова у школі невизнана, її рідною мовою не говорять визначні люди світу, вона стає пригнічена, в її душі раниться те, що для дитини найпритаманніше: вона не може гордитися рідним словом. Їй хочеться, їй дуже хочеться чимсь похвалитися, їй хочеться довершити подвиг, гідний уваги; вона не може погодитися з думкою, що в неї відібране те, що мають інші діти.

Дитина, йдучи по вулиці Києва, чує чужу мову (мову чужої матері); вона переконується, що чужою мовою говорять орденоносні герої, визначні астронавти, вимріяні її подвижники. Дитина приходить до хати і говорить: «Мамо, Київ — столиця України. Я українець, мій тато, моя мама — українці, і ніде в Києві на вулицях я не чую мови української?» Дитина плачем обороняє гідність свого ніжного дитячого «я». Мати відповідає, що в Києві такі обставини існують тому, що в Україні здійснена «справедлива ленінська національна політика». В дитині устійнюється переконання, що не зло, а справедливість не визнає в столиці України мови української. Дитина покоряється справедливості тому, що в неї розвинене почуття любови до справедливости.

4. Я ДОСЛІДЖУВАВ МОВУ «ВЕД» І «АВЕСТ» — мову найстародавніших духовних творінь людини. Маю обгрунтовані дані твердити, що мова України — мова аристократів світу, які нині тяжко поневолені, які нині околгоспилися (охлопилися) і стали «щасливими» рабами, їхня мова знецінилася тому, що нею не говорять ті, які розпоряджаються панцерними арміями, зброєю смерти і насильства, штабами релігійної чи атеїстичної пропаганди, їхня історія немилосердно спотворена; вона написана так, щоб вони чулися щасливими, що над ними панують білі чи червоні окупанти. Хто не знає минулого, той стає рабом сучасного.

Українця творять українцем не лише його антропологічні притаманності, а й його духовна (і обов'язково самобутня) субстанція. Коли ми, українці, втратимо рідну мову, ми самі себе згубимо в джунглях чужих мов. Знаю, що жиди, живучи десятки століть у різних країнах світу, були загубили рідну мову. Їхні обачні вчителі (рабіни) швидко відчули, що жид чужається жида, духовна смерть підкрадається до «стада синів Ізраелевих». Жиди на чужині (який могутній гін до самозбереження!?) штучно створили нову рідну мову (ідіш), щоб продовжити своє існування і самоспілкування. І я з тривогою думаю: коли українці, які живуть в різномовних країнах світу, утратять рідну мову, вони втратять здібність пізнавати самі себе. Українець з Бразилії не розумітиме українця з Канади, українець з Франції не розумітиме українця з Сибіру. Там, де сини народу самі себе не розуміють, між ними виникає роз'єднання, підозріння, взаємне недовір'я; вони духовно і тілесно, як окремішна сила, приречені на тиху загибель.

5. РОДИЧІ, ЯКІ МОЗОЛИСТО ПРАЦЮЮТЬ, щоб дітям передати ферму, хату, гроші, скарби, але не думають їм передати вільну самобутню мудрість життя (бо й самі не знають, як все це зробити?), повинні пам'ятати, що їхні діти не їхні. Хата повалиться, сад постаріє, гроші розтратяться, і діти опиняться на світовому розпутті без рідного «я». Вони, ставши досвідченими людьми, збагнуть духовну обмеженість родичів своїх, і соромитимуться признатися до свого походження. Душа не любить порожнечі. Їм збридиться прив'язаність до речей, їм схочеться чимось угамувати голод душі, і вони підуть у приймі до чужих святинь правди і сили, і там професійні душехвати заворожать їхні душі дивами і засолодять чарами своїх приманливих гіпнотизуючих понять.

6. ЧУЖИНА (НЕ МАЄ ЗНАЧЕННЯ, ЯКА ЧУЖИНА — ГОСТИННА ЧИ ВОРОЖА) хоче забрати у вас найдорожчий скарб — вона хоче забрати у вас дітей ваших, щоб прискорити вашу духовну і тілесну кончину, вона за ваших улюблених дітей дає вам право в поті чола заробляти на хліб насущний і дає вам право скласти кості під небом своїм. Болюча дійсність! І болями цієї дійсности я говорю: кожну чужину ми шануємо лише тоді, коли вона не відбірає у нас нашого завтра, тобто, дітей наших — душу душі нашої, серце серця нашого, надію надії нашої. Для чужини ми готові віддати труд, здоров'я, силу, талант, але дітей ми, до болю тривожні сини народу тяжко поневоленого, нікому не дамо! Діти нами народжені для священної справи визволення рідної Вітчизни, воля нашої Вітчизни скріплює волю всіх чужин, на просторах яких ми чесно живемо і чесно працюємо.

Достойні сини чужини повинні зрозуміти, що так, як їм, так і нам властива любов до народу рідного, любов ця роджена душами благородними. Ми, українці, порядні люди, а не інтернаціональні заробітчани, які «не

мають вітчизни» (К. Маркс — Ф. Енгельс) і тому ними можна поповнювати різні мафії, піратські зграї, чорні міжнародні комбінації. Ми не зрадники Вітчизни, ми її болі, її священні прагнення.

7. РОДИЧІ, УЧІТЬ ДІТЕЙ НЕ СЛУХАТИ ЧУЖИНЦІВ СЛІПО-ПОКІРНО, а розуміти їхні мудрощі, турботи, красоти, завоювання. Ви живіть так, щоб ваші діти були вашими не лише тілесно, а й духовно. Збагачуйте допитливий світ наукою рідної духовности, збагачуйте своєрідним багатством вільного ума і окриленої душі, і тоді діти будуть вашими. Вони будуть вами гордитися: не буде сутички між дітьми і родичами тому, що буде одне духовнотворення, буде спільна напруга розумового і тілесного самоутвердження і цілеспрямування. Впливи ворожих духовних сил на формування світогляду дитини вашої ви легко відчуєте по її ставленню до вашого рідного духовного «я», і, відчувши це, не сваріть дитину, а скорегуйте її так, щоб вона вилікувалася, лікаря не бачивши.

15. ІНКОЛИ ДИТИНА ПРИТАЄНО ЗАОЩАДЖУЄ ГРОШІ. Чому ховає? Вона ховає тому, що хоче мати свій особистий світ плянів, хоче вести розмову з мріями своїми. Найчастіше це трапляється тоді, коли минає дитячий вік і приходить юнацький. Не дуже добре, коли родичі, не питаючись, зазирають у гаманець синочка чи донечки, шукають там чутливих листів. Вони цим виховують в дітей недовір'я до себе.

Молода людина, прощаючись з дитинством, хоче мати щось своє інтимне, омріяне, неколективне. Не відбірайте в неї права мати свою вільну індивідуальність, не вторгайтеся обурливо у вік її ніжного «я»; дайте їй право мати свій, хоч і маленький, хоч і ще наївний, але свій берег захоплень, хвилювань, сподівань. Мене одна шістнадцятилітня дівчина одного разу спитала, чи я осуджую її вчинок? Вона таємно від родичів, обмежуючи свій обід у школі, заощадила чотири доляри, тепер чується щасливою, бо в день народження свого хлопця Славка подарує йому краватку. Я відповів: добре серце має той, хто ним ділиться з другом добрим.

16. РОДИЧІ. Статевий потяг у дітей, які вже стають дорослими, явище закономірне, і ви їх не піднімайте на глум, не лякайте погрозами. Не втручайтеся в ніжні тайни світу їхніх інтимних почувань, у святиню їх мрій, сподівань, не вторгайтеся бездушно в їхні зворушливі серця. Не насміхайтеся з донечки, що вона «вже закохалася». Кохання постукало до її невинного серця так несподівано, що вона й сама ходить розгублена, знікоміла, а ви ще й горя їй додаєте. І сина не картайте, що він «залюблений», і бачить в ніжноокій все, все, що є на світі найкраще. Ніщо в ранній молодості не є болючіше, як від рідних родичів чути глумливі слова про перші проліски кохання. Проявіть увагу до тайни дітей своїх, до їхньої самогідності, і пригадайте свої юні роки, свої радощі і помилки.

Скажіть юним синам і дочкам, що любов — це щось найкраще у світі тих людей, які вміють самі себе контролювати, які володіють своїми почуваннями. Любов — це не порожня хвилева забавка, не, як кажуть американці, «гут тайм», ні, любов — це пізнання людини людиною. Людині хочеться відкрити людині свою душу, таїни серця свого, і все це можна зробити лише при допомозі тих почувань, які ми звемо світлим прекрасним коханням. Там, де не має самоконтролі, там, де ставлення до любови легковажне, любов має багато чорних хмар, з яких ллються такі сльози густі та солоні, що навіть у сонячний день не видно сонечка. Скажіть так, скажіть стримано і щиро, і ваші діти вас зрозуміють, і глибоко задумлються. Вони плекатимуть статеву гідність, щоб збагатити свої почування, зробити їх красивішими і мудрішими. У мудрих людей навіть сліпа любов видюща!

Треба виховувати дітей, щоб вони мали розвинені почуття відповідальности за свою поведінку. Не треба постійно надоїдати погрозами, залякуванням, недовір'ям. Сумління і розсудок підказують людині, щоб вона поводилася розсудливо, сумлінно. Достойні родичі можуть нічого не випитувати у дітей своїх, і відчути, що в їх на серці, яка в їх туга, радість, і що треба робити, щоб діти в родичах бачили щирих і бажаних друзів.

17. РОДИЧІ, ВИ СТАРАЄТЕСЯ ГОВОРИТИ ДО ДИТЯЧОГО РОЗУМУ і дивуєтеся, що не маєте успіху. Не дивуйтеся. Ваші мислі не мають сили тому, що вони не всталися в серце дитини, не зачепили найпотаємніших струн її душі, не стали її вмотивованим переконанням. Я знаю, що деякі родичі не вчать дітей, а муштрують їх, як котів, псів і думають, що вимуштрувана дитина розумніша, здібніша. Помилка. Вишколений звір не розумніший за того звіра, який живе в дикому лісі. Дітей треба виховувати, а не привчати їх до бездумного виконання наказу, мовляв, «роби і не думай». Коли ви стримуєте в дитині свобідний розвиток думки, вона, вирісши, матиме нехіть до думання і буде забобонною; їй відхочеться думати, її задовольнятиме її сліпа віра в будь-що.

18. В ДИТИНІ Є ВРОДЖЕНИЙ НАХИЛ ДО ВІДВАГИ. Відвагу треба цінити і клопітливо плекати в дитячі роки, а не тоді, коли вже «сідіють вуса». Вмійте талант відваги ушляхетнювати, цілеспрямовувати, стимулювати, а не осуджувати його. Не лякайте дитину, що під час бігу вона може вивихнути ногу, під час плавання може втопитися. Ногу можна вивихнути й під час ходу по рівній дорозі, у мілкій воді можна втопитися. Учіть дитину спритно і правильно бігти. Не відважний, а хибний біг може скалічити ногу.

19. Є МАТЕРІ, ЯКІ ВІРЯТЬ, ЩО СИНА ТРЕБА ВИХОВУВАТИ пестливою ніжністю. Хибне міркування. Сини, які були ніжені мамами, ставали покірними рабами тих синів, яких мами не ніжили.

Мамина ніжність — це тепле джерело, з якого син п'є напій лінивства і угодовства. Матері, глибоко в серці ховайте свій скарб (материнську ніжність), пробуйте його переплавити в суцвіття материнської мудрости.

21. МАТИ ХОЧЕ, ЩОБ ЇЇ СИНОК БУВ ПОКІРНИМ. Вона хоче, щоб він ріс у «інкубаторі» її материнської опіки, щоб він всі мамині накази виконував слухняно. Мама хоче відчути силу свого материнського «я». Мати не думає, що відстоюючи своє «я», вона відбирає в сина його «я», відбирає в сина право бути собою, сама над цим не задумуючись. Правда завжди по стороні матері, одначе вона (материнська правда) повинна керуватися не лише чуттями, інстинктами, а й відчуттями. Сина треба не лише зберігати для життя, а й виховувати.

25. ПТАШЕНЯ НЕ БЛАГОДАРИТЬ МАМІ-ПТАШЦІ ЗА ПРИНЕСЕНИЙ ЧЕРЕВ'ЯЧОК. Телятко не благодарить мамі-коровці, що вона годує його молоком. Мама є мама. Її священний обов'язок — дати дитині поживу. Дитина не має здібности сама себе годувати, сама собою опікуватися. Рід, в якого матері мали недорозвинений інстинкт самозбереження, загинув.

В День Матері не треба маму хвалити за те, що вона дітей годує, пере їм сорочки, няньчить. Маму треба хвалити за те, що вона дитину не лише тілесно, а й духовно спородила — дарила їй нетлінні скарби вірності Вітчизні, дарила їй красиві емоції, розвинула в дитини любов до науки, до прагнень покорити вершини мудрости, мистецтва, до прагнень жити вільним життям і відповідати за свої вчинки і зобов'язання. Дитина, яка отримує такі скарби від мами, має справжню маму, маму не лише тілесну, а й духовну.

27. ДІТИ УТРАТЯТЬ ПОВАГУ ДО РОДИЧІВ, коли вони їм наказуватимуть учитися, промовляючи: «Бачиш, виховуємо тебе, людиною робимо». Виховуйте дітей, щоб вони не відчували, що ви їх виховуєте, муштруєте, з них «людей робите». Вчіть їх так, щоб вони вашу науку самі клали в голову захоплено, натхненно, щоб вони раділи, що ви їм такі дорогі скарби даєте, такі привабливі таємниці життя відкриваєте. Діліться з ними думками, радьтеся, діліться радощами, хвилюваннями, клопотами, знаннями, і діти вас щирою душею відчують. Вони будуть вами виховуватися, самі цього невідчуваючи. Їхня свідомість буде ствердуватися і збагачуватися вільно, творчо.

Виховуючи дітей, не тримайте їх у світі дешевих почувань, мовляв, тіштеся, діти, у вас одяг кращий, як у сусідського хлопчика, ваш тато має кращу автомашину. Така гордість робить дітей духовно нужденними, дрібничковими, поверховними; прививає в їх рабську прив'язаність до речей, не заохочує їй бути володарем над речами, ситуаціями, обставинами.

29. НЕПРАВИЛЬНЕ ПЕРЕКОНАННЯ МАЮТЬ ТІ МАТЕРІ, які вважають, що покора — основа людської гідности. Улюбленим типом між українцями є «тиха, скромна людина», він «був такий, як всі». «Тиха скромність» (та ще коли вона має рабську психіку) ставить людей в таку ситуацію, що вони самі себе тримають в неволі, або «самі себе завойовують». (Ів. Мазепа). Наш народ живе в довгій і тяжкій неволі. Він збагатився рисами «смиренности і скромности», він рідко бунтується, його бунт стихійний, неорганізований, він має титанічних героїв, але «скромна смиренність» заважає йому своїх героїв показати. Чи ця «скромність» не плекається в дитинстві?

33. КОЖНА ДИТЯЧА ДУША, ЯК НІЖНИЙ ПАРОСТОК народжений зерном, пнеться до сонця, всотує в себе соняшні сили життя. В'яне душа дитяча (в'яне, як підрізана стеблина), коли вона живе в обставинах байдужости до оточення і дихає щоденно повітрям грубої безсердечности. Родичі, виховуйте в дітей спонуку до співпереживання, щоб горе одного члена родини, щоб подія, яка несе лихо народові, стала болем для всіх, щоб не було так, що в родині один плаче, а інший скаче. Народ напружує всі сили, борючись за волю, а його сини розкошують на чужинах і кажуть, що то не їхній «бизнес».

Учіть дітей, що все, що діється в світі українському, особисто відноситься до їх, є їхньою справою, і тому вони не можуть бути байдужими спостерігачами малих чи великих трепетних подій. Вони, діти, повинні брати глибоко до серця події українські, хвилюватися ними, брати в них участь, і цим вдосконалювати самобутність свого духовного «я». Студенти демонструють, обороняючи честь України. Хіба в таку годину може бути спокійною молода українська людина, живучи переконанням, що ця справа до неї не відноситься?! Адже ця справа, незалежно від того чи буде вона виграна, чи програна, має вплив на долю кожної людини української. Байдужість до громадських подій, хоч би як вміло збайдужілими оправдувалася, найкоротший шлях до ідіотизму.

34. ПОЧУТТЯ ДИТИНИ ТРЕБА ВИХОВУВАТИ, щоб вони не були обмежені, згрубілі, неврівноважені. «Погрозливий крик» — це невибагливі залишки з часів раннього «гомо-сапієнсу», коли сильніший крик і дебеліший кулак вирішував закони права. Старайтеся так виховувати дітей, щоб вони, будучи розгніваними, вміли говорити звичайним голосом, але пристрасним, переконливим.

Крик, яким ви при кожній нагоді обділяєте дітей, робить їх нечулими, неспівчутливими, неуважними.

Красива мелодія, в якій є грім, шум лісу, біль серця, щем душі, тремтіння ранкової роси, пристрасна любов, наполегливий хід до мети, шелест різнотрав'я, пах Вітчизни, перемога краси, віра в життя, розвиває слух дитячий, ошляхетнює, поглиблює світовідчування. Згрубілі мелодії ушкоджують слух, збіднюють сприймання естетики, збуджують найпримітивніші почування, очевидно, в таких умовах занедбується розвиток духовної (людської) краси.

36. РОДИЧІ ПРАГНУТЬ (І ЦІ ПРАГНЕННЯ ХОРОШІ), щоб їхні діти були свідомими українцями. І діти здобувають «атестат» свідомості і розгублюються. Вони не знають, що їм робити з набутою «свідомістю». Зніяковіла ситуація між молоддю виникає тому, що їхні родичі їх не вчили, що найвища свідомість не має вартости, коли вона бездіяльна. Свідомість треба втілювати у силу, корисну для Вітчизни, а не хизуватися нею лише на святах, пікніках, з'їздах. Молода людина достойно свідома та, яка має ініціятивну свідомість, яка вміє всюди і завжди бути корисною для Вітчизни. Гасло «молодь — наше майбутнє» перестаріле. На питання «діти для родичів, чи родичі для дітей», треба відповісти життєствердуючим гаслом «МОЛОДЬ — НАШЕ СУЧАСНЕ».

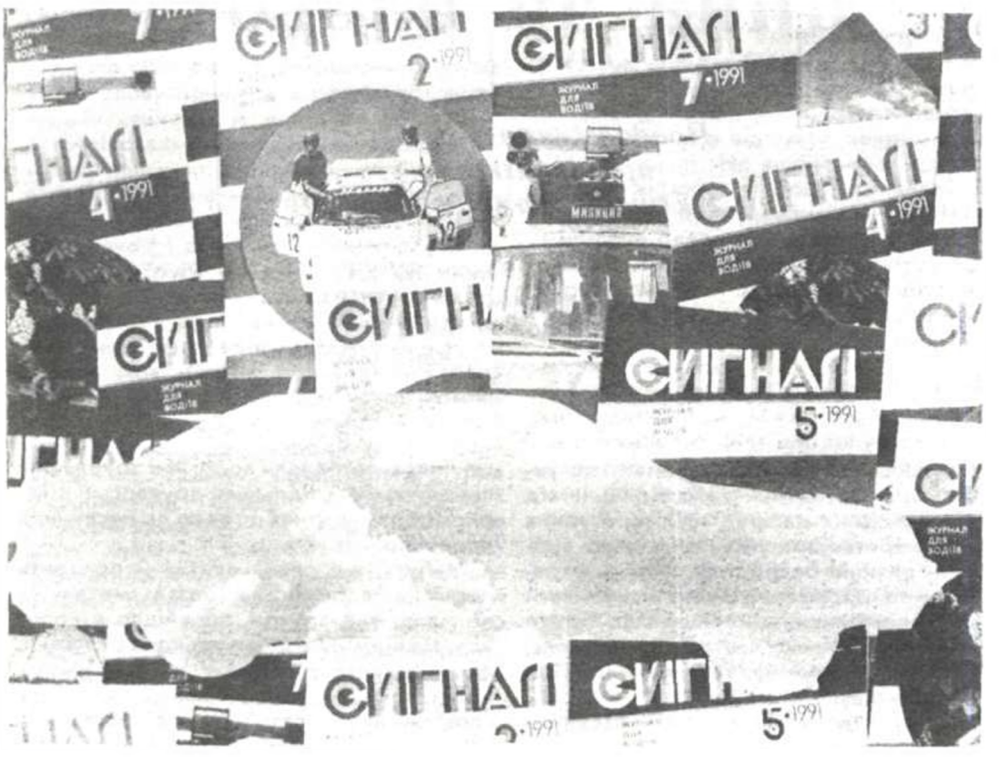

«Для водіїв»

Саме такий напис на обкладинці журналу «Сигнал», який цього року почали видавати Міністерство внутрішніх справ УРСР та Республіканська рада Української спілки автомобілістів. Справді, матеріали, що тут друкуються, не залишають байдужими тих, хто сьогодні за кермом автомобіля чи мотоцикла.

Журнал перш за все інформує про новини автомобілізації — як у нашій країні, так і за кордоном.

Не забуто і про пекучі потреби автомотолюбителів республіки. Для них, враховуючи сьогоднішні черги та ціни на станціях автосервісу, введено рубрики «Сам собі слюсар», «Секрети Адама Козлевича», «Водій — водієві», «Мотодром», де досвідчені інженери та автомеханіки дають поради, як доглядати автомобіль чи мотоцикл, власними силами робити дрібний ремонт.

«Сигнал» буде і надалі підтримувати всі починання, спрямовані на поліпшення життя автомобілістів, з допомогою своїх читачів робитиме все можливе, щоб автосервіс на Україні повернувся обличчям до людей, автодороги не були полігоном для випробування машин, щоб ми стали, нарешті, республікою розвиненої і цивілізованої автомобілізації.

Отже, якщо Ви водій, «Сигнал» — Ваш журнал.

Розповсюджується, в основному, по передплаті. З наступного року виходить двома мовами. Індекс українського видання — 74452, російського — 74456. Передплатна ціна на рік — 18 карбованців.

Прес-автоклуб при Управлінні ДАІ МВС УРСР.

Олово чи свинець, цина чи олово?

Продовжуємо розмову про українську технічну термінологію

Роман КУЧЕР,
академік АН УРСР
Роман МАКІТРА,
кандидат
хімічних наук

На жаль, за останні десятиліття українська мова здебільшого відійшла від своїх народних джерел та літературних норм, перетворюючись зачасту на суржик — дивний безродний гібрид української та російської, густо засмічений жаргонними виразами. Особливо багато таких запозичень, часто перекручень, у галузі виробництва, техніки — і, як не прикро,— науки.

Ми тут не ставили собі завдання осягнути явище в цілому — то компетенція спеціалістів-мовників, та й тема заобширна для журналу. Хочемо, либонь, звернути увагу на нелогічні зміни деяких назв, що сталися останніми десятиліттями в галузі, де ми працюємо,— хімії.

Мабуть, чи не найбільш разюче нововведення, що з'явилося на друкованих сторінках та й у мові,— заміна слова «олово» (хімічний символ Pb) на «свинець», а «цина» (Sn) — на олово. Обидва ці метали, згадувані ще в Біблії, у Старому завіті, одночасно з міддю, залізом, сріблом та золотом, тепер широко застосовуються в техніці. Одначе, яка їх первісна, історична назва в українській і взагалі в слов'янських мовах?

Характерними властивостями свинцю (Pb) є велика питома вага і здатність плавитися при відносно низькій температурі — всього 327 С°, а також стійкість до корозії, м'якість, яка зумовлює його піддатливість до легкого згинання чи формування, що є причиною нестійкості наданої форми. Тому свинець використовували як тягарі для рибальських сітей, для оправи скла у рамах, а також для покриття дахів. Згадаймо хоча б класичну сцену із «Собору паризької Богоматері» Віктора Гюго, де обложені в соборі поливали нападників розтопленим свинцевим покриттям даху. В старому Римі зі свинцю виготовляли водогінні труби, а за середньовіччя відливали друкарські літери; в обох випадках це вело до численних хронічних отруєнь...

Мабуть, від слова «лити» — походить первісна слов'янська назва металу — «оливо», яке згодом перейшло в «олово». На відміну від латинського plumbum, французького plomb і т. д., цей корінь простежується практично в усіх слов'янських мовах: маємо olovo в чеській, словацькій, сербо-хорватській мовах, ołów — в польській, олово — в болгарській та македонській. Єдиним винятком є тут російське слово «свинец», хоча воно також коріниться у цьому ж процесі лиття металу: коли в XVIII ст. на Уралі розвинулась металургія свинцю, його розливали у форми і одержували стандартні, видовжені відливки — «свинки». Так що родовід терміну доволі своєрідний...

В українській мові первісно поширеною була назва «олово» — відомі словосполучення «важкий як олово» (що промовляє про великий тягар), «олов'яний погляд», «олов'яні хмари». В народних піснях і думах маємо олов'яні кулі і навіть олов'яний біб. У творах класиків української літератури, до першої половини XX ст. включно цей метал повсюдно називають оловом, рідше оливом.

В українській науковій хімічній термінології до кінця 30-х років також вживалося лише «олово». Вперше систематично питаннями хімічної термінології зайнявся доктор Володимир Левицький, який в основу її поклав якраз народні назви. В опублікованому ним 1903 року у Львові «Начерку термінології хімічної» для сьогоднішнього свинцю подається термін олово. Його ж уживають у наукових публікаціях як у Східній, так і в Захід-

ній Україні аж до кінця 30-х — початку 40-х років. Це стосується як підручників, так і наукових статей та спеціальних праць з хімічної термінології, а також і випущеного вже в 60-ті роки підручника з неорганічної хімії А. М. Голуба.

Як же сталося, що в повоєнні роки на зміну олову прийшов з російської мови термін свинець? А назва олово, згідно з російським уживанням, передалась металічній цині? Причин на це було дві. Одна об'єктивна — дедалі більше проникання на Україну з розвитком промисловості також і російської технічної термінології. Друга — відомі трагічні події 30-х і пізніших років з так званими проявами «українського націоналізму», тенденція до взаємопроникнення та злиття мов. Сумну роль тут відіграла робота Державної правописної комісії (1938—1942 рр.), очолюваної тодішнім заступником Ради народних комісарів УРСР Ф. Редьком (див. «Літературна Україна» від 11 січня 1990 р. — стаття Р. Корогодського «Запротоколюйте мою заяву»). Тоді, очевидно, разом з багатьма іншими змінами і трансформовано олово у свинець, а цина в олово — одним розчерком пера здійснено давню мрію алхіміків про взаємоперетворення елементів, тільки в результаті, на жаль, не одержано золота...

Чи не настав тепер час, щоб цьому металеві (Pb) повернути його первісну, народну назву? Тим більше, що тоді ми уніфікуємо її з усіма іншими слов'янськими мовами, а це, в свою чергу, допоможе уникнути помилок та неправильних тлумачень під час наукових та інших контактів.

Ця зміна пов'язана з іншою, а саме — поверненням олову назви цина. Цей метал, як ми вже згадували, знаний ще з античних часів, високо цінувався — і тоді, і тепер, як неодмінний компонент бронзи. Колись вона була основним матеріалом для виготовлення зброї, начиння, навіть прикрас (згадаймо бронзовий вік), а тепер широко застосовується в техніці. На відміну від олова-свинцю, назва цини практично в усіх європейських мовах походить від первісної латинської назви «станнум». Можливо, причиною тут широке використання бронзи римлянами, котрі, як відомо, були добрими вояками та купцями, а більшість європейських копалень (в Іспанії, Британії) перебувала в їхніх руках. Отже маємо stannum латиною, ctain французькою, tin — англійською та Zinn німецькою. В слов'янських мовах — відповідно cупа — польською, cín — чеською і словацькою. Щоправда, в болгарській та сербській мовах уже маємо «калай», але у хорватській зустрічається інша назва, kositar, мабуть, від назви основного мінералу, з якого його видобувають — касситериту. Тільки в російській мові цину називають оловом. Було б цікаво простежити його генезис — на жаль, таких даних у нас немає. Можливо тому, що за браком власних руд (у середньовічній Росії знали тільки завезені вироби з цини-олова та бронзи), відбулася пізніше заміна назви, що походить від того ж процесу відливки, зокрема дзвонів чи гармат. Не виключено, що чисто цинові вироби у Росії тривалий час взагалі не були знаними,— як відомо, металеве олово при низьких температурах змінює кристалічну структуру і розсипається на порошок — так звана «олов'яна чума». Зрозуміло, що вироби, не здатні витримати російських зим, попиту не мали.

Тож яка назва цього металу в українській традиції? На відміну від свинцю, він, як привезений із-за кордону та відносно дорогий, не згадується у народних думах, піснях, переказах. Маємо хіба що вислів про брязкіт, дзвін тарілок — ясно, що мова йшла про тверде олово-цину, а не м'який свинець. Але вже в Котляревського і в Шевченка (поема «Сон») зустрічаємо «цинові гудзики». Зрозуміло, що то були гудзики ні з м'якого свинцю, ні з цинку (хоч так це витлумачує II том Словника української мови) — з тих металів їх не виробляли, між іншим, ще й тому, що цинк до половини XIX ст. був малодоступним і дорогим. Не деталізується вживання цього слова і в словниках. Звернемося, отже, до наукових хімічних джерел. В згаданому вже «Начерку» В. Левицького наведено термін «цина», вживаного далі в специфічній літературі аж до тих невдалих змін, що сталися 30—40-х років. Таким чином, оскільки «свинцю» доцільно повернути народну та історичну назву «олово», то й «олову» — загальносвітову назву «цина».

Потреба змін та усталення назв двох інших елементів — арсену та стибію (миш'яку і сурми) не викличе мабуть стільки сумнівів, у першу чергу, тому, що рідко хто з ними зустрічається у побуті. А в науковій літературі, як українській, так і російській, чітко намітилася тенденція до такого переходу, до застосування цих назв. Вони вживаються в усій світовій літературі і рекомендовані найбільш компетентною в тій галузі міжнародною організацією — Міжнародною спілкою теоретичної та прикладної хімії.

Ми зупинилися тут тільки на кількох хімічних термінах, у першу чергу таких поширених, як олово і свинець. Однак нині у багатьох колективах ведеться систематична робота з впорядкування та осучаснення хімічної термінології взагалі, що, мабуть, зачепить лише спеціалістів.

Листопад — завершальний місяць осені, час останніх приготувань до зими, господарських турбот та обрядових і сімейних свят, регламентованих народних календарем.

4 листопада відзначають свято Казанської Божої Матері. Цей день вважається вельми сприятливим для сватання та одруження. В народі так і кажуть: «Хто на Казанської женихається, той ніколи не розкається». Цим святом на селі завершувався період осінніх весіль і наставав тривалий перепочинок від гучних гулянок. Народні традиції мудро регулювали життя селянина: на порозі зими треба було зберегти сили і продукти харчування.

8 листопада — Дмитра. У багатьох селах влаштовують храмові свята, колективні обіди. Дівчата встають до схід сонця, ревно хрестяться та шепочуть молитву: «Святий Дмитро! Дай мені чоловіка хитро! Сякий-такий аби був, аби хліба роздобув!»

Святкують здебільшого в молодих сім'ях, парубки і дівчата. Поратися біля господарства не заборонено, але не можна прясти.

Зате Дмитрову суботу (найближча субота після Дмитра) празникують усім селом, як свято осіннього поминального циклу. На Дмитрову суботу печуть паляниці, варять холодець, вареники, смажать капусту. Зранку правлять у церкві панахиду по померлих родичах. Після літургії запрошують до хати родичів, старців, одиноких людей на поминальний обід. На столі неодмінно — мед і варені яйця.

Звичаї Дмитрової суботи найповніше збереглися на Харківщині, Сумщині, Чернігівщині, на Поліссі.

10 листопада — Друга П'ятниця — також поминальне свято. Готують пісні страви. Не працюють; найбільше табу стосується прядіння і мотання ниток: за повір'ям, необачні ткалі ризикують позбутися всього одягу в хаті. Свята П'ятниця карає їх, насилаючи злодіїв.

14 листопада — свято Кузьми й Дем'яна. Чоловіки і жінки зазвичай збираються в гурт і «шукають» Кузьму чи Дем'яна, а зустрівши на вулиці когось на ім'я Кузьма чи Дем'ян, справляють йому вскладчину «йменини». Жінки зносять сир, сало, борошно, яйця, готують страву, найчастіше вареники, а чоловіки дбають про горілку. Гуляють допізна, інколи й наступного дня. Подеколи влаштовують імпровізовані концерти: грають на затулі від печі, дерев'яному рублі, відрі, решеті, танцюють і співають.

Побутує чимало легенд про безкорисливість, мужність святих Кузьми

і Дем'яна, їх сприяння людям. Одна з них розповідає про те, як вони подужали страшного змія. В іншій святих змальовано дужими і вмілими ковалями. Кузьму і Дем'яна в народі прозивають «безсеребрениками», оскільки святі за свою роботу ніколи не брали грошей.

На Звенигородщині батьки, що мають дітей-школярів, починають день молитвою: «Святі Кузьма й Дем'ян безсеребреники! Заступітеся за нас і допоможіть нашим дітям учитися гарно».

Вважають, що святі сприяють також доброму росту молодих дерев, а тому в цей день садять молоді щепи.

Старші люди, які вміють «шептати на добро», замовляють на Кузьму й Дем'яна пристріт — наврочування недобрим оком, заздрістю, надмірним здивуванням тощо. Нашіптують так: «Кузьма й Дем'ян калину рубав, на бистрій річці міст клав, аж іде біда. Куди ти ідеш? До такого (називають ім'я хворого). Що ж будеш робити? Буду сушити, буду в'ялити, буду кістки ломити! Ах ти, погана й нечестива, йди очерети і болота сушить, сухі ліси ломить, я тебе замовляю і на сім сажнів у землю заганяю». Так тричі прошепчуть — і всі хвороби, кажуть, «як рукою знімає»...

21 листопада — Михайла. Цього дня вже лежить перший сніг і в народі кажуть: «Уже Михайло приїхав на білому коні». У центральних областях України про святого оповідають таку легенду: «Бог, як створив світ, посадив Михайлові на ліве плече вітра, і доручив ним керувати. Тримає святий вітра за вуса — той ледве віє. А як пустить Михайло вітрові вуса — на хвилинку, щоб почухатися,— то одразу ж зривається буря або завірюха. Тоді Михайло знову мерщій хапає вітра за вуса, а коли б ото відпустив, то геть би світ змело».

На Звенигородщині у цей день справляють мед. А пізніше — на Михайлову суботу, як і на Дмитрову, скликають людей і поминають померлих родичів.

27 листопада відзначають Пущення (в центральних районах України його називають Пилипівчані запусти, а на Слобожанщині — Заговини).

На свято збираються по хатах і вскладчину готують все скоромне, а насамперед вареники з сиром та пироги. На Полтавщині молодь сходилася до тієї хати, де був парубок. Ловили його та перев'язували руку стрічкою — це називалося «вчепили колодку». Парубок мав відкупитися могоричем. Подекуди, навпаки, стрічку в'язали молодим, недавно одруженим чоловікам, і теж вимагали пригощення. У сім'ях, де були молодята, заздалегідь готувалися до гостини — пекли і варили різні страви.

На Сумщині у двір до неодруженого парубка тягли невелику дерев'яну колоду, а по тому справляли у нього в хаті гостину. Молоді пари ходили на Заговини до тещі й тестя, свати — до сватів, а куми обов'язково до кумів.

На Черкащині дівчата в'язали парубкам, які мали їх незабаром сватати, цілий жмут різнобарвних стрічок. Варили вскладчину вареники, гуляли, а потім розбивали порожню макітру і танцювали на тому череп'ї — «справляли колодку». Подекуди на вечорниці сходилися лише неодружені, причому так, що кожен на гулянці мав собі пару.

Гуляючи на Запустах, закохані тим самим засвідчували свою вірність одне одному. Відсвяткувавши, дівчина бралася вишивати своєму парубку хустину, яку дарувала на другий чи третій день Різдва — це, певною мірою, означало згоду на одруження.

Одразу після Пущення починався Пилипівчаний піст (або Пилипівка), який тривав від 28 листопада до Різдва. Постились насамперед старші люди. У Пилипівку не справляли весіль; сходилися на вечорниці прясти, шити, вишивати. Побутових пісень у цей час не співали, а тільки колядували. Це була своєрідна школа передачі традицій колядування від старшого покоління молодшому. За Пилипівку хлопці й дівчата навчалися колядувати, і хто найбільше знав колядок, того у ватазі обирали старшим на різдвяні свята.

Валентина БОРИСЕНКО,
кандидат історичних наук.

НОВИЙ ЗАВІТ
ГОСПОДА НАШОГО ІСУСА ХРИСТА

Від Луки святе благовіствування

Глава 17

1 Сказав також Ісус ученикам: неможливо не прийти спокусам; але горе тому, через кого вони приходять:

2 краще було б йому, коли б жорно млинове повісили йому на шию і кинули його в море, ніж щоб він спокусив одного з малих цих.

3 Пильнуйте за собою. Якщо ж согрішить проти тебе брат твій, докори йому, і коли покається, прости йому;

4 і коли сім раз у день согрішить проти тебе і сім раз на день звернеться і скаже каюсь,— прости йому.

5 І сказали Апостоли Господу: додай нам віри.

6 Господь сказав: коли б ви мали віру, як зерно гірчичне, і сказали смоковниці цій: вирвись і пересадись у море, то вона послухала б вас.

7 Хто з вас, маючи раба, який оре або пасе, як тільки він повернеться з поля, скаже йому: іди мерщій та сідай до столу?

8 Навпаки, чи не скаже йому: приготуй мені повечеряти та, підперезавшись, услуговуй мені, доки буду їсти і пити, а потім їж і пий сам?

9 Чи ж стане він дякувати рабові тому за те, що він виконав наказ? Не думаю.

10 Так і ви, коли виконаєте все, що вам наказувалося, кажіть, ми раби нікчемні; бо зробили те, що повинні були зробити.

11 Йдучи до Єрусалима, Він проходив між Самарією та Галілеєю.

12 І коли входив Він в одне село, зустріли Його десять чоловік прокажених, які зупинились віддалеки

13 і гучним голосом говорили: Ісусе Наставнику! помилуй нас.

14 Побачивши їх, Він сказав їм: підіть, покажіться священикам. І коли вони йшли, очистилися.

15 Один з них, побачивши, що зцілився, повернувся, гучним голосом прославляючи Бога,

16 і припав лицем до ніг Його, дякуючи Йому; і це був самарянин.

17 Тоді Ісус сказав: чи не десять очистились? де ж дев'ять?

18 чому вони не повернулись віддати хвалу Богові, тільки іноплемінник цей?

19 І сказав Йому: встань, іди; віра твоя спасла тебе.

20 А як фарисеї запитали Його: коли прийде Царство Боже, відповідав їм: не прийде Царство Боже помітно,

21 і не скажуть: ось, воно тут, або: он там. Бо Царство Боже всередині вас є.

22 Сказав також ученикам: прийдуть дні, коли бажатимете бачити хоч один з днів Сина Чоловіческого, та не побачите;

23 і скажуть вам: ось тут, або: он там,— не ходіть і не ганяйтесь.

24 бо, як блискавка, блиснувши від одного краю неба, світить до другого краю неба, так буде Син Чоловіческий у день Свій.

25 Але насамперед належить Йому багато постраждати і бути відкинутим родом цим.

26 І як було в дні Ноя, так буде і в дні Сина Чоловіческого;

27 їли, пили, женились і виходили заміж, аж до того дня, як увійшов Ной у ковчег, і прийшов потоп і погубив усіх.

28 Так само, як було й у дні Лота: їли, пили, купували, продавали, садили будували:

29 а в той день, в який Лот вийшов з Содому, линув з неба дощ з вогнем і сіркою і згубив усіх;

30 так буде і в той день, коли Син Чоловіческий явиться.

31 У той день, хто буде на покрівлі, а речі його в домі, нехай не злазить їх узяти; і хто буде на полі, нехай не повертається назад.

32 Згадуйте жінку Лотову.

33 Хто почне зберігати душу свою, той погубить її; а хто погубить її, той оживить її.

34 Кажу вам: у ту ніч будуть двоє на одній постелі: один візьметься, а другий залишиться;

35 дві будуть молоти разом: одна візьметься, а друга залишиться;

36 двоє будуть на на полі: один візьметься, а другий залишиться.

37 На це сказали Йому: де, Господи? Він же сказав їм: де труп, там зберуться й орли.

Глава 18

1 Сказав також їм і притчу про те, що треба завжди молитися і не сумувати;

2 кажучи: в одному місті був суддя, який Бога не боявся і людей не соромився.

3 В тому ж місті була одна вдова, і вона, приходячи до нього, говорила: захисти мене від супернika мого.

4 Але він довгий час не хотів. А потім сказав сам собі: хоч я і Бога не боюся і людей не соромлюся,

5 але як ця вдова не дає мені спокою, захищу її, щоб вона не приходила більш докучати мені.

6 І сказав Господь: чуєте, що каже суддя неправедний?

7 Хіба Бог не захистить обранців Своїх, що волають до Нього день і ніч, хоч і бариться захищати їх?

8 кажу вам, що захистить їх скоро. Але Син Чоловіческий, коли прийде, чи знайде віру на землі?

9 Сказав також і до деяких, які були упевнені в собі, що вони праведні, а інших принижували, таку притчу:

10 два чоловіки прийшли до храму помолитися: один фарисей, а другий митар.

11 Фарисей, ставши, молився сам у собі так: Боже! дякую Тобі, що я не такий, як інші люди, грабіжники, кривдники, перелюбники, або як цей митар:

12 пощу двічі на тиждень, даю десяту частину з усього, що придбаю.

13 А митар, стоячи віддалеки, не смів і очей звести на небо; але, б'ючи себе в груди, говорив: Боже! будь милостивий до мене, грішника!

14 Кажу вам, що цей пішов до дому свого оправданий більше, ніж той: бо всякий, хто підносить сам себе, принижений буде, а хто принижує себе, піднесеться.

15 Приносили ж до Нього дітей, щоб Він доторкнувся до них: а ученики, бачачи те, боронили їм.

16 Але Ісус, підізвавши їх, сказав: пустіть дітей приходити до Мене і не забороняйте їм; бо таких є Царство Боже.

17 Істинно кажу вам: хто не прийме Царства Божого, як дитя, той не ввійде в нього.

18 І запитав Його один з начальників: Учителю благий! що мені зробити, щоб наслідувати життя вічне?

19 Ісус сказав йому: що ти називаєш Мене благим? ніхто не благий, як тільки один Бог;

20 знаєш заповіді: не перелюбствуй, не вбивай, не кради, не лжесвідчи; шануй батька твого і матір твою.

21 Він же сказав: усе це я зберіг з юності моєї.

22 Почувши це, Ісус сказав йому: ще одного не вистачає тобі: все, що маєш, продай і роздай убогим, і матимеш скарб на небесах, і приходь та іди слідом за Мною.

23 Але він, почувши це, засмутився, бо був дуже багатий.

24 Ісус же, побачивши, що він засмутився, сказав: як важко тим, що мають багатство, увійти в Царство Боже!

25 бо легше верблюдові пройти крізь вушко голки, ніж багатому ввійти в Царство Боже.

26 Ті, що чули, сказали: то хто ж може спастися?

27 Він же сказав: неможливе людям, можливе Богові.

28 Петро ж сказав: ось, ми покинули все і пішли за Тобою.

29 Він сказав їм: істинно говорю вам; немає нікого, хто б покинув дім, або батьків, або братів, або сестер, або жінку, або дітей заради Царства Божого,

30 і не одержав би значно більше в цей час, а у віці майбутньому життя вічне.

31 Відізвавши дванадцять учеників Своїх, сказав їм: ось, ми йдемо до Єрусалима, і збудеться все, написане пророками про Сина Чоловіческого.

32 бо видадуть Його язичникам, і глузуватимуть з Нього, і скривдять Його, і обплюють Його,

33 і будуть бити, і уб'ють Його; і на третій день воскресне.

34 Але вони нічого з цього незрозуміли; і були слова ці приховані для них, і вони не розуміли сказаного.

35 Коли ж підходив Він до Єрихону, один сліпий сидів край дороги і просив милостині.,

36 і, почувши, що мимо нього проходить народ, запитав: що це таке?

37 Йому сказали, що Ісус Назарянин іде.

38 Тоді він закричав: Ісусе, Сину Давидів! помилуй мене.

39 І ті, що йшли попереду, примушували його замовкнути; а він ще голосніше кричав: Сину Давидів! помилуй мене.

40 Ісус, зупинившись, звелів привести його до себе; і коли той підійшов до Нього, спитав його:

41 чого ти хочеш, від Мене? Він сказав: Господи! щоб мені прозріти.

42 Ісус сказав йому: прозри! віра твоя спасла тебе.

43 І він умить прозрів і пішов за Ним, славлячи Бога; і весь народ, бачивши це, віддав хвалу Богові.

Глава 19

1 Потім Ісус увійшов у Єрихон і проходив через нього.

2 І ось, один, на ім'я Закхей, начальник митарів і чоловік багатий,

3 бажав бачити Ісуса, хто Він; але не міг за народом, бо був малий на зріст;

4 і, забігши наперед, виліз на смоковницю, щоб побачити Його, бо Він мав проходити мимо неї.

5 Коли Ісус прийшов на те місце, глянувши, побачив його і сказав йому: Закхею! злізь скоріше, бо сьогодні Мені треба бути в тебе в домі.

6 І він поспішно зліз і прийняв Його з радістю.

7 І всі, бачивши це, почали нарікати, що Він зайшов гостити до грішного чоловіка;

8 Закхей же, вставши, сказав Господеві: Господи! половину добра мого я віддам убогим, і, якщо кого скривдив чим, поверну вчетверо.

9 Ісус сказав йому: нині прийшло спасіння дому цьому, бо і він син Авраамів,

10 бо Син Чоловіческий прийшов знайти і спасти, що загинуло.

11 Коли ж вони слухали це, сказав ще одну притчу; бо Він був недалеко від Єрусалима, і вони думали, що Царство Боже повинно скоро відкритися.

12 Отже, сказав: один чоловік високого роду відправлявся в далеку країну, щоб прийняти собі царство і повернутись;

13 покликавши десять рабів своїх, дав їм десять мин* і сказав їм: пустіть їх в діло, поки я повернусь.

14 Але громадяни ненавиділи його і відправили слідом за ним посланців, сказавши: ми не хочемо, щоб він царював над нами.

15 І коли він повернувся, одержавши царство, то звелів покликати до себе тих рабів, яким дав срібло, щоб довідатися, хто що придбав.

16 Прийшов перший і сказав: господарю! мина твоя принесла десять мин.

17 І сказав йому: гаразд, добрий рабе! за те, що ти у малому був вірний, візьми управління над десятьма містами.

18 Прийшов другий і сказав: господарю! мина твоя принесла п'ять мин.

19 Сказав і цьому: і ти будь над п'ятьма містами.

20 Прийшов третій і сказав: господарю! ось твоя мина, яку я зберігав, загорнувши у хустину,

21 бо я боявся тебе, тому що ти чоловік жорстокий: береш, чого не клав, і жнеш, чого не сіяв.

22 Господар сказав йому: твоїми вустами судитиму тебе, лукавий рабе! ти знав, що я чоловік жорстокий: беру, чого не клав, і жну, чого не сіяв:

23 чому ж ти не віддав срібла мого купцям, щоб я повернувшись, узяв його з прибутком?

24 І сказав тим, що там стояли: візьміть у нього мину і дайте тому, що має десять мин.

25 І сказали йому: господарю! у нього є десять мин.

26 Кажу ж бо вам, що всякому, хто має, тому дасться; а хто не має, відбереться і те, що має;

27 а ворогів моїх, які не хотіли, щоб я царював над ними, приведіть сюди і побийте переді мною.

28 Сказавши це, Ісус пішов далі, підіймаючись до Єрусалима.

29 І коли наблизився до Виффагії та Віфанії, до гори, що зветься Єлеонською, послав двох учеників Своїх,

30 і сказав: підіть до села, що перед вами; увійшовши в нього, знайдете молодого осла, прив'язаного, на якого ніхто з людей ніколи не сідав; відв'язавши його, приведіть.

31 А коли хто вас спитає: навіщо відв'язуєте? скажіть йому так: він потрібний Господу.

32 Посланці, пішли і знайшли, як Він сказав їм.

33 Коли ж вони відв'язували молодого осла, то хазяїни його сказали їм: навіщо ви відв'язуєте осля?

34 Вони відповідали: він потрібний Господу.

35 І привели його до Ісуса, і, накинувши одяг свій на осля, посадили на нього Ісуса.

36 І коли Він їхав, стелили одяг свій на дорозі.

37 А коли Він наближався вже до спуску з гори Єлеонської, безліч учеників, радіючи, почали гучним голосом хвалити Бога за всі чудеса, які вони бачили,

38 кажучи: благословен Цар, грядущий в ім'я Господнє! мир на небесах і слава у вишніх!

39 І деякі фарисеї з народу сказали Йому: Учителю! Заборони ученикам Твоїм.

40 Але Він сказав їм у відповідь: Я вам кажу, що коли вони замовкнуть, то каміння заголосить.

41 І коли наблизився до міста, то, дивлячись на нього, заплакав над ним

42 і сказав: о, коли б зрозумів ти хоч у цей твій день, що потрібне для твого миру! Але це сховано нині від очей твоїх,

43 бо прийдуть на тебе дні, коли вороги твої обложать тебе окопами, і оточать тебе, і стиснуть тебе звідусіль,

44 і зруйнують тебе, і поб'ють дітей твоїх у тобі, і не залишать у тобі каменя на камені за те, що ти не зрозумів часу відвідання твого.

45 І, ввійшовши у храм, почав виганяти тих, що в ньому продавали і купували.

46 кажучи їм: написано: дім Мій є дім молитви, а ви зробили його вертепом розбійників.

47 І вчив щодня в храмі. А первосвященики і книжники та старійшини народні шукали погубити Його,

48 і не знаходили, що б зробити з Ним, бо весь народ невідступно слухав Його.

Глава 20

1 В один з тих днів, коли Він учив народ у храмі і благовістував, прийшли первосвященики і книжники зі старійшинами

2 і запитали Його: скажи нам, якою владою Ти це робиш, або хто дав Тобі цю владу?

3 Він сказав їм у відповідь: запитаю і Я вас про одне, скажіть Мені:

4 хрещення Іоаннове було з небес, чи від людей?

5 Вони ж, міркуючи між собою, говорили: коли скажемо: з небес, то Він скаже: чому ж ви не повірили йому?

6 а коли скажемо: від людей, то весь народ поб'є нас камінням, бо він упевнений, що Іоанн є пророк.

7 І відповідали: не знаємо звідки.

8 Ісус сказав їм: і Я не скажу вам, якою владою це роблю.

9 І почав Він говорити до людей таку притчу: один чоловік насадив виноградник і віддав його виноградарям, та й відлучився на довгий час;

10 і у свій час послав до виноградарів раба, щоб вони дали йому плодів з виноградника; але виноградарі, побачивши його, відіслали ні з чим.

11 Ще послав другого раба; але вони і того, побивши і зневаживши, відіслали ні з чим.

12 І ще послав третього; але вони і того, поранивши, вигнали.

13 Тоді господар виноградника сказав: що мені робити? Пошлю сина мого улюбленого; може, побачивши Його, посоромляться.

14 А виноградарі, побачивши його, міркували між собою, кажучи: це спадкоємець, ходім, уб'ємо його, і спадщина буде наша.

15 І, вивівши його геть з виноградника, вбили. Що зробить з ними господар виноградника?

16 Прийде і погубить виноградарів тих, і віддасть виноградник іншим. Ті, що слухали це, сказали: нехай не буде так!

---

* Мина — фунт срібла.

17 А Він, поглянувши, на них, сказав: що значить оце написане: камінь, який відкинули будівничі, той самий став главою угла? (Пс. 117,22).

18 Кожний, хто впаде на той камінь, розіб'ється; а на кого він упаде, того роздушить.

19 І шукали в цей час первосвященики і книжники, щоб накласти на Нього руки, та побоялися народу; бо зрозуміли, що про них сказав Він цю притчу.

20 І, слідкуючи за Ним, підіслали лукавих людей, які, вдаючи з себе праведних, зловили б Його на слові, щоб видати Його начальникам і владі правителя.

21 І вони запитали Його: Учителю! ми знаємо, що Ти правдиво говориш і вчиш, і не дивишся на особу, але істинно на путь Божу наставляєш;

22 чи годиться нам давати податок кесареві, чи ні?

23 Він же, зрозумівши їхнє лукавство, сказав їм: чого Мене спокушаєте?

24 Покажіть Мені динарій: чиє на ньому зображення і напис? Вони відповіли: кесареве.

25 Він сказав їм: отже, віддавайте кесареве кесареві, а Боже Богові.

26 І не могли піймати Його на слові перед народом і, здивувавшись відповіді Його, замовкли.

27 Тоді прийшли деякі з саддукеїв, які не визнають воскресення, і запитали Його:

28 Учителю! Мойсей написав нам: коли у кого помре брат, що мав жінку, і помре бездітним, то брат його повинен узяти жінку його і відродити потомство братові своєму.

29 Було сім братів, і перший взяв жінку і помер бездітним;

30 узяв ту жінку другий, і той помер бездітним;

31 узяв її третій, так само і всі семеро; і, не залишивши дітей, померли;

32 після всіх померла і жінка;

33 отже, у воскресення, котрому з них буде вона жінкою, бо семеро мали її за жінку.

34 Ісус сказав їм у відповідь: чада віку цього женяться і виходять заміж;

35 а ті, що сподобились досягти того віку і воскресення з мертвих, не женяться і не виходять заміж,

36 і вмерти вже не можуть; бо вони рівні з Ангелами і є сини Божі, ставши синами воскресення.

37 А що мертві воскреснуть, і Мойсей показав при купині, коли Господа назвав Богом Авраама і Богом Ісаака і Богом Якова.

38 Бог же не є Бог мертвих, а живих. Бо в Нього всі живі.

39 На це деякі з книжників сказали: Учителю! Ти добре сказав.

40 І більше не насміювались питати Його ні про що. Він же сказав їм:

41 як це кажуть, що Христос є син Давидів,

42 а сам Давид говорить у книзі псалмів: сказав Господь Господеві моєму: сиди праворуч Мене,

43 доки покладу ворогів Твоїх до підніжжя ніг Твоїх?

44 Отже, Давид називає Його Господом; як же Він Син йому?

45 І коли увесь народ слухав, Він сказав учеником Своїм:

46 стережіться книжників, які люблять ходити в довгому одязі і люблять, щоб їх вітали на народних зібраннях та мати перші місця в синагогах і перші місця на вечерях,

47 які з'їдають доми вдів і лицемірно довго моляться; вони приймуть тим більше осудження.

Глава 21

1 Поглянувши, Він побачив багатіїв, які клали дари свої в скарбницю;

2 побачив також і одну вбогу вдову, яка туди поклала дві лепти,

3 і сказав: істинно говорю вам, що ця вбога вдова більше за всіх поклала;

4 бо всі ті з лишку свого клали в дар Богові, а вона з убогості своєї поклала весь прожиток свій, що мала.

5 І коли деякі говорили про храм, що він прикрашений дорогим камінням і пожертвами, Він сказав:

6 прийдуть дні, в які з того, що ви тут бачите, не залишиться каменя на камені; все буде зруйноване.

7 І запитали Його: Учителю! коли ж це буде? І яка ознака, коли воно має статися?

8 Він сказав: стережіться, щоб вас не ввели в оману; бо багато прийде у Моє ім'я, кажучи: що це Я. І час цей наблизився. Отже, не ходіть за ними.

9 А коли почуєте про війни та заворушення, не жахайтеся: бо цьому належить бути раніш; але не в той час кінець.

10 Тоді сказав їм: повстане народ на народ і царство на царство.

11 Будуть великі землетруси по місцях, і голод, і мор, і жахливі явища, і великі знамення з неба.

12 А перед усім тим накладуть на вас руки і гнатимуть вас, віддаючи в синагоги і в темниці, і поведуть перед царів і правителів за ім'я Моє.

13 І буде це вам для свідчення.

14 Отже, покладіть собі на серці не загадувати наперед, що відповідати,

15 бо Я дам вам уста і премудрість, якій не зможуть противитися, ні суперечити всі супротивники ваші.

16 І видаватимуть вас і батьки, і брати, і родичі, і друзі, і декого з вас умертвлять;

17 і зненавидять вас усі за ім'я Моє.

18 Але й волос з голови вашої не пропаде.

19 Терпінням вашим спасайте душі ваші.

20 Коли ж побачите Єрусалим, обложений військами, знайте, що наблизилось запустіння його.

21 Тоді, хто буде в Іудеї, нехай біжить у гори; і хто в місті, нехай виходить з нього, а хто в околицях, нехай не входить у нього,

22 бо це дні помсти, щоб справдилося все написане.

23 Горе вагітним і тим, що годують грудьми в ті дні: бо буде велика біда на землі і гнів на народ цей.

24 І поляжуть від гострого меча, і відведені будуть у полон поміж усі народи; і Єрусалим топтатимуть язичники, аж доки не скінчиться час язичників.

25 І будуть знамення на сонці і місяці і зірках, а на землі туга народів і безнадійність; і море зашумить і збуриться.

26 Люди вмиратимуть від страху і чекання біди, що йде на всесвіт, бо сили небесні захитаються.

27 І тоді побачать Сина Чоловіческого, грядущого на хмарах з силою і славою вєликою.

28 Коли ж це почне збуватись, тоді ви випростуйтесь і підійміть голови ваші, бо наближається визволення ваше.

29 І сказав їм притчу: подивіться на смоковницю та на всі дерева:

30 коли вони розвиваються, то, дивлячись на це, ви знаєте, що вже близько літо.

31 Так і ви, коли побачите, що все те збувається, знайте, що близько Царство Боже.

32 Істинно кажу вам: не перейде рід цей, як усе це станеться.

33 Небо і земля перейдуть, а слова Мої не перейдуть.

34 Зважайте на себе, щоб ваші серця не обтяжувались об'їданням та п'янством і житейськими турботами, і щоб день той не настиг вас несподівано,

35 бо він, як сіть, захопить усіх, що живуть на поверхні всієї землі.

36 Отже, пильнуйте повсякчас і моліться, щоб ви сподобились уникнути всього того, що має бути, і стати перед Сином Чоловіческим.

37 Удень Він учив у храмі; а на ніч виходив і перебував на горі, що зветься Єлеонською.

38 І весь народ зранку приходив до Нього у храм слухати Його.

Глава 22

1 Наближалося свято опрісноків, що зветься Пасхою.

2 І шукали первосвященики і книжники, як би погубити Його, бо боялися народу.

3 Увійшов сатана в Іуду, званого Іскаріотом, одного з числа дванадцяти,

4 і він пішов і говорив з первосвящениками та начальниками, як Його видати їм.

5 Вони зраділи і згодились дати йому грошей;

6 і він обіцяв і шукав нагоди, щоб видати їм Його без народу.

7 Настав же день опрісноків, коли належало заколювати пасхальне ягня.

8 І послав Ісус Петра і Іоанна, сказавши: підіть приготуйте нам їсти пасху.

9 Вони ж сказали Йому: де Ти велиш нам приготувати?

10 Він сказав їм: ось, як увійдете в місто, зустріне вас чоловік, що нестиме глек води: ідіть слідом за ним до того дому, в який він увійде.

11 і скажіть господареві дому: Учитель говорить тобі: де кімната, в якій би Мені їсти пасху з учениками Моїми?

12 І він покаже вам горницю велику, прибрану; там приготуйте.

13 Вони пішли і знайшли, як сказав їм, і приготували пасху.

14 І коли настав час, Він возліг і дванадцять Апостолів з Ним,

15 і сказав їм: дуже бажав Я цю пасху їсти з вами, перше ніж зазнаю страждань.

16 Бо кажу вам, що не буду вже більш їсти її, доки вона не сповниться в Царстві Божому.

17 І, взявши чашу, віддав хвалу і сказав: прийміть її та розділіть між собою;

18 бо кажу вам, що не питиму від плоду виноградного, поки не прийде Царство Боже.

19 І, взявши хліб і дякуючи, розломив і подав їм, кажучи: це є Тіло Моє, що за вас віддається; це творіть на Мій спомин.

20 Також і чашу після вечері, кажучи: ця чаша є новий завіт у Моїй Крові, що за вас проливається.

21 І ось, рука зрадника Мого зі Мною на столі.

22 Проте Син Чоловіческий іде як призначено; але горе тій людині, через яку Він видається.

23 І вони почали питати один одного, котрий з них є той, що має це зробити.

24 Сталася ж між ними і суперечка: хто з них має вважатися за більшого.

25 Він же сказав їм: царі народів панують над ними і володарі їхні доброчинцями звуться,

26 а ви не так: але хто з вас більший, будь як менший, а начальник, як слуга.

27 Бо хто більший: чи той, хто возлежить, чи той, хто услуговує? А Я посеред вас, як слуга.

28 Але ви були зі Мною в напастях Моїх,

29 і Я заповідаю вам, як заповів Мені Отець Мій, Царство,

30 щоб ви їли і пили за трапезою Моєю в Царстві Моїм, і сіли на престолах судити дванадцять колін Ізраїлевих.

31 Сказав же Господь: Симоне, Симоне! Ось, сатана просив, щоб сіяти вас як пшеницю,

32 але Я молився за тебе, щоб не ослабла віра твоя; і ти колись, навернувшись, утверди братів твоїх.

33 Він відповідав Йому: Господи! з Тобою я готовий і в темницю і на смерть іти.

34 Він же промовив: кажу тобі, Петре, не заспіває півень сьогодні, як ти тричі відречешся, що не знаєш Мене.

35 І сказав їм: коли Я посилав вас без мішка і без торби, і без взуття, чи мали ви в чому недостаток? Вони відповідали: ні в чому.

36 Тоді Він сказав їм: але тепер хто має мішок, той візьми його, також і торбу, а в кого немає, продай одежу свою і купи меч.

37 Бо кажу вам, що повинно здійснитися на Мені і цьому написаному: і до злочинців прирівняли Його. Бо те, що про Мене, наближається до кінця (Іс. 53,12).

38 Вони сказали: Господи! ось тут два меча. Він сказав їм: досить.

39 І, вийшовши, пішов, як звичайно, на гору Єлеонську; за Ним пішли й учеництво Його.

40 Прийшовши ж на місце, сказав їм: моліться, щоб не впасти в спокусу.

41 А Сам відійшов від них, як докинути каменем, і, ставши на коліна, молився,

42 говорячи: Отче! о, коли б Ти благоволив пронести чашу цю мимо Мене! А втім, не Моя воля, а Твоя нехай буде!

43 З'явився ж Йому Ангел з небес і укріплював Його.

44 І перебуваючи в боротьбі, старанніше молився; і був піт Його, як краплі крові, що падають на землю.

45 Вставши від молитви, Він прийшов до учеників і знайшов, що вони спали з печалі,

46 і сказав їм: що ви спите? встаньте і моліться, щоб не впасти в спокусу.

47 Коли Він ще говорив це, появився народ, а попереду нього йшов один з дванадцяти, який звався Іуда, і він приступив до Ісуса, щоб

поцілувати Його, бо такий знак Він дав їм: Кого я поцілую, Той і є.

48 Ісус же сказав йому: Іудо! чи поцілунком видаєш Сина Чоловіческого?

49 Ті ж, що з ним були, побачивши, до чого йдеться, сказали Йому: Господи! чи не вдарити нам мечем?

50 І один з них вдарив слугу первосвященика і відсік йому праве вухо.

51 Тоді Ісус сказав: облиште, досить, і, доторкнувшись до його вуха, зцілив його.

52 Первосвященикам же й начальникам храму та старійшинам, що зібрались проти Нього, Ісус сказав: мов на розбійника вийшли ви з мечами й киями, щоб узяти Мене!

53 Щодня бував Я з вами в храмі, і ви не здіймали рук на Мене; але тепер ваша година і влада темряви.

54 Узявши Його, повели і привели Його в дім первосвященика. Петро ж йшов слідом оддалеки.

55 Коли вони розклали вогонь посеред двору і сіли вкупі, сів і Петро між ними.

56 Одна служниця, побачивши його, що він сидить біля вогню, і, придивившись до нього, сказала: і цей був з Ним.

57 Але він відрікся від Нього, сказавши жінці: я не знаю Його.

58 Невдовзі потім другий, побачивши його, сказав: і ти з них. Але Петро сказав цьому чоловікові: ні!

59 Минуло ще з годину і інший хтось настійно говорив: воістину і цей був з Ним, бо і він галілеянин.

60 Але Петро сказав тому чоловікові: не знаю, що ти говориш. І зараз же, коли він ще говорив, заспівав півень.

61 Тоді Господь, обернувшись, глянув на Петра; і Петро згадав слово Господа, як Він сказав йому: перш ніж півень заспіває, тричі відречешся від Мене.

62 І, вийшовши геть, гірко заплакав.

63 Люди, які тримали Ісуса, глумилися над Ним і били Його;

64 і, закривши Його, били Його по обличчю, і питали Його, скажи, хто Тебе вдарив?

65 І багато іншої хули говорили проти Нього.

66 А коли настав день, зібралися старійшини народу, первосвященики і книжники, та й повели його у свій синедріон

67 і питали: чи Ти Христос? Скажи нам. Він відповідав їм: якщо Я скажу вам, не повірите;

68 коли ж Я запитаю вас, не відповісте Мені і не відпустите Мене.

69 Віднині Син Чоловіческий сяде праворуч сили Божої.

70 І сказали всі: так Ти Син Божий? Він же відповідав: ви говорите, що Я.

71 Вони ж сказали: якого ще свідчення нам треба? бо ми самі чули з уст Його.

Глава 23

1 І піднялася велика кількість їх, і повели Його до Пілата,

2 і почали звинувачувати Його, кажучи: ми знайшли, що Він розбещує народ наш, і забороняє давати податок кесареві, називаючи Себе Христом Царем.

3 Пілат запитав Його: Ти Цар Іудейський? Він же сказав йому у відповідь: ти говориш.

4 Пілат сказав первосвященикам і народові: ніякої провини я не знаходжу в чоловікові Цьому.

5 Але вони наполягали, кажучи, що Він розбещує народ, навчаючи по всій Іудеї, починаючи від Галілеї до цього місця.

6 Пілат, почувши про Галілею, запитав: хіба Він галілеянин?

7 І, довідавшись, що Він з області Іродової, послав Його до Ірода, який у ці дні теж був у Єрусалимі.

8 Ірод, побачивши Ісуса, дуже зрадів, бо давно вже хотів Його бачити, тому що багато чув про Нього, і сподівався побачити від Нього яке-небудь чудо,

9 і задавав Йому багато питань, але Він нічого не відповідав йому.

10 Первосвященики ж і книжники стояли і наполегливо звинувачували Його.

11 Але Ірод зі своїми воїнами, зневаживши Його і наглумившись над Ним, вдягнув Його в світлу одежу і відіслав назад до Пілата.

12 І стали від того дня Ірод та Пілат друзями, бо раніше ворогували один з одним.

13 Пілат же, скликавши первосвящеників і начальників та народ,

14 сказав їм: ви привели до мене Чоловіка Цього, Який ніби розбещує народ, і ось, я при вас дослідив і не знайшов Чоловіка Цього винним ні в чому тому, в чому ви звинувачуєте Його;

15 і Ірод теж, бо я послав Його до нього, і нічого не знайдено в Ньому, вартого смерті;

16 отже, покаравши Його, відпущу.

17 А йому і треба було заради свята відпустити їм одного в'язня.

18 Але весь народ почав кричати: смерть Йому! а відпусти нам Варавву!

19 Варавва був посаджений до темниці за вчинений у місті бунт і вбивство.

20 Пілат знов підвищив голос: бажаючи відпустити Ісуса.

21 Але вони кричали: розпни, розпни Його!

22 Він утретє сказав їм: яке ж зло Він учинив? я нічого вартого смерті не знайшов у Ньому; отже, покаравши Його, відпущу.

23 Але вони продовжували з великим криком вимагати, щоб Він був розп'ятий; і переміг крик їхній і первосвящеників.

24 І Пілат присудив, щоб було за проханням їхнім.

25 І відпустив їм ув'язненого за бунт і вбивство, якого вони просили; а Ісуса віддав на їхню волю.

26 І коли повели Його, то, затримавши якогось Симона киринеянина, що йшов з поля, поклали на нього хрест, щоб ніс за Ісусом.

27 І йшло за Ним дуже багато народу і жінок, які плакали і ридали за Ним.

28 Ісус же, обернувшись до них, сказав: дочки Єрусалимські! не плачте за Мною, а плачте за собою і за дітьми вашими;

29 бо надходять дні, коли скажуть: блаженні неплідні, і утроби, які не родили, і груди, які не годували!

30 тоді почнуть говорити горам: упадіть на нас! і пагорбам: покрийте нас!

31 Бо коли із зеленим деревом таке роблять, то що ж буде з сухим?

32 Вели з ним на смерть і двох злочинців.
33 І коли прийшли на місце, що зветься Лобне, там розп'яли Його і злочинців, одного з правого, а другого з лівого боку.
34 Ісус же говорив: Отче! Прости їм, бо не знають, що роблять. І ділили одежу Його, кидаючи жереб.
35 І стояли люди і дивились. Насміхалися ж разом з ними і начальники, кажучи: інших спасав; нехай спасе Себе Самого, якщо він Христос, обранець Божий.
36 Глузували з Нього і воїни, підходячи та підносячи Йому оцет,
37 і казали: коли Ти Цар Іудейський, спаси Себе Самого.
38 І був над Ним напис, написаний словами грецькими, римськими і єврейськими: Цей є Цар Іудейський.
39 Один з повішених злочинців лихословив Його і говорив: коли Ти Христос, спаси Себе і нас.
40 А другий навпаки, докоряв йому і казав: чи ти не боїшся Бога, коли й сам на те саме засуджений?
41 І ми засуджені справедливо, бо достойне за діла наші одержали: а Він нічого лихого не вчинив.
42 І сказав Ісусові: пом'яни Мене, Господи, коли прийдеш у Царство Твоє!
43 І сказав йому Ісус: істинно кажу тобі: сьогодні ж будеш зі Мною у раю.
44 Було ж близько шостої години*, і настала темрява по всій землі аж до години дев'ятої:
45 і сонце затьмарилось, і завіса в храмі роздерлася посередині.
46 Скрикнувши гучним голосом, Ісус сказав: Отче! у Твої руки віддаю дух Мій, і, сказавши це, віддав дух.
47 Сотник же, побачивши, що сталось, прославив Бога і сказав: воістину Чоловік цей був праведний.
48 І весь народ, який зійшовся на це видовище, побачивши, що сталося, повертався, б'ючи себе в груди.
49 Всі ж, хто знав Його, і жінки, які прийшли з Ним з Галілеї, стояли віддалеки і дивилися на це.
50 І ось один чоловік на ім'я Йосиф, що був радником**, чоловік добрий і праведний.
51 який не брав участі у раді і справі їхній; з Аримафеї, міста Іудейського, котрий і сам сподівався Царства Божого.
52 прийшов до Пілата і просив тіла Ісусового;
53 і, зняши Його, обгорнув плащаницею і поклав Його у гробі, висіченому в скелі, де ще ніхто ніколи не був покладений.
54 День той був п'ятниця, і наставала субота.
55 Слідом же йшли і жінки, які прийшли з Ісусом з Галілеї, і бачили гроб, і як покладено було тіло Його;
56 повернувшись, вони наготували пахощів та мира, і в суботу нічого не робили за заповіддю.

Глава 24

1 У перший же день тижня, дуже рано, несучи наготовлені пахощі, вони прийшли до гробу і разом з ними деякі інші,
2 але знайшли, що камінь був відвалений від гробу.
3 І, увійшовши, не знайшли тіла Господа Ісуса.
4 Коли ж вони не могли зрозуміти цього, ось, два мужі стали перед ними в одежах блискучих.
5 І коли вони налякались, і схилилися обличчям до землі, сказали їм: чого шукаєте живого між мертвими?
6 Нема Його тут: Він воскрес: згадайте, як Він говорив вам, коли був ще в Галілеї,
7 кажучи, що Синові Чоловіческому належить бути виданому до рук людей грішників, і бути розп'ятий, і на третій день воскреснути.
8 І згадали вони слова Його;
9 і, повернувшись від гробу, сповістили про все те одинадцятьох і всіх інших.
10 То були Магдалина Марія, і Іоанна, і Марія, мати Якова та інші з ними, які сказали про це Апостолам.
11 І здалися їм слова їхні неправдивими, і вони не повірили їм.
12 Петро ж, уставши, побіг до гробу, і, нахилившись, побачив самі тільки пелени, що лежали, і пішов назад, дивуючись тому, що сталося.
13 Того ж дня двоє з них йшли в село, що було стадій* за шістдесят від Єрусалима, і звалося Еммаус.
14 І розмовляли між собою про всі ці події.
15 І коли вони розмовляли і міркували між собою, Сам Ісус, наблизившись, пішов з ними.
16 Але очі їхні були стримані, так що вони не впізнали Його.
17 Він же сказав до них: про що ви сперечаєтесь між собою, ідучи і чим ви засмучені?
18 Один з них, на ім'я Клеопа сказав Йому у відповідь: невже Ти, один з тих, що прийшли до Єрусалима, не знаєш що сталося в ньому цими днями?
19 І сказав їм: що саме? Вони сказали Йому, що було з Ісусом Назарянином, Який був пророком, сильний ділом і словом перед Богом і всіма людьми;
20 як видали Його первосвященики і старійшини і начальники наші для засудження на смерть і розп'яли Його.
21 А ми сподівались, що Він є Той, Котрий має визволити Ізраїля; до того ж сьогодні вже третій день, як усе це сталося.
22 Та ще й здивували нас деякі жінки з наших; вони вранці були біля гробу
23 і не знайшли тіла Його і, прийшовши, розповідали, що вони бачили і явлення Ангелів, які говорять, що він живий.
24 І пішли деякі з наших до гробу і знайшли так, як жінки говорили а Його не бачили.
25 Тоді Він сказав їм: о, нерозумні і задубілі серцем, щоб вірувати всьому тому, про що говорили пророки!
26 Чи не так же належало постраждати Христу і увійти в славу Свою?
27 І, почавши від Мойсея, з усіх пророків пояснював їм сказане про Нього у всьому Писанні.
28 І наблизились вони до того села, куди йшли; і Він робив вигляд, що хоче йти далі.
29 А вони затримували Його, кажучи, зостанься з нами, бо вже надвечір, і день

---

* Тобто близько 12-ї години дня.
** Член синедріону.

* Стадій — 185 м.

кінчається. І Він увійшов і зостався з ними.

30 І коли Він возлежав з ними, то взяв хліб, благословив, переломив і подав їм.

31 Тоді відкрилися у них очі і вони пізнали Його. Але він став невидимим для них.

32 І вони казали один одному: чи ж не палало в нас серце наше, коли Він говорив нам на дорозі і коли пояснював нам Писання?

33 І, вставши в той же час, повернулись до Єрусалима і знайшли разом одинадцять Апостолів і тих, що були з ними,

34 які говорили, що Господь воістину воскрес і явився Симонові.

35 І вони розповіли, що було в дорозі, і як вони Його пізнали в переломленні хліба.

36 Коли вони про це говорили, Сам Ісус став посеред них і сказав їм: мир вам.

37 Вони схвилювались і злякались, гадаючи, що бачать духа.

38 Але Він сказав їм: чого хвилюєтесь, чому такі думки входять до сердець ваших?

39 Погляньте на руки Мої і на ноги Мої; це Я Сам; доторкніться до Мене і роздивіться; бо дух тіла і кісток не має, як бачите у Мене.

40 І, сказавши це, показав їм руки і ноги.

41 Коли ж вони від радості ще не вірили і дивувались, Він сказав їм: чи маєте тут якусь їжу?

42 Вони подали Йому частину печеної риби і стільникового меду.

43 І, взявши, їв перед ними.

44 І сказав їм: ось те, про що Я говорив вам, коли ще був з вами, що належить справдитися всьому, написаному про Мене в законі Мойсеєвому, і у пророків, та в псалмах.

45 Тоді відкрив їм розум до розуміння Писання.

46 І сказав їм: так написано і так належало постраждати Христу, і воскреснути з мертвих на третій день,

47 і щоб в ім'я Його проповідувалось покаяння і відпущення гріхів між усіма народами, починаючи від Єрусалима.

48 Ви ж свідки цьому.

49 І Я пошлю обітницю Отця Мого на вас; ви ж зостанайтесь у місті Єрусалимі, доки не сповнитеся силою з неба.

50 І вивів їх з міста до Віфанії і, піднявши руки Свої, благословив їх.

51 І коли Він благословляв їх, почав віддалятися від них і возноситися на небо.

52 Вони поклонились Йому і повернулись до Єрусалима з великою радістю.

53 І перебували завжди в храмі, прославляючи і благословляючи Бога. Амінь.

Листи і відповіді

Чи правда, що в наш час ми користуємося колом знаків Зодіаку, які не відповідають розташованим у них сузір'ям?...

Лікар С. КИЇВСЬКА.

м. Немирів.

Десять тисяч доларів астрологу...

Відомий американський астроном-аматор Б. Майєр запропонував приз у десять тисяч доларів тому, хто під час сонячного затемнення 11 липня 1991 року сфотографує сонячну корону на тлі сузір'я Рака. За астрологічними канонами Сонце у цей момент має перебувати посередині цього зодіакального знаку. А насправді воно опиниться у сузір'ї Близнят на відстані 10° від границі з сузір'ям Рака. Майер вважає, що такий жартівливий конкурс допоможе людям краще за будь-яку лекцію реально оцінити методи сучасної астрології, бо приз ніхто не одержить.

Два тисячоліття тому, коли давньогрецькі вчені закладали підвалини астрології, знаки Зодіаку і однойменні сузір'я збігалися. Але через зміщення земної осі відносно площини Сонячної системи (явище прецесії) система небесних координат змістилася відносно зірок. Тому нині, коли Сонце перебуває в сузір'ї Близнят, астрологи вважають, що воно в сузір'ї Рака.

У цікавій праці «Нерозумна дочка мудрої астрономії» (Вісник Академії наук СРСР № 11, 1990 рік) В. Г. Сурдін пригадує: коли американського астронома Дж. Абеля запитали, в чому полягає різниця між астрологами минулого і сучасного, він відповів: «І ті і другі складають гороскопи за рецептами 2000-літньої давності. Найповніше ці правила виклав Птолемей у творі «Tetrabiblos» — своєрідній біблії астрології. Різ-

ниця лише в тому, що сучасні астрологи цю книгу ніколи не читали».

Чим же пояснити, скажемо так, астрологічний бум у наш час? Спробуємо розібратися, запросивши у співрозмовники кандидата фізико-математичних наук В. Г. Сурдіна, співробітника Державного астрономічного інституту ім. П. К. Штернберга. Ось його міркування. XX вік зруйнував загальну релігійність, приніс у масову свідомість нові наукоподібні культури: віру в біополе, телепатію, телекінез, «літаючі тарілки», зміцнив позиції астрології. На Заході інтерес до астрології прокинувся на 10—15 років раніше, ніж у нас.

Очевидно, велика кількість людей зараз просто не довіряють науці і ставляться до неї ворожо, а в астрології шукають порятунок від кризових становищ у суспільстві і природному середовищі.

Для більшості з нас небо над головою зостається великою таємницею. У давні часи його заселяли персонажами міфів, легенд, але в той же час вміли орієнтуватися за зоряним небом, визначати час за допомогою Сонця чи зірок. Як не парадоксально, наш сучасник знає його гірше. Значно відірвалася від людей і високомудра наука астрономія. І ось з'являється астролог, який твердить, що є таємнича космічна наука, повернута до людини, до кожного з нас особисто, індивідуально. Звучить це досить привабливо.

З іншого боку, наукові досягнення останніх років вказують на зростаючі прогностичні можливості науки, на циклічний характер багатьох природних явищ. Одержано цікаві результати з біоритмології, зростає точність прогнозу багатьох явищ, математики створюють моделі земної біосфери і людського суспільства, біологи виявляють закономірності вимирання деяких організмів (біологічної катастрофи). Астродинаміка дає змогу з фантастичною точністю прогнозувати політ космічних апаратів на кілька років наперед. Космологи описують події, які відбудуться у Всесвіті через 10^{31} років!

Зараз багатьох дивує, чому на фоні високої активності астрології вчені проявляють стриманість, відмовчуються. Така ситуація склалася не тільки з астрологією, але й з НЛО, сніговою людиною, палеовізитами та ін. Чому мовчать учені?

Із 300 американських учених лише 12 вважають, що астрологія у принципі може містити щось раціональне. Абсолютна більшість однозначно вважає її шарлатанством. На пропозицію вступити у дебати з астрологами вони відповідають, що дурницями не займаються.

Приблизно так настроєні й астрологи: більшість з них не має ніякого бажання вступати в діалог з ученими. Але при цьому вони використовують авторитет науки для ствердження свого права на існування. За балачками про високі матерії у астрологів найчастіше стоять меркантильні міркування.

Астрологи вважають, що за допомогою гороскопа можна точно визначити, до якої професії схильна людина. А от що говорять дослідження вчених. .Американський фізик Дж. Мак-Джерсві вивчав розподіл дат народження 17 тисяч учених і шести тисяч політичних діячів щодо зодіакальних знаків. Воно виявилося випадковим. Однак більш популярні результати в цій галузі одержав паризький статистик Мішель Гокелен. Він вивчив архівні дані 41 тисячі жителів Європи, серед яких було приблизно 16 тисяч учених, артистів, письменників, спортсменів і т. д., а також 25 тисяч «звичайних» смертних людей. Гокелен зіставив положення планет і сузір'їв у момент народження людини з типом її особистості й фахом. І довів, що не існує жодного зв'язку між характером та діяльністю людини з одного боку і положенням планет у момент народження — з другого. На цій підставі Гокелен відніс астрологію до розряду химер. Проте йому вдалося встановити деякі цікаві закономірності, які, на його думку, надають йому право вважати свою роботу за основу нової науки — космобіології. Що ж винайшов Мішель Гокелен? Він помітив, що існують єдині ритми, властиві як біологічним об'єктам, так і всьому Всесвіту.

Існує думка: астрологія, якщо відкинути всі її помилки, вчить, що існує зв'язок усіх речей та явищ. Однак астрологія без містики вже не астрологія, а дещо інше — геліобіологія, ритмологія, космобіологія. Якщо ж постійно змінювати зміст будь-якого поняття, то врешті-решт воно зовсім втратить зміст.

Отож десять тисяч доларів, на жаль, не дочекаються призера!

Алла КОРСУНЬ,

кандидат фізико-математичних наук.

«Магічне дзеркало» Нострадамуса

Сучасні астрологи свідчать, що гороскоп Мішеля Нострадамуса характеризує його як людину песимістичну, похмурого фаталіста. Дослідники спадщини провидця висловлюють схожі думки, наголошуючи на «трагедійному апокаліпсизмі» пророчих видінь: війни, кровопролиття, стихійні лиха — стійке тло книги передбачень.

XX століття щодо цього не виняток. Нострадамус змалював його у вельми похмурих тонах. Щоправда, важко сказати, хто постарався більше: сам пророк, чи новітні його тлумачі, котрі відібрали з «Центурій» здебільшого вірші невтішного змісту. «Лихо Європі і всьому світу», «вогонь з неба», «сім нових пошестей», «тріумфальна хода Сатани» — усе це, запевняють нострадамознавці, писано

Закінчення. Початок у №№ 8, 9 ц. р.

про нашу добу. А втім — і справді: XX століття з його жорстокими тоталітарними режимами, двома світовими війнами, ядерною зброєю, екологічними катастрофами — не краща сторінка в історії людства...

З числа пророцтв, пов'язаних із нашою епохою, особливого розголосу набули ті, в яких, на думку дослідників, відображено колізії другої світової війни. Апологети пророка стверджують, що він передбачив прихід до влади Гітлера, Муссоліні, Франко, агресію Німеччини проти СРСР, безславний кінець фашистських режимів, розгром японських мілітаристів та ін. Найбільшою сенсацією було відкриття на сторінках книги передбачень імені Гітлера. Нострадамус характеризує його як тирана й завойовника, і згадує тричі. Слід, правда, зауважити: у «Центуріях» не «Гітлер», а «Hisler». Але фонетична тотожність імен очевидна. До того ж фігурує Гіслер у контексті, що досить точно відображає перебіг реальних подій.

Оскаженілі голодні звірі перейдуть ріки.
Більша частина землі стане супроти Гіслера.
Свободу не буде відроджено
Погордливий, підлий, чорний здолає її.
Коли не стане проблеми з мостом,
Гіслер почне переслідувати республіку Венецію.
Римська держава принизить себе,
Йдучи за своїм великим сусідом.
Втаєна громадська ненависть і дебати
Продовжать термін безглуздя блазнів.
Мужоподібна жона докладе всіх зусиль супроти Аквілона.
Нашкодить Європі й усьому світу.

Насмикані з різних центурій, ці вірші в сукупності справді складають легко впізнану фабулу другої світової війни. «Оскаженілі звірі», ясна річ, асоціюються з гітлерівською ордою. Згадку про міст трактують як анексію Австрії, внаслідок чого Німеччина дійсно стала сусідкою «Римської держави» — Італії з її тираном-блазнем Беніто Муссоліні. Щодо «підлого, чорного», то думки тут розходяться: одні вважають, що йдеться про Гітлера, інші, зауважуючи чорну уніформу італійських фашистів, твердять про дуче. «Мужоподібна жона» — то, звісно, озброєна до зубів Німеччина з її зазіханнями на СРСР. Єдина заковика — «республіка Венеція»,— вона, як відомо, припинила існування ще XVIII століття. Але тлумачі віртуозно виходять з глухого кута,— мовляв, за часів Нострадамуса Венеція була символом демократії, отже йдеться про переслідування фашистами демократичного громадянства.

Гітлер, між іншим, читав «Центурії». Прилюдно тавруючи астрологів та провидців, він водночас виявляв невротично гострий інтерес до їхніх віщувань. За свідченням сучасників, фюрера вельми гнітила перспектива ганебної кари, обіцяної йому і «Дуку», тобто дуче, Мішелем Нострадамусом: «Великі звелять волокти його (Гіслера) у залізній клітці», «Дука в Мілані, у залізній клітці, позбавлять очей». Хтозна, можливо, на рішення Гітлера покінчити самогубством певною мірою вплинуло грізне пророцтво Нострадамуса...

Крім Гітлера в «Центуріях» названо ще двох тогочасних діячів, Франко і де Голля. Причому Нострадамус навдивовижу точно вказує термін їх правління:

Вождь заколотників Франко здолає своїх ворогів,
Безтурботно пануватиме 38 літ.
Тричі поспіль Деголем прозваний
Буде у Франції правити.

Де Голля, як відомо, тричі обирали президентом країни, а диктатор Франко, який внаслідок фашистського путчу захопив 1939 року владу в Іспанії, справді утримував її впродовж 38-ми літ.

У повоєнні часи дослідники «Центурій» приголомшили публіку ще одним відкриттям: Нострадамус знав про атомне бомбардування Хіросіми і Нагасакі:

Вийде на волю живий вогонь, сховано смерть
Всередині жахливих куль.
Вранці літаючий корабель у пил перетворить два східних міста,
Міста згоріли дотла, лише тіні людей на руїнах.

Що й казати — вражаюче точний прогноз! От тільки, чи належить він Нострадамусу? Навіть палкі прихильники французького провидця, і ті зауважують надто вільне трактування тексту «Передбачень». В оригіналі справді мовиться про «живий вогонь» і смертоносні кулі (напевне Нострадамус мав на увазі ядра), але — ні «східних міст», ні «літаючого корабля», ні атомного бомбардування:

Флот уночі перетворить місто у пил,
Місто палає, його вороги задоволені.

Факт, до речі показовий: розбіжності у перекладах трапляються досить часто. Спричиняє їх неоднозначність пророчих формулювань (деякі перекладачі подають два-три смислові варіанти одного і того ж речення), а також волюнтаризм тлумачів, котрі «розшифровують» Нострадамуса, як кому заманеться.

Такого переробу зазнало, зокрема, широко розголошене в останні роки пророцтво про «73 роки і 7 місяців» (з послання до Генріха II), в якому Нострадамус нібито передрікає крах

СРСР. Ось популярний переклад цього пророцтва: «Повстануть нові Ксеркси й Атілли, які винищуватимуть людей під впливом страшної червоної секти, однієї з найкривавіших. І звалються жахливі біди на народи, що оточують цю сатанинську державу. А найгірше доведеться народам Тартарії, які будуть змушені терпіти цю владу. І світ переживе дві великі війни. І вкоротився б вік людей, і не лишилося б на Землі живої плоті, коли б Господь Бог не поклав цьому край. І триватиме цей жах 73 роки і 7 місяців».

З нехитрого арифметичного підрахунку випливало, що в червні 1991 року Радянському Союзу настане кінець, про що й не забарилася сповістити преса, в тому числі й вітчизняна. Так воно, справді, й сталося... Парадокс, однак; у тім, що нічого такого Нострадамус і не пророчив. Нема в його тексті ні «Тартарії, ні «червоної секти», та й узагалі,— ніякої «прив'язки» до XX століття, хіба що туманна згадка про доленосний жовтень.

Процитуємо ще раз той фрагмент — у перекладі менш сенсаційному, зате більш уважному до «божественного пера» Нострадамуса. «По тому в області Атілли і Ксеркса виникне велике царство Антихриста... Всьому цьому передуватиме сонячне затемнення, таке чорне і зловісне, якого не було від дня створення світу і часів Ісуса Христа; воно настане у жовтні місяці, коли відбудуться грандіозні перетворення таких масштабів, що здаватиметься: сила тяжіння Землі втратила звичний напрям, і світ занурюється у вічну темряву. Станеться великий землетрус, і водночас із звеличенням нового Вавілону, завдяки моторошному першому всеспаленню, зросте нещасна дочка,— і все це триватиме не довше, ніж 73 роки і 7 місяців».

Як бачимо, в автентичному перекладі, у Нострадамуса — ніякого «соцреалізму», і треба мати вельми специфічний зір, щоб розгледіти в цьому химерному сюрреалістичному сказанні оповідь про Жовтневу революцію, комуністичний терор, СРСР і таке інше.

Події майбутнього в «Центуріях» описано вельми абстрактно. Спробуйте пояснити, про що і про кого оповідає пророк у цих, скажімо, чотирьох віршах:

Вранці побачать велике полум'я.
Світло і шум сягнуть Аквілона.
Всередині кола почуються зойки.
Вони приречені на смерть від меча, вогню і голоду.

Щасливе знамення поблизу Тоскани:
Голубка з зеленою гілкою в небі.
Цей знак обіцяє добробут і мир.
Зі смертю великого мужа скінчиться війна.

Наче сонця спалах серед ночі,
Коли побачать людину в подобі свині.
Грім, спів і битва в повітрі,
І навіть звірі почнуть говорити.

Прогнози надто загальні. «Загадкові і темні» фрази провидця можна розтлумачити так, можна інакше.

Та, як не парадоксально, саме це й принесло віршам Нострадамуса славу глибокого джерела знань про майбутнє. Туманність пророцтва дає тлумачам широкий простір для інтерпретацій. Розгадуючи їх зміст, вони «конкретизують» абстрактні оповіді провидця за власним розумінням. Відтак Нострадамус починає промовляти цілком предметно. Щоправда, при цьому він інколи суперечить сам собі, але що вдієш: скільки тлумачів, стільки й Нострадамусів...

Звівши докупи інформацію про майбутнє, добуту дослідниками з «Центурій», матимемо чудернацький конгломерат міфологічних ремінісценцій, біблейського апокаліпсизму і сучасної фантастики. В цій дивовижній оповіді є все: ангели, інопланетяни, страхітливі монстри, космічні одісеї, повітряні міста. І, звісно — війни, нечувані стихійні лиха, космічні катастрофи.

Прогноз на наступне десятиліття — не для нервових. На нинішній рік оракул, вустами своїх тлумачів, обіцяє «дві відсічені голови у двох країнах, по обидва боки океану», а також появу загадкової таємної організації з усіма ознаками мафії:

Їхні обличчя — під чорною мантією.
Вони небезпечні, бо невловимі.
Павучі лапи спрямують
до урядів всіх країн світу.

Ймовірно, пророк оповідає про вірних нової церкви, яка, за прогнозами коментаторів «Центурій», невдовзі запанує в Європі,— церква Сатани. А, може, йдеться про якийсь містичний орден, що виникне на хвилі тотального захоплення чорною магією в часи «занепаду священних молитв».

У 1993 році, коли всі очікуватимуть «пришестя Спасителя зі Сходу», несподівано зросте міжнародна напруга:

Дві чорні країни складуть угоду.
Вождем їхнім буде біла країна — північна.

До яких наслідків це призведе, нострадамознавці не розтлумачують, та подальші прогнози сумнівів не залишають: почнеться воєнна істерія. У 1994—1996 роках людство одержить зловісне знамення: в Адріатичному морі з'явиться «дивна риба з людською головою». Невдовзі по тому вибухне третя світова війна.

З головоломних одкровень Нострада-

муса та суперечливих пояснень його тлумачів важко скласти чітку уяву про перебіг і хронологію наступних подій. За деякими прогнозами, усе розпочнеться 1997 року, коли «Тартарія зазнає нашестя кочовиків». Хоча, нумерологи, шляхом хитромудрих підрахунків, виводять іншу дату — 1998-й. Та в будь-якому разі більшість дослідників сходиться на другій половині 90-х, коли в Європу вторгнеться «жовта раса». Звідкіля розпочнеться нашестя,— одностайності немає. Американський астролог Джон Хог, автор популярної книги «Нострадамус і Золота доба», вбачає у «жовтій расі» мусульман. Прологом до світової бойні, вважає він, є американо-іракське протистояння, яке через кілька років спричинить пан-арабське нашестя на країни Заходу.

Під завісу другого тисячоліття людству обіцяно ще одну халепу: в 1999 році (дату вказує сам Нострадамус), «на сьомому місяці, з неба прийде великий цар Жаху, щоб відродити великого царя Анголмуаса». Припускають, що мовиться про відвідини Землі Антихристом. (За іншою версією — інопланетянами)...

Всі ці лиховісні нашестя і пришестя супроводжуватимуться диким розгулом стихій: «Прокинуться вулкани, 19 жерл заклекочуть, казан розігріватиме сам Диявол», «Сім великих міст змиє водою. Море вищітиме трупами», «Над Парижем буде дивне затемнення Сонця, яке принесе жахливі біди Західній Європі — її може змити у море».

Одне слово, прогноз цілком у дусі модних нині просторікувань про кінець світу.

Щоправда, на початку другого тисячоліття несподівано запанує спокій: скінчиться згубний вплив Місяця,— пояснюють астрологи. Настане Золота доба миру і благоденства. Людство втішатиметься розвагами і мистецтвом. Але, на жаль, недовго, уже у 2005—2007 роках над Землею з'явиться нове погрозливе знамення — три комети одночасно; по тому «дивними голосами буде проголошено царство Сатурна», і в світі знову запанують ворожнеча і хаос. З півдня посуне нова орда, цього разу — «чорні дияволи з дикої Африки». Вони підкорять весь світ, за винятком північних околиць Тартарії, «далекої льодової країни» (Сибіру), острова Ісландії і держави з загадковою назвою «Re.-Lam.», яка протистоятиме тиранії «чорних». Завойовники встановлять нечувано жорстокий режим, запровадять дикунську релігію, людожерство; загарбані території поділять на три королівства і запанують на довгі десятиліття.

У XXI столітті суттєво зміниться карта земної кулі. Зникне в морській безодні «далека східна країна» (пророцтво, певна річ, пов'язують з Японією); в океані з'являться нові архіпелаги. Зокрема 2011 року з морських глибин вирине велетенський острів — тлумачі припускають, що йдеться про Атлантиду. В середині століття лихо спіткає Африку. Посилаючись на Нострадамуса, сучасні оракули змальовують вражаючу картину катастрофи: кипітиме вода, з океану підніматимуться нові землі, на місці Африки утвориться «велике озеро з солоною водою». Ці грандіозні перетворення співпадуть з крахом «чорних», які відступлять «на вихідні позиції». Цивілізований світ святкуватиме перемогу. На планеті знову запанує злагода.

Незрозуміло, правда, куди подадуться «чорні дияволи» — на які «вихідні позиції». Адже на місці Африки на той час розпростореться «велике озеро з солоною водою»...

Чим далі в глибини часу прозирає ясновидяще око Нострадамуса, тим фантастичнішим постає в його одкровеннях буття Землі і її мешканців.

Пророцтв на віддалену перспективу в «Центуріях» порівняно мало. (Існує версія, що більшість віршів, присвячених подіям III і IV тисячоліть, було спалено). Відтак, починаючи з XXII століття, історія людства описана лише фрагментарно. Та, незважаючи на це, коментатори книги передбачень виявляють у ній чимало цікавих подробиць. Нострадамус описує дивовижні зразки техніки, дивовижних істот і дивовижні генетичні метаморфози, які очікують людей в майбутньому.

Земляни побувають на Марсі і Меркурії, винайдуть нові транспортні засоби, зокрема «рухомі кулі», в яких однаково легко їздити і по воді, і по землі, і в повітрі; користуватимуться новими видами зброї — «літаючими очима», що поглядом «перетворюють людей у каміння», «залізною сараною», котра все поїдає на своєму шляху. Нострадамус пророчить також появу якихось «страхітливих зубів, що з землі виростають». Вони вбиватимуть усе живе довкола себе, і вельми жахатимуть людей.

У третьому тисячолітті на Землі з'являться «оранжеві люди» (ймовірно, мутанти), котрих коментатори пророцтв змальовують ненажерливими велетнями з дужими щелепами і великими носами. В кількох катренах згадано ще один вид незвичайних людиноподібних істот — «людей-мурах», нашестя яких перетворить квітучі країни в пустелі і змусить гомо сапієнс тікати «на острови, огорожені ланцюгами». Крім того, на Землю прилітатимуть «ангели» — на кулях (у

яких тлумачі одразу ж впізнають НЛО), хмарах і блискавках.

Життя людей невпізнанно зміниться. Вони мешкатимуть не лише на Землі, а й у повітряному просторі, спорудивши дивовижні висячі міста, схожі на разки намиста. Істотних змін зазнає сама людська подоба. Зріст зменшиться удвічі, а то й утричі: дехто з нострадамознавців твердить, що нащадки перетворяться на півметрових пігмеїв. Тривалість життя скоротиться до тридцяти років. Зовнішньо люди, схоже все більш еволюціонуватимуть у бік земноводних: навчаться скидати шкіряний покрив, з'являться люди з зеленою лускою; народиться дитина зі змієподібним тулубом і без рук.

Зміниться і світ. Іншим стане малюнок зоряного неба. Деякі зірки, а також Місяць у третьому тисячолітті загрозливо наблизяться до Землі, що спричинить бурхливі катаклізми. З неба падатимуть вогонь і розпечене каміння, зрушаться материки, люди і тварини у пошуках порятунку втікатимуть з однієї півкулі на іншу. Настане велика посуха, не вистачатиме їжі, і людство повернеться до канібалізму...

Втім, Нострадамус передрікає ще одну Золоту добу. Настане вона, як не дивно, з пришестям «сина Сатани»! Трапиться це невдовзі по тому, як біля Землі з'являться друге Сонце і другий Місяць. В той час на планеті владарюватимуть «люди-мурахи», і Антихрист, зібравши залишки людства, розпочне війну, яка закінчиться розгромом «мурах» — «вісім їх лап буде скинуто в море».

По тому, загарбана Антихристом Земля розквітне: Нострадамус розповідає про піраміди, храми, пречудові сади. Антихрист відкриє секрет безсмертя і знайде «сім ключів до семи найважливіших таємниць». Природно, його матимуть за живого Бога, і на землі врешті-решт не зостанеться жодного, хто б не молився Люциферу. І триватиме це впродовж тисячоліття — до 3797 року, який знаменує пришестя Спасителя і яким Нострадамус завершує своє грандіозне творіння:

«Далі 3797 року мені не дано побачити»...

Поет і перекладач Вячеслав Завалішин порівняює читання «Центурій» з мандрівкою в машині часу, керованій самим Нострадамусом. Напевне, таке відчуття охоплює кожного, хто поринає у дивовижний світ книги передбачень. Неначе в захоплюючому кінофільмі, проходять епохи, народи, долі, картини велетенських катастроф... Ми справді подорожуємо в машині часу!

От тільки, куди везе нас похмурий дивак Нострадамус? У яке майбуття — реальне, чи витворене його фантазією?

«Хто Нострадамус є? Злий дух чи шарлатан?

Чи, може, дивний дар від Бога він отримав?» — писав сучасник «салонського відлюдника», видатний поет Франції П'єр Ронсар. Цей вірш створено ще за життя Нострадамуса, невдовзі після появи першого видання «Центурій». Відтоді й ламає людство голову над відповіддю.

Ясновидець,— твердять одні і наводять переконливі докази. Містифікатор,— доводять інші і перераховують свої. Талановитий поет, але не більше,— запевняють ще інші. Триває давня суперечка щодо міри вгаданих і невгаданих пророцтв: 90 процентів, 10, 50 на 50...

Але чи так важливо: хто він є і скільки процентів? Залишимо краще «феномен Нострадамуса» для далеких нащадків — людей часів Золотої доби, «Царства Сатурна», повернення Атлантиди...

Врешті, навіть якщо ми з аптекарською точністю виважимо проценти й аргументи, від того нічого не зміниться: Нострадамус залишиться «загадкою на віки»,— либонь і тоді, коли кожний школяр знатиме, що він — ніякий не оракул, а просто геніальний поет і мислитель.

Микола Микола КУХАРЧУК.

Аква віта

В одному із найдревніших куточків столиці, на Подолі, до наших днів зберігся невеликий будиночок, у якому 1728 року було засновано першу в Києві аптеку. Проіснувала вона років сто. Пізніше з'явились інші фармацевтичні заклади. Пам'ять про Києво-Подільську «аптеку для всенародної потреби» загубилась у віках.

Нещодавно зусиллями києвознавців, особливо — медиків, найстарішу аптеку у місті відновлено. Вона стала водночас і музеєм, у якому зібрано унікальну колекцію експонатів, безліч забутих рецептів.

Сьогодні музей-аптека охоче виконує замовлення «Науки і суспільства», розпочинаючи заочну екскурсію, протягом якої ми розповімо про аптекарське мистецтво древніх (наприклад, познайомимо читачок журналу з засекреченими протягом століть рецептами мазей Клеопатри), про ліки, якими зцілялися запорозькі козаки, побуваємо у лабораторії алхіміка, білого мага, у келії Києво-Печерського монастиря, де, скажімо, творив чудеса знаменитий Агапіт..

Знання про аптекарське мистецтво різних епох та народів — найцінніший експонат новоствореного музею, та жива вода, як казали древні, аква віта, якою і нині може скористатися кожен спраглий.

Починаємо екскурсію із залу української народної медицини.

Із забутих рецептів

І недалекої зими погрози...

Наближається зима. А з нею — холод. І як вірні його супутники — простуди, нежиті, кашель та інші небажані наші «гостіі».

Як же боронилися від них кияни, скажімо, в рік заснування першої аптеки?

Перегортаємо древні фоліанти.

Ось лише деякі рецепти, якими користувались наші предки, і, як відомо, не були слабшими за нас.

Збір лікарських трав для нюхання в разі нежитю: взяти по 10 г висушеної трави буквиці, рути, кореню копитняка. Кожне зілля зокрема розтерти. Порошки змішати. Час від часу нюхати з подушечки пальця.

Збір для полоскання горла при фарингіті та ларингіті:

листя мальви (просвірнянки) — 25 г, листя малини — 20 г, листя шалфею лікарського — 30 г, листя мати-й-мачухи — 25 г. Подрібнені трави змішати, взяти 3 повних чайних ложки, залити склянкою окропу, остудити, процідити.

Грудний чай при простуді: кореня алтею — 40 г, кореня солодцю — 15 г, листя мати-й-мачухи — 20 г, квіток коров'яку та плодів фенхеля — по 10 г. Зілля перемішати, протягом доби настоювати у склянці холодної води, настій протягом кількох хвилин покип'ятити, остудити. Після того, як зовсім охолоне, відцідити. Одержані ліки випити протягом дня. Щоразу перед вживанням настій слід трошки підігрівати.

Проти кашлю: листя мати-й-мачухи — 10 г, подорожника — 20 г, трави хвоща польового — 30 г, квіток первоцвіту — 40 г. Спосіб приготування такий же, як і для грудного чаю.

Лікуючи дихальні шляхи, не можна забувати про виділення шлаків із організму. Бо все це взаємозв'язано.

В давнину кияни широко застосовували для приготування сечогінних засобів квіти чорної

Ведуча рубрики, завідуюча аптекою-музеєм Л. П. Чумак (справа) та ветеран аптечної справи, співробітник музею Є. Г. Саде.

Фото Олексія Бирдецького.

Музей-аптека на Поділлі в Києві.

бузини, ромашки, липи та м'яти. Кожної з рослин брали по 25 г, змішували. 10 г суміші заливали склянкою окропу, тримали 15 хвилин на водяній бані. Охолоджували протягом 45 хвилин. Після цього сировину віджимали, одержаний настій доливали кип'яченою водою, щоб вийшло його стільки, як було до нагрівання на водяній бані. Вживали по чверті склянки двічі на день.

Людмила ЧУМАК
директор музею-аптеки;
Євгенія САДЕ,
провізор-технолог.

Буркун — антирадіант

Буркун (російська назва — донник аптечный) — одна з небагатьох лікарських рослин, що містить в собі дикумарол, кумарову та мелілотову кислоти і завдяки цьому ефективно діє проти цілого ряду хвороб, перед якими безсилі навіть ті цілющі рослини, що зажили слави ліків від ста болячок.

Наприклад, за допомогою дикумаролу (препарату з буркуну) можна знижувати в'язкість крові. Тому його і застосовують для усунення тромбів у судинах після крововиливів та при тромбозі.

Гомеопати користуються буркуном, готуючи ліки від головного болю, проти гіпертонії.

У болгарській народній медицині цим зіллям зміцнюють нервову систему.

В українській народній медицині буркун відомий як ефективний засіб для збільшення молока у породіль. З цією метою жінки п'ють чай із буркуну, приготовлений за рецептом: на склянку окропу беруть 20 г трави буркуну, настоюють 15 хвилин, проціджують. П'ють по одній столовій ложці тричі на день.

У нашій народній медицині буркун застосовують і для лікування кашлю, лихоманки, проти емболій (тобто — закупорки кровоносних судин різними часточками), для профілактики інфаркту міокарда. Виявлено ще одну властивість буркуну, яка нині, коли над Україною завис дамокловим мечем Чорнобиль, стає чи не найголовнішою: ця рослина — антирадіант. Кумарин, що міститься в буркуні, сприяє збільшенню в крові лейкоцитів, а також, меншою мірою, лімфоцитів. Ця здатність буркуну неоціненна для людей, що потерпіли від опромінення.

При променевій хворобі рекомендується пити чай, рецепт якого уже наведено, по три столових ложки три-чотири рази на день.

Незважаючи на всі перелічені достоїнства зілля, будьте обережні з буркуном: він сильнодіючий. Лікуватись препаратами з буркуну слід під наглядом лікаря і систематично робити аналізи крові. Якщо вони покажуть, що так званий індекс протромбіну знижується або нижчий від норми, вживання буркуну припиніть.

Найхарактерніші вияви неправильного дозування або цілковитого несприйняття організмом

настою є погане самопочуття, кров у сечі, утворення крововиливів під шкірою.

Та за правильного лікування буркун не зашкодить, а порятує. Знаючи його цілющу силу, українські жінки здавна не цуралися цієї трави, пораючись на кухні: молоді листочки зілля додавали до салатів, юшок, окрошок. Засушені квітки та листя використовували як запашну суміш для присмачування компотів, галушок, варенників.

Ось лише кілька рецептів страв, до яких входить буркун. САЛАТ КАРТОПЛЯНИЙ З БУРКУНОМ. 250 г картоплі, 30 г молодих листків буркуну, 25 г зеленої цибулі, 25 г соняшникової олії або 50 г сметани. Картоплю зварити, нарізати скибочками, посипати сумішшю нашинкованої цибулі і буркуну, залити соняшниковою олією або сметаною.

САЛАТ З БУРКУНОМ. 30 г молодих листочків буркуну, 30 г зеленої цибулі, 60 г свіжих огірків, половину яйця, 25 г сметани або майонезу. Огірки нарізати тоненькими шматочками, посипати нашинкованими буркуном та цибулею, прикрасити шматочками вареного яйця, полити сметаною або майонезом перед тим, як подавати на стіл.

Олександр ЗУБКОВ.

м. Ялта.

Ліки проти харчових отруєнь

Осінь щедра дарами полів і садів. Одначе в цей час, на жаль, частішають і випадки харчових отруєнь, які, здебільшого, виникають через легковажне ставлення деяких людей до санітарних норм та гігієни.

Але, щоб там не сталося, харчовому отруєнню можна зарадити. Тож рекомендуємо постійно мати у домашній аптечці препарати для першої допомоги в разі розладнання діяльності шлунково-кишкового тракту.

Серед кращих імпортних ліків-антисептиків — інтестопан, ентеросептол. Називаємо їх не стільки для реклами, як для того, щоб пощадити ваш час і нерви: протягом цього року аптекам республіки ці препарати не виділялись зовсім.

До антисептиків, якими радимо поповнити домашню аптечку, і які можна придбати у наших аптеках, належать: фталазол, регідрон, левоміцетин, сульгін, багато інших.

Досить апробований — фталазол. Він майже зовсім нетоксичний, зазвичай, не викликає ніяких побічних явищ. Застосовується при дизентерії, колітах, гастроентеритах.

Курс лікування гострої дизентерії для дорослої людини такий: протягом перших двох днів вживають внутрішньо 6 г препарату (через кожні 4 години по одному граму), протягом третього і четвертого днів — 4 г (через кожні 6 годин по граму), протягом п'ятого і шостого днів — 3 г (по граму через кожні 8 годин). Всього за курс лікування споживають 25—30 г фталазолу. Дітям віком до трьох років призначають менші дози препарату: на одну добу до 0,2 грама на кілограм ваги. Добову дозу дають за три рази протягом дня, не перебиваючи сон дитини. І так роблять цілий тиждень. Дітям, що старші трьох років, ліки дають 4 рази на добу щоразу по 0,4—0,75 г (залежно від віку).

Якщо дитина захворіла діареєю, незамінним є дозований порошок регідрону. Як встановлено фахівцями, виліковуваність гострої форми — до 95 процентів. Причому одужання настає швидко; клінічні ознаки захворювання зникають протягом 4—6 годин. Вживають порошок регідрону так: препарат, що вміщується в одній аптечній упаковці, розчиняють у літрі охолодженої, щойно перекип'яченої води, одержаний розчин випивають за добу.

При інфекційних процесах у сечовивідних шляхах (їх лікарі називають циститами, пієлітами) застосовують гексаметилентетрамін (інша назва — уротропін). Дія цього препарату грунтується на його здатності розпадатись у кислому середовищі. При цьому виникає формальдегід, що і справляє лікувальну дію. П'ють уротропін по 0,5—1 г (діти по 0,1—0,5 г) кілька разів на день.

При незначних кишкових розладах в амбулаторній практиці широко застосовується також фенілсалицилат. Порівняно із сучасними антибактеріальними препаратами (наприклад, антибіотиками, сульфаніламідами) він менш активний, зате нетоксичний, не викликає так званого дисбактеріозу та інших ускладнень. Вживають фенілсалицилат внутрішньо по 0,25—0,5 г на прийом 3—4 рази в день. Є кілька форм цього препарату. У наших аптеках нині в достатній кількості є такі комбіновані форми як бесалол та уробесал. Окрім фенілсалицилату, вони містять екстракт красавки.

Обволікаючу, протизапальну і бактеріостатичну дію справляє вінілін, який ще називають бальзамом Шостаковського. Вживати його слід у капсулах один раз на добу через 5 годин після їди. Остання умова має важливе значення, тому, як правило, люди легко вечеряють десь о шостій вечора, а ліки вживають перед сном. На перший раз приймають 3 капсули, потім по 5. Курс лікування триває 18—20 днів.

Як бачите, вибір засобів для лікування розладів системи виділення, який, ще раз зауважимо, слід робити з урахуванням рекомендацій лікаря, не такий і малий. Якщо хвороба когось не обмине, бажаємо швидкого одужання, а ще більше зичимо бути завжди здоровим і бадьорим.

Валентина КАШПЕРСЬКА,

кандидат фармацевтичних наук, директор Українського науково-дослідного центру фармації.

Антикава

До кави звикли багато наших земляків. Почасти це не примха, а життєва необхідність: кава сприяє підвищенню артеріального тиску. А скільки є людей, у яких він нижчий, ніж потрібно.

Тим часом з роками у багатьох виникають холецистити, виразки шлунка тощо. Аж ніяк не від кави. Але вживати справжню каву при цих хворобах не можна. Як же тоді бути людям, що звикли до цього напою?

Є кілька рецептів «антикав». Ось один з них: взяти 2 столових ложки висушеного на сонці насіння дині, легко підсмажити його на маленькому вогні, весь час помішуючи. Головне — насіння не пересмажити. Орієнтиром може бути колір. Треба, щоб насіння стало світлошоколодяним або рожевим, залежно від сорту, але — не темно-коричневим. Підсмажене насіння пропускають через кавовий млинок. Далі варять, як звичайну каву (пропорції такі — чайна ложка порошку на 50—75 грамів води). Важливо не перекип'ятити напій.

Кава готова. Проціджуйте крізь ситечко і пийте на здоров'я!

Окрім того, що ви, скориставшись цією порадою, уникнете необхідності шукати по магазинах натуральну каву, запропонована антикава благотворно впливає на печінку, і так само, як натуральна, додає бадьорості.

Анатолій ПАСТЕРНАК,
лікар.

Фітотерапія ревматизму

Ревматизм — інфекційно-алергійне захворювання, причини виникнення якого ще не зовсім вивчені.

Суспільство дуже потерпає від нього, оскільки від ревматизму страждають в основному люди працездатного віку. Дехто з них навіть стає інвалідом.

Лікувати артрит ревматичного походження важко. Тут досі немає ніяких методик. Нині застосовуються засоби, які впливають лише на окремі патогенетичні ланки і гасять загальні запальні процеси.

Проте, деякі хворі, особливо діти, дуже вразливі щодо синтетичних ліків — вони часто викликають алергію.

У таких випадках на допомогу приходять лікарські трави. Щоправда, фітотерапія застосовується як допоміжний засіб, та все ж її роль у загальному процесі лікування ревматизму значна.

Протизапальні та протибольові властивості мають такі збори рослин:

Кора верби — 100 г; квітка лабазника — 80 г; бруньки тополі чорної — 80 г; листя берези — 50 г; плоди бузини — 50 г. Змішати, взяти 2 столових ложки суміші на 500 мл води і, випаровуючи на малому вогні, приготувати згущений екстракт (до 250 мл). Вживати по 50 мл 3—4 рази перед їдою.

Квітки липи, квітки мальви, квітки деревію, листя шавлії,— кожної рослини по 50 г. Змішати, столову ложку суміші залити склянкою окропу, настоювати в термосі протягом 4—5 годин, процідити, пити по столовій ложці тричі на день.

Під час лікування цим настоєм добре з'їдати в обід і на ніч по 3—4 зубки часнику.

Якщо у хворих на ревматизм тримається висока температура тіла, рекомендую настій з таких лікарських трав:

пелюстки квіток соняшника — 80 г; квітки ромашки — 50 г; квітки липи — 100 г; квітки бузини — 80 г; кора верби — 50 г; плоди барбарису — 60 г; листя чорної смородини — 40 г.

Коли хворі змушені застосовувати хімікотерапевтичні препарати, бажано одночасно вживати й препарати з рослин, які нейтралізують і виводять з організму токсичні речовини.

Ось один такий збір:

кореневище пирію — 100 г; корінь кульбаби — 100 г; корінь дягелю лікарського — 80 г; корінь лопуха — 80 г; трава золотарника — 50 г; трава триколірної фіалки — 50 г; трава споришу — 80 г; плоди бузини — 100 г. Змішати, взяти дві столові ложки суміші, залити двома склянками холодної води і настоювати 12 годин, потім прокип'ятити, охолоджувати протягом години, процідити й пити по 50 мл три-чотири рази на день перед їдою.

Якщо загострення хвороби пішло на спад, але разом з цим з'являються серцеві болі, необхідно застосовувати відвар із суміші: квітки глоду — 100 г; плоди глоду — 50 г; трава кропиви собачої — 100 г; трава деревію — 50 г; корінь валер'яни — 50 г; квітки арніки — 30 г; квітки липи — 40 г. Все змішати, дві столові ложки суміші залити трьома склянками холодної води, настоювати 12 годин, кип'ятити 10 хвилин, охолоджувати протягом однієї-двох годин, процідити, пити по 100 мл тричі на день перед їдою.

Ще раз зауважу: ревматизм — хвороба підступна, майже невиліковна. Бережіть дітей від переохолоджень. Перш за все уникайте запалень горла, оскільки це може викликати грізну небезпеку — ревматичну гарячку. Несвоєчасно або неякісно лікована, вона може призвести до негативних, причому необоротних процесів в організмі.

Федір МАМЧУР,
професор.

Зігфрід ШНАБЛЬ

Аноргазмія і кохання

Тисячоліттями оспівують поети щастя кохання, тугу за коханою людиною. Душі тих, хто кохає, пойняті щонайглибшими пориваннями. Багатоманітність форм цього почуття утруднює його точне визначення. Індивідуальне кохання, що виникає у представників протилежної статі, то специфічні емоційні, моральні й естетичні стосунки і злука чоловіка і жінки. Залежить воно від сексуально-еротичного напруження, спричиненого статевим рефлексом, котрий дедалі видозмінюється, вдосконалюється, відповідно до соціальних і культурно-історичних умов. Ця форма вияву кохання є сильною, такою, що вимагає оздоровлення, обопільного тілесного доповнення, духовного єднання і спільного розумного життя у суспільстві.

Статеві потреби в жінок пробуджуються тільки еротичними, зосередженими на певному чоловікові, почуттями. Щоб зрозуміти суть аноргазмії*, дуже важливо знати ставлення жінки до партнера.

Правда, й за обопільного кохання сексуальна проблема не розв'язується сама по собі, але кохання часто-густо є важливою передумовою у справі подолання статевої неспроможності, надто ж — аноргазмії жінки й досягнення сексуальної гармонії. Для оргастичної розрядки жінки її почуття, любов до партнера важать більше, ніж його ставлення і почуття до неї. Іноді жінка відчуває оргазм з коханим навіть за браку обопільності почуттів, і залишається незадоволеною з іншим, для неї особисто малозначущим, хоча він просто її обожнює. Цей ефект не можна перекручувати і узагальнювати. Вираз Стендаля «холодна жінка — це жінка, котра не зустріла того, кого повинна покохати», слушний лише для деяких і аж ніяк не для всіх жінок, які «нічогісінько не відчувають». Аноргазмія (і фригідність) бувають супутніми коханню до партнера, так само, як і навпаки, оргазм можна викликати й без любові. Крім того, реакція будь-якої жінки (й будь-якого чоловіка) суто індивідуальна. Якщо жінка виявляє свої почуття стримано, то це ще не означає, що вона нездатна покохати чи захопитись.

Аноргазмія в жінок, як наслідок внутрішнього протесту проти партнера, не завжди спрямована проти нього, як особистості, а часом спричиняється окремими небажаними рисами його характеру. Правда, багато жінок з розвиненим лібідо відчувають потяг й до не дуже коханого чоловіка, але для істинного щастя потрібна все-таки обопільність почуттів. Ось чому жінка воліє обирати статевим партнером тільки чоловіка, з яким злучена любов'ю. Під цим слід розуміти не лише прихильність чи товариські стосунки. Має бути і пристрасть, котра надає динаміки стосункам чоловіка і жінки. Декотрі аноргастичні жінки на запитання, чи кохають вони свого чоловіка, відповідають: «Авжеж, я його кохаю, я цілком прихильно до нього ставлюся, бо він добра, приємна людина, і я не знаходжу в ньому зніяких вад». Зазвичай таке «кохання» — не більше, ніж симпатія, що склалася впродовж подружнього життя або довготривалого знайомства, і означає це, що жінка ніколи не відчувала закоханості, не знемагала годинами чи ночами від любовного томління.

Аноргастичні жінки частенько зізнаються, що побралися із своїм чоловіком необачно: переживши розчарування, віддавши перевагу людині, яка саме залицялася, сподіваючись у такий спосіб не тільки здолати свій душевний біль, а й внутрішньо якнайшвидше розлучитися з іншим, довести, що є бажаною для когось, сподіваючись, мабуть, у такий спосіб повернути його. Такі сподівання ніколи не справджуються. Ці жінки ошукують себе, але насамперед свого шлюбного партнера. Нерідко таку поведінку пояснюють укоріненою здавен думкою, що для жінки є ганебним не вийти, наприклад, заміж у молоді роки, або бути «покинутою» чоловіком. Жінка з розвиненим почуттям гідності, освічена, котра до того ж працює за фахом, грунтовно виважить усі «за» і «проти», перш ніж зважиться взяти шлюб, адже прагне вона не соціальної забезпеченості, а союзу на все життя, за якого саме розвиватиметься як особистість.

Ну а якщо все-таки шлюб був легковажним, то не продумана порада розлучитися була б не менш легковажною. Жінка має реально осмислити будні свого заміжжя і з цієї точки зору оцінити роль «колишнього», котрий зловжив її довірою і коханням. З іншого боку, вона має спробувати збагатити своє подружнє життя любов'ю і духовністю, перш ніж замислити розлучення.

Жінки, які ще не ступили кроку від захопленості до зрілого кохання, теж схильні ідеалізувати колишнього друга чи іншу людину, з якою не перебували в інтимних стосунках. Такі мрії часто позбавляють їх можливості зблизитись з чоловіком. Ті серед них, кому вдається поліпшити взаєморозуміння, хто спільно з ним виконує свої обов'язки і долає життєві труднощі, спроможні зрештою розв'язати проблеми, які постали у сфері інтимних стосунків. Нерідко трапляється, що чоловік, взявши шлюб, не спромігся стати коханцем дружини, не спромігся він і забезпечити їй таке ставлення зі свого боку, завдяки якому вона була б щасливою з ним і тільки з ним.

Не закриваймо очі й на той факт, що деякі дружини мають коханця, і що з ним вони відчувають більше статеве задоволення, ніж зі своїм чоловіком. Але якщо ми уважніше придивимося до цих залицяльників, то побачимо серед них немало жонатих мужчин, котрі виявляють до інших жінок більшу прихильність і чуйність, аби викликати їхню прихильність. Тим часом своїх дружин буквально принижують своєю еротичною благодійністю.

Скільки зневаги до жінки приховує така поведінка! На жаль, ще немало знаходимо і жінок, котрі потрапляють на гачок нещирих запевнянь у коханні. І що менше жінка вміє оцінювати людей, що меншою мірою усвідомлює достоїнства своєї особистості, то

---

* Аноргазмія — брак статевої задоволеності.

Продовження перекладу з книги З. Шнабля «Чоловік і жінка».

легше це вдається її спокусникові. Часто дружини не завжди помічають скромні потвердження любові з боку свого чоловіка у буденних справах, сприймають компліменти коханця, котрий не має потреби підкріплювати свої слова конкретними діями, як музику. «Бути коханцем зручніше, ніж бути чоловіком» (Бальзак). Як правило, такий мужчина пасує, тільки-но знадобиться чимось поступитися заради жінки, котру він буцімто кохає. Його непокоїть у першу чергу громадська думка, престиж. Небажана вагітність жінки достоту виявляє всі вади й слабкості його характеру.

Деякі жінки, звертаючись за порадою, спершу замовчують свою неприхильність до партнера у шлюбі й сподіваються дістати рекомендації для налагодження терпимого спільного життя. Звичайно, це ті жінки, котрі прагнуть зберегти шлюб з нелюбом в ім'я дітей, або з якихось інших міркувань. Буває, що вони дізнаються про причину своєї аноргазмії тільки після того, коли одного чудового дня їх сексуально розбудив інший чоловік. Трапляються й випадки трагічні, коли жінка по відношенню до свого чоловіка фригідна, попри всі його достойності, а інший мужчина самою лише своєю присутністю викликає у неї сильне статеве збудження. Сильне кохання здатне на певний час знімати гальмівні емоції, острахи й вагання, примушує нехтувати заборонами й несприятливими зовнішніми умовами.

Але давати пораду «спробувати» з іншим мужчиною за аноргазмії було б просто аморально. За цим — щастя цілої сім'ї, котре грунтується не тільки на сексуальній гармонії подружжя. Більше того, слід скористатися з усіх можливостей, щоб досягти такої гармонії. Нежонаті пари, бездітні подружжя мають серйозно замислитись над тим, чи забезпечить міцний союз на дуже сильне кохання з усіма його статевими відмінностями.

Є пари, котрі добре розуміють і кохають одне одного, хоча відзначаються сексуально протилежною реакцією, і взагалі мають несхожі натури. У таких випадках треба вдаватися до всього можливого, щоб настроїти їх одна на одне. Нарешті, трапляється, що жінка виявляє високі почуття до людини, котра не заслуговує на це. Шлюби, які укладаються із суто сексуальних мотивів, ще рідше бувають благополучними, ніж духовно-платонічні шлюбні союзи. Недостатнє взаєморозуміння в деяких важливих сферах такого союзу може протягом певного часу зрівноважуватись чуттєвими пориваннями. Отже невипадково таку сексуальну підпорядкованість спостерігаємо в позашлюбних стосунках, які обмежуються статевими відносинами. Але трапляються й протилежні ситуації, коли жінка, перебуваючи з іншим мужчиною, відчуває справжню духовну спільність, а з чоловіком за цілковитої сексуальної гармонії — ні.

Чи означає усе це, що кохання (з сексуальним чи еротичним акцентом), спрямоване на іншу особистість — це невідворотність долі, котра дає нам щастя, якщо ми ще вільні, і лихо — якщо ми вже одружені, навіть якщо союз не має для нас особливого значення, але розрив завдав би шкоди багатьом.

Кохання — це насамперед емоційні стосунки. Чому ми покохали саме цю, а не іншу людину, можливо, більш достойну, рідко вдається пояснити з точки зору здорового глузду. Та все ж таки, певною мірою, коханням можна управляти, навіть по відношенню до іншої людини.

Можна, всупереч своєму бажанню захопитись іншою людиною, котру десь колись зустрінеш, можна навіть покохати її, але чи переросте це почуття у велику любов, майже завжди залежить від волі й рішення обох. Якщо ти зв'язаний шлюбними узами, маєш спільних дітей, треба на це зважати, коли зустрінеш людину, до якої відчуваєш потяг. У такій конфліктній ситуації може опинитись будь-який чоловік чи жінка. Ця ситуація має послужити приводом для перевірки на міцність власного шлюбу. Ще кращий вихід — бесіди з чоловіком і пошуки шляхів для нового зближення, для збагачення змісту шлюбу. Почуття, що їх відчувало подружжя одне до одного, можна знову покликати до життя або ж пробудити нові, інші. Найкраще розвивається гармонія спільного життя насамперед у шлюбі.

На цій думці я зосередив так детально вашу увагу не випадково. Примножується число жіноцтва, котре, проживши у шлюбі кілька років, прагне розлучення тільки тому, що, мовляв, згасла любов і прихильність до чоловіка. При цьому дехто визнає, що віднаходить у свого чоловіка хіба що незначні вади, що інші жінки мали б за щастя перебувати поруч з ним. Хто знайомий з такою подружньою парою, той не може втямити, чому дружині заманулося піти від чоловіка. Найчастіше вона, обстоюючи розлучення, заявляє чоловікові, що від самого початку не відчувала до нього особливої любові, що поступово зростала антипатія до всіляких його пестощів, а коїтус, від якого вона зазвичай відмовлялася, не тільки не давав задоволення, а розцінювався вже як пряме насильство над її почуттями. Часто такі жінки, спізнавшись з іншим, необов'язково кращим у сексуальному відношенні партнером, запевняють, що відчувають з ним справжню насолоду. Усі старання чоловіка виявляються марними. Діти, квартира, інші аргументи не справляють ніякої дії, і вона наголошує, що піде від чоловіка, навіть якщо коханець її полишить. По відношенню до свого чоловіка, котрий бореться за неї, дарує навіть позашлюбні стосунки, дружина відчуває у кращому разі хіба що співчуття. Іноді, коли консультуєш такі подружні пари, не можеш позбутися враження, що борючись за дружину, чоловік своєю поступливістю домагається значно меншого, аніж міг би досягти, не поступившись власною гідністю. До спроби примусити жінку реалістично оцінити свої почуття, замість сліпо йти за ними, треба вдаватися завжди з огляду на інтереси усіх причетних осіб, хоча вони, як правило, виявляються марними. Те саме стосується, природна річ, і чоловіка, котрий полишає свою сім'ю заради іншої жінки, котра його, начебто, краще розуміє. До того ж, та, інша, у більшості випадків і молодша, і привабливіша.

Правда, якщо подружжя вже ніщо не єднає — ні духовно, ні фізично, якщо вони живуть поруч без кохання, а існуючий юридично союз втратив значення для обох, для дітей і суспільства, за такої ситуації, всебічно обговоривши все, треба ставити питання: чи не є розлучення морально більш виправданим, ніж збереження фіктивного шлюбу.

Вийшло із ладу серце.

На складі саме нічого путнього не було, тож і вирішив звернутися до знайомих.

— Шлях до серця лежить через фотонний двигун,— натякнув товариш, знаючи, що працюю на космодромі.

— Поки можу дістати лише безплатну путівку на Марс... — пропоную свої послуги і вичікувально дивлюся на нього.

— Складно нині з серцями... — пісно скривився мій товариш. — Хоча спробую тобі дістати. Зовсім нове, з молодої свині.

— Від такої чую,— безсердечно скреготнув я зубами і подався на базу.

— Є, але не нові,— сказали мені там. — Після капремонту. Хочете — беріть. Років два іще виходить...

— А нового не можна?

— Можна, але зі скрипом. Дуже важко зараз добре серце знайти...

— А чи не можна той скрип чимось змастити? — прозоро запитую.

— Мастило вам коштуватиме втричі дорожче...

— За такі гроші на товчку гепардове навіть можна купити,— уїдливо відказав я й поправив на плечах рюкзак з автосерцем.

...На товчку жваво калатали серця.

— Щойно з біозаводу. У вжитку не було. Дешево продаю,— смикнув мене молодик з докторською борідкою і показав з-під поли товар. — Терміново вмонтую, за невелику доплату.

— Мабуть, торбу грошей просиш?

— Давай, старий, на півліtра — та бувай здоровий...

— Дорогий мій! — скрикнула вдома дружина, добре знаючись на цінах. І припала до грудей, в яких закалатало новеньке, так вдало куплене серце.

Євген КОЛОДІЙЧУК.

Пташеня

Маленьке, пухнасте пташеня безтурботно цвірінькало, як раптом перед ним, ніби з-під землі, виріс величезний удав.

— Ти хто? — весело запитало його пташеня.

— Я? Я — удав, а ти — моя жертва!

— Жертва — це хто, новий приятель удава? — поцікавилось пташеня.

— Жертва — це той, кого я їм,— пояснив удав і заклацав щелепами.

— А нащо ти їси жертву?

— Тому що їсти хочеться.

— А-а,— розчаровано протягнуло пташеня,— а мені також їсти хочеться. Мене сьогодні мама ще не годувала. Виходить, удав, що ти моя жертва і я тебе з'їм! — зробило висновок пташеня і почало стукати дзьобиком об землю.

— Що-що? — оторопів удав. — Ти що?! У тебе все гаразд з головою чи може ти хворе?

— Сам ти хворий! — роззявивши дзьобик, пташенятко почало кумедно підстрибувати перед удавом.

— Справді, хворе,— гидливо зморщився удав,— з'їж такого, й сам таким станеш.

Удав вигнувся і раптом зник.

Олександр **ПЕРЛЮК.**

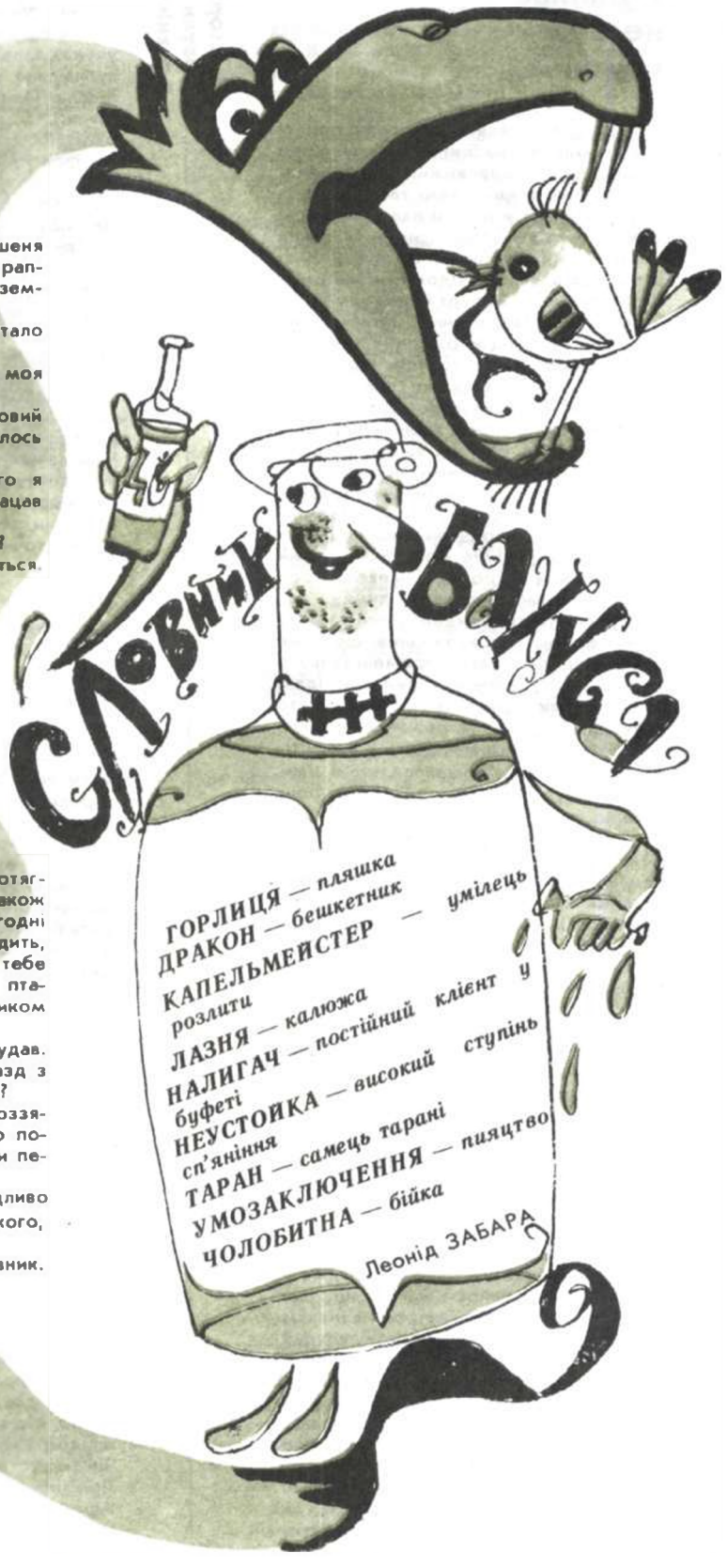

І Лаплас не був першим...

Певно, не знайдеться сьогодні допитливої людини, яка б нічого не чула про чорні діри — дивовижні зірки-невидимки, сила тяжіння яких така величезна, що тримає у полоні навіть промені власного світла. Про існування таких незвичайних космічних тіл ще у 30-ті роки здогадувався відомий німецький фізик-теоретик Роберт Опенгеймер. Та його суто теоретичне припущення знайшло своє підтвердження лише останнім часом. Про те, що чорні діри насправді існують (адже побачити їх неможливо!), астрономи дізналися з побічних даних. Нині вчені навіть вважають, що то не така вже й рідкість у Всесвіті: за деякими оцінками, їх лише у нашій Галактиці близько мільярда! Цікаво, однак, що це «наймодерніше» відкриття передбачалося ще... два століття тому! 1796 року знаменитий французький астроном і механік П'єр Сімон Лаплас висловив думку, що можуть існувати невидимі зірки з такою неймовірною силою тяжіння, що її не в змозі здолати навіть промені їхнього світла. Та сучасники сприйняли ідею Лапласа, як «дивацтво генія», суто математичну модель, без жодних шансів на реальне втілення десь у Всесвіті.

А нещодавно з'ясувалося, що й Лаплас не був першим!.. У 1979 році англійський історик науки Сімон Шефер знайшов у архівах цікаві наукові розробки вченого-аматора Джона Мітчелла, священика з невеличкого англійського містечка Торнхілл. І от виявилося, що Мітчелл передбачав існування невидимих зірок ще за дванадцять років до Лапласа! Цікаво, що його уявлення про природу цих незвичайних космічних тіл були навіть ближчі до сучасних, аніж у Лапласа! Та про сміливу ідею скромного провінційного вченого-аматора тогочасний учений світ так і не дізнався...

Випадковість чи передбачення?

Ось уже два століття серед учених точаться суперечки про вірогідність вулканічної активності на Місяці. Ще 1787 року англійський астроном Вільям Гершель, чудовий спостерігач, котрий мав у своєму розпорядженні величезний телескоп, повідомив, що він тричі бачив виверження місячних вулканів. Та переважна більшість учених зійшлася на тому, що Гершель став жертвою оптичного обману. На початку минулого століття ідею місячного вулканізму обстоювали такі відомі астрономи, як П. Лаплас, Г. Ольберс, Г. Ліхтенберг, Ф. Спінус. Лаплас та Ольберс навіть припускали, що саме під час грандіозних вивержень місячних вулканів у космічний простір потрапляють метеорити! Та від середини XIX століття серед учених запанувала думка, що будь-яка вулканічна діяльність на Місяці вже згасла. Однак, 3 листопада 1958 року ленінградський професор М. О. Козирєв спостерігав у місячному кратері Альфонс загадкове явище, яке визначив, як можливе вулканічне виверження. Воно повторилося і наступного року. Це повідомлення викликало сумніви та суперечки. Лише 1970 року відкриття М. О. Козирєва визнали офіційно. А Міжнародна академія астронавтики нагородила радянського вченого іменною золотою медаллю з діамантовим сузір'ям Великої Ведмедиці.

Але от що цікаво: ще 1949 року ленінградський учений Олександр Васильович Хабаков позначив на карті нашого природного супутника ті ділянки місячної поверхні, де він припускав вулканічну активність. Серед них був і кратер Альфонс! Чи то простий збіг обставин, випадкове влучання у ціль? А, може, точне наукове передбачення?!

Архієрей за телескопом

Один з найближчих соратників Петра І, генерал Яків Віллемович Брюс став героєм численних народних легенд та переказів. Адже у народі його мали за чародія і чорнокнижника. Насправді ж, генерал був лише скромним ученим-аматором і все своє дозвілля віддавав науковим заняттям. Зокрема, десь близько 1700 року Брюс обладнав у московській Сухаревій вежі невеличку обсерваторію і звідти спостерігав за небесними світилами. (Оте захоплення генерала астрономією і породило, головним чином, у марновірних сучасників чутки про його чародійство...) Тому усталеною є думка, що саме Брюс і був найпершим астрономом у Росії. Та насправді він мав попередника — архієпископа Холмогорського Афанасія, у миру — Олексій Артемійович Любимов! Він усе життя цікавився «зоряною наукою», збирав іноземні книжки з астрономії. А близько 1692 року Афанасій придбав через моряків оптичні прилади і влаштував на дзвіниці нового Холмогорського собору найпершу в Росії астрономічну обсерваторію. Звідти духовний пастир поморів вивчав зоряне небо до самої своєї кончини 1701 року. На жаль, про його астрономічні заняття немає докладніших відомостей. Та, певно, перекази про архієрея-звіздаря ще довго зберігалися у народі. І хтозна, чи не ті розповіді надихали юного Ломоносова, земляка архієпископа Афанасія?

Добірку підготував
Віктор НЕВГОД.

Кросворд

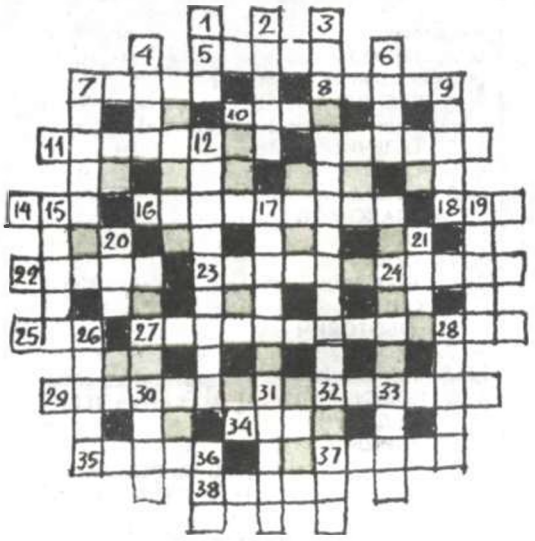

По горизонталі:

5. Вид спортивної боротьби. 7. Довгий чотириколісний віз. 8. Французький графік і малювальник. 10. Турецький заможний землевласник. 11. Приміщення для зберігання продуктів. 13. Мінерал класу самородних неметалів. 14. Річка в Європейській частині СРСР. 16. Місто Донецької обл. 18. Придворне звання в дореволюційній Росії. 22. Одиниця сили електричного струму. 23. Естетична категорія. 24. Латиський радянський композитор і піаніст. 25. Хижак родини котячих. 27. Князівський рід, царська династія 886—1045 рр. у Вірменії. 28. Початок літочислення, пов'язаний з якоюсь історичною подією. 29. Холодна зброя народів Близького і Середнього Сходу. 32. Тропічна рослина. 34. Французький сурдопедагог, автор системи навчання, заснованої на використанні мімічної мови. 35. Одночасне поєднання кількох різних щодо висоти звуків. 37. Місто в Черкаській обл. 38. Відображення реальності у свідомості людини.

По вертикалі:

1. Жалька комаха. 2. Остання літера грецького алфавіту. 3. Споруда для ремонту суден. 4. Українська літературна збірка, видана 1914 р. у Києві. 6. Чуваський радянський письменник. 7. Явище в атмосфері, за якого виникають електричні розряди. 9. Священна гора. 12. Борознодібна западина ділянки земної кори. 13. Розділ мовознавства. 15. Латиська радянська письменниця. 17. Стадо овець. 19. Австрійський психіатр і психолог, засновник системи індивідуальної психології. 20. Грошова одиниця Румунії. 21. Чоловічий голос найнижчого тембру. 26. Літературно-науковий збірник, присвячений пам'яті Т. Шевченка, який вийшов друком 1887 р. у Стрию. 28. Тонке склоподібне покриття металевих виробів. 30. Невелика печера. 31. Вид музичного мистецтва. 33. За біблійною легендою, прабатько роду людського. 36. Порода службових собак. 37. Німецький письменник.

Склав І. ПОЛОЗОВ.

м. Одеса.

З народних задач

1. Потрібно в першу тарілку покласти 1 горіх, у другу — 2, в третю — 3, і так до 9.

2. 36 гусей.

3. 24000.

Відповіді на запитання «Гіперболоїда» див. на стор. 36—38.

ЧИ ЗНАЄТЕ ВИ!..

1. Іл. 2. Індо-європейської. 3. Азімов. 4. Секстант. 5. Васнецов. 6. Чотири тисячі років до нашої ери. 7. Шмідт. 8. 1654 р. 9. Таїланд. 10. Флемінг.

ВІДПОВІДІ НА ЧАЙНВОРД **(Міфи народів світу)**, вміщений у № 9 ц. р.

1. Кентавр. 2. Рембо. 3. Оракул. 4. Люцифер. 5. Рамадан. 6. Нерон. 7. Нептун. 8. Наїб. 9. Бог. 10. Голгофа. 11. Атлант. 12. Тотемізм. 13. Манна. 14. Амур. 15. Регент. 16. Тіціан. 17. Ніоба. 18. Актеон. 19. Нарцис. 20. Саркофаг. 21. Гермес. 22. Сирин. 23. Нундіна. 24. Анімізм. 25. Муза. 26. Атеїст. 27. Тропар. 28. Ренегат. 29. Тот. 30. Тонзура. 31. Аглая. 32. Ярило. 33. Олумп. 34. Падишах.

Читайте у наступному номері:

Лінія Керзона в долі України. Роздуми науковця

Про пам'ять і пам'ятники

Ще один репресований академік

«Закон Божий» — дороговказ Кирило-мефодіївців

Чи можлива тектонічна війна?

Лев Силенко. «Мага Віра»

Як козаки по сіль ходили

Народний календар. Грудень

Чому люди бувають феноменами?

Радіація: лінії захисту

І знову овес... Поради спеціаліста

А тютюн та люлька — то... козацькі ліки

Мовою шахів про все на світі

Фігове дерево в домашніх умовах
Із забутих рецептів

Клуб «Гіперболоїд». Сенсаційна хроніка

Інформація звідусіль

Автори надрукованих матеріалів несуть відповідальність за підбір і точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен, географічних назв тощо, а також за те, що в матеріалах не використані дані, які не підлягають відкритій публікації. Редакція може друкувати статті в порядку обговорення, не поділяючи точки зору автора.

Рукописи і знімки редакція не рецензує і не повертає.

При передруку посилання на журнал обов'язкове.

Головний редактор
Ю. Г. РОМАНЮК

Редколегія:
Б. М. ГИЧКО
(відповідальний секретар)
В. І. ІВЧЕНКО
(заступник головного редактора)
С. В. КУЛЬЧИЦЬКИЙ
В. П. КУХАР
І. Д. ЛЕПША
Ю. М. ПАХОМОВ
М. В. ПОПОВИЧ
А. М. СЕВЕРИН
В. І. СЕРГІЙЧУК
К. М. СИТНИК
Е. В. СОБОТОВИЧ
Н. В. СУКМАНСЬКА
(редактор відділу)
К. С. ТЕРНОВИЙ
О. К. ФЕДОРУК
А. О. ЯЦИШИН

Редактори відділів:
Ц. М. ГАНУШКЕВИЧ
М. В. КУХАРЧУК
А. В. ПАПУША
М. М. РОЗУМНИЙ
Н. В. СУКМАНСЬКА

Літературний редактор
С. В. ЯНКО

Коректор
Т. Д. МУРАВИЦЬКА

Художнє оформлення та художній макет
Р. Є. БЕЗП'ЯТОВА та
Г. П. ФІЛАТОВА

Зареєстрований Державним комітетом Української РСР по пресі, серія КП, № 185.

Здано до набору 30.07.91.
Підписано до друку 15.10.91.
Формат 70×108/16.
Папір офсетний № 1. Офсетний друк.
7,7 ум. друк. арк.
16,5 ум. фарб. відб.
9,7 облік.-вид. арк.
Тираж 40 130 прим.
Зам. 01130101.

Ціна (передплатна) 80 коп.
Ціна (вроздріб) 1 крб. 20 коп.

Адреса редакції:
252025, Київ-25,
Рильський пров., 10.
Адрес редакции: 252025, Киев-25,
Рыльский переул., 10.
Телефони: комутатор 2280016,
додаткові — 3-76, 3-71, 3-63.

Комбінат друку видавництва «Радянська Україна»,
252047, Київ-47, проспект Перемоги, 50.
Комбинат печати издательства «Радянська Україна»,
252047, Киев-47, проспект Победы, 50.

Ежемесячный научно-популярный и литературно-художественный иллюстрированный журнал общества «Знание» Украинской ССР «Наука и общество» (на украинском языке), № 10 1991 г.

Издательство «Радянська Україна»

Мініатюрний касетний стереофонічний програвач

АМФІТОН П402С

Амфітон П402 С

високоякісно відтворює стерео- і монофонічні програми, записані на магнітній стрічці в компакт-касеті типу МК-60. Прослуховувати програми можна через головні стереотелефони або вмонтовані акустичні системи (АС), причому у випадку використання головних телефонів стереопрогравач дозволяє прослуховувати музичні та мовні програми, не заважаючи оточуючим. Можливе одночасне підключення двох пар головних телефонів.

Передбачена перемотка стрічки вперед, окреме регулювання вихідної потужності лівого та правого стереоканалів.

Живлення стереопрогравача здійснюється від:

- *чотирьох елементів живлення типу А316 «Прима», встановлених у батарейному відсіку програвача (відтворення через стереотелефони);*
- *чотирьох елементів живлення типу А343 «Прима», встановлених в батарейному відсіку каркасу програвача (відтворення через вмонтовані АС);*
- *мережі 220 В через зовнішнє джерело живлення постійного струму, напругою 6 $^{+0,6}_{1,8}$ В, яке забезпечує струм не менше 0,3 А.*

Швидкість магнітної стрічки, см/с	*4,76*
Габаритні розміри, мм:	
програвача	*143×94×36,4*
програвача в зборі з АС	*361×123×67*
Маса, кг:	
програвача	*0,305*
програвача в зборі з АС	*1,2*

Виготовляє ВО «Карпати», м. Івано-Франківськ.

Потворний кап народжує красу

Перше, що спадає на думку,— рій! Втік з вулика та й обліпив стовбур молоденького дубка. Але... Але чому тоді довкола — жодної бджоли? У промінні полудневого сонця лише палає-золотиться жовте листячко.

І ще одна прикмета, що суперечить першому враженню,— «рій» не подає жодних ознак життя. Він темніший за стовбур і порізаний дрібними борозенками. Точнісінько, як кора дерева.

Стривайте! Та це ж природний наріст, кап — один з різновидів деревної хвороби. Кап вивчено ще погано. Однак, чому він з'являється на дубах, берестках та в'язах, у біології знають.

Вдарила блискавка, відчахнулася гілка, хтось просто знічев'я різонув по корі ножем... Оказій мільйон. А наслідок один — рана на стовбурі. Ми гадаємо, що тільки нам болить, тільки у нас може трапитися нарив з-за інфекції. А, виходить, травма небезпечна й для дерева. Тільки воно не волає, не просить помочі.

Та який же все-таки зв'язок між ушкодженою корою і капом? Через ранку, до камбієвого шару (а завдяки йому саме і формується деревина) потрапляють грибки, бактерії. Певні їх види діють на камбій так, що різко порушується баланс у наростанні клітковини. Замість рівномірного розподілу по стовбуру її волокна зав'язуються у хитромудрі вузли, починають хворобливо випинатися... Одне слово, на дереві виникає барабуля. Звісно, що це несмертельно. Дубок чи в'яз житимуть і далі. Проте вони ніби згорбатіють, стануть інвалідами.

На цьому б і завершити коментар до знімка. Але виявляється, що потворний кап відноситься до тих деревних хвороб, які для нас, людей, народжують... красу. На зрізі міцного капового спотворення — фантастичні візерунки, краєвиди. Порізавши його на тоненькі пластинки, майстри сувенірів та меблярі оздоблюють ними свої найкращі витвори. Так, як кап, цінують хіба що карельську березу, приналежність якої також у дивовижній текстурі, що виникла внаслідок звивистості стовбура. До речі, останнім часом у цьому дереві навчилися штучно провокувати жадані для майстрів процеси. Вводять дереву ін'єкцію, і на нього ніби нападають корчі. Наслідок — та сама дефіцитна для майстрів краса.

Отже, класичні причини виникнення капу — грибки, бактерії. Та проте існує й інше припущення. Кажуть, цю хворобу спричиняють комахи. Вірніш отрута, яку ті виділяють, порпаючись у корі. До слова, ми, люди, також відчуваємо її. Укус деяких комах болить не лише тому, що на шкірі виникає ранка. Туди потрапляє порція отрути, призначеної для знищення дрібної жертви. І ось дехто певен, що саме ця мізерія здатна порушити нормальний ритм «камбієвої фабрики» здорового дерева.

Володимир ГОЛОВАНЕНКО.

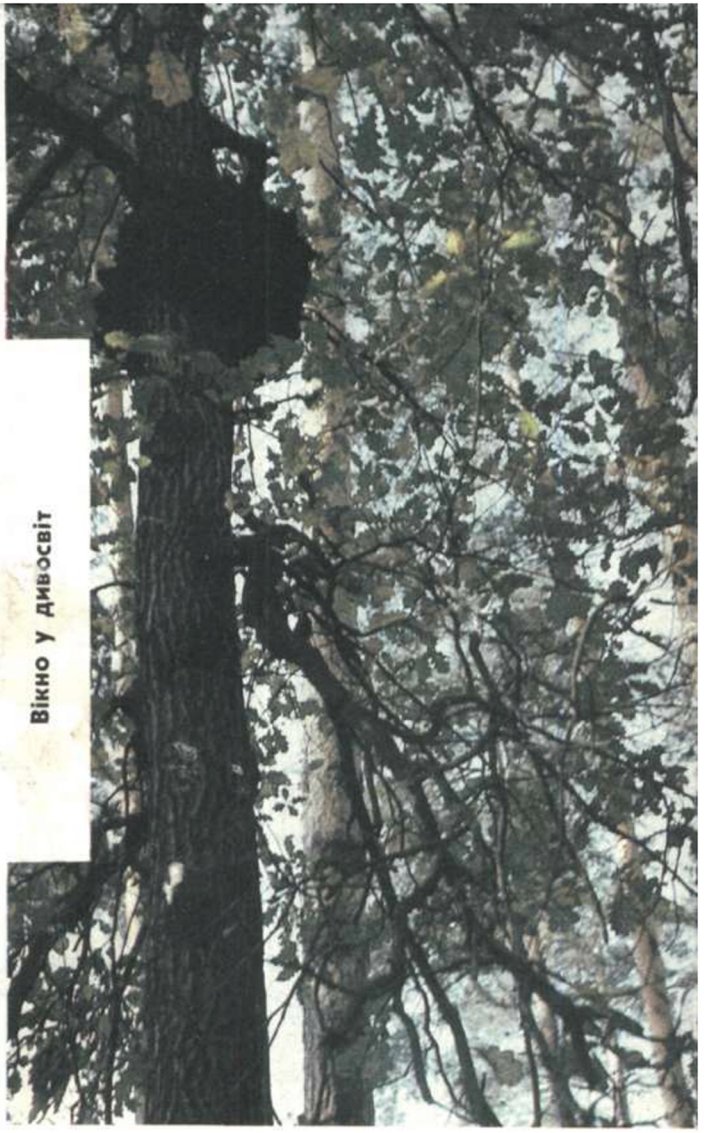

Вікно у дивосвіт

Фото автора.

Ціна (передплатна) 80 коп.
Ціна (вроздріб) 1 крб. 20 коп.

Індекс 74330

ISSN 0130—7037 «Наука і суспільство», 1991, № 10, 1—88